

**Gaan of blijven,
blijven of gaan?**

Verklaringenblad masterthesis

Naam student: Maurits Bos

Titel masterthesis: Gaan of blijven, blijven of gaan?

VERKLARING VAN ORIGINALITEIT

Hierbij verklaar ik dat bovengenoemde masterthesis uit origineel werk bestaat. De thesis is het resultaat van mijn eigen onderzoek en is alleen door mijzelf geschreven, tenzij anders aangegeven. Waar informatie en ideeën uit andere bronnen zijn overgenomen, wordt dat expliciet, volledig en op passende wijze vermeld in de tekst of in de noten. Een bibliografie is bijgevoegd.

Plaats, datum:

9-8-2023

Handtekening:

TOESTEMMINGSVERKLARING

Hierbij stem ik ermee in dat bovengenoemde masterthesis na goedkeuring beschikbaar wordt gesteld voor opname in de bibliotheekcollectie en dat de metadata beschikbaar worden gesteld aan externe organisaties en/of door de PThU worden gepubliceerd.

Verder verleen ik (de bibliotheek van) de PThU

wel

niet

toestemming voor het opnemen van de volledige tekst in een via internet of anderszins openbaar toegankelijke database. (Deze toestemming betreft alleen de openbaarmaking van de masterthesis, zonder verdere overdracht of inperking van het auteursrecht van de student.)

Plaats, datum:

9-8-2023

Handtekening:

Gaan of blijven, blijven of gaan?

Een duiding van de theologische overwegingen van het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Bond in het Samen op Weg-proces vanaf 1996 tot aan de totstandkoming van de Protestantse Kerk in Nederland in 2004.

Auteur: Maurits Bos
Studentnummer: 1700243
Begeleider: Prof. dr. A. Goudriaan
Beoordelaar: Dr. G.J. van Klinken
Universiteit: Protestantse Theologische Universiteit
Locatie: Amsterdam
Datum: 9-8-2023
Vakgebied: Theologie – Sources

Inhoud

Hoofdstuk 1. Inleiding	8
1.1 Verantwoording.....	9
1.1.1 Probleemanalyse.....	9
1.1.2 Hoofdvraag en subvragen.....	9
1.1.3 Opzet van de scriptie.....	9
1.1.4 Methodologie.....	10
1.1.5 Afbakening van actoren.....	11
1.1.6 Relevantie.....	11
1.1.7 Persoonlijke positiebepaling en academische distantie.....	11
1.2 Historisch overzicht.....	12
1.2.1 Kerkelijke ontwikkelingen na de oorlog.....	12
1.2.2 Het Samen op Weg-proces.....	13
1.2.3 Gereformeerde Bond.....	14
1.2.4 Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk.....	14
Hoofdstuk 2. De theologische overwegingen van het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk	15
2.1 Inleiding op het hoofdstuk.....	16
2.2 Ecclesiologische overtuiging.....	17
2.2.1 De leer is van primair belang.....	17
2.2.2 Eenduidige uitleg.....	17
2.2.3 Gehoorzaamheid en eenheid.....	18
2.2.4 Scheuren.....	18
2.3 Historische argumentatie.....	19
2.3.1 Reformatie als voortzetting van de vroege kerk.....	19
2.3.2 Calvijn oecumenicus.....	19
2.3.3 Bezwaar tegen de onveranderde Augsburgse Confessie.....	19
2.3.4 Synode Emden – eenheid in belijden.....	20
2.3.5 Remonstranten en contraremonstranten.....	20
2.3.6 Algemeen Reglement.....	20
2.3.7 Groen van Prinsterer, Gunning en Hoedemaker.....	21
2.3.8 Nieuwe kerkorde 1951.....	21
2.4 Procesmatige bezwaren.....	23

2.4.1 Geen geestelijk proces.....	23
2.4.2 Geen historisch proces	23
2.5 Confessionele bezwaren aangaande de PKN	24
2.5.1 Algemeen gevoelen	24
2.5.2 Plurale belijdenis	24
2.5.3 Concordie van Leuvenberg.....	25
2.5.4 Barmer Thesen	26
2.5.5 Onveranderde Augsburgse Confessie	26
2.6 Het verbond en de kerk.....	27
2.6.1 Oordeel.....	27
2.6.2 Geen ballingschap.....	27
2.6.3 Moedwillige ongehoorzaamheid.....	27
2.6.4 Gods verbond gaat mee de PKN in	27
2.6.5 Ziende op de schare.....	28
2.7 Afscheiding of voortzetting	29
2.7.1 Gespleten geloofsinhoud	29
2.7.2 Breuk met leer of met instituut	29
2.7.3 Binding aan de belijdenis	29
2.7.4 Getal of beginsel.....	30
2.8 Kerkjuridische overwegingen	31
2.8.1 Bezwaren tegen confessioneel karakter PKN	31
2.8.2 Bijzondere verbondenheid.....	31
2.8.3 Kerkenraad beslist	32
2.8.4 Wie zwijgt, stemt toe	32
2.9 Overige bezwaren	33
2.9.1 Ontbreken genadeverbond	33
2.9.2 Homohuwelijk	33
2.10 Conclusie.....	34
Hoofdstuk 3. De theologische overwegingen van de Gereformeerde Bond	35
3.1 Inleiding op het hoofdstuk.....	36
3.2 Ecclesiologische overtuiging	37
3.2.1 De kerk is Gods verbondstrouw	37
3.2.2 Ware kerk en valse kerk, zichtbaar en onzichtbaar	37

3.2.3 Functie van de belijdenisgeschriften	38
3.2.4 Planting Gods	38
3.2.5 Belijdenis en kerkorde	39
3.3 Historische argumentatie	40
3.3.1 Augustinus	40
3.3.2 Kerkvaders en middeleeuwen.....	40
3.3.3 Reformatie	40
3.3.4 Kerkbegrip bij Luther en Calvijn	41
3.3.5 Doperse dreiging	41
3.3.6 Augsburgse Confessie.....	41
3.3.7 Algemeen Reglement en proponentformule.....	42
3.3.8 Scheidingen in de 19 ^e eeuw	42
3.3.9 Groen van Prinsterer	42
3.3.10 Nieuwe kerkorde 1951.....	43
3.3.11 Blijven	43
3.3.12 Beroep op het verbond door de GB in de 20 ^{ste} eeuw	44
3.4 Procesmatige bezwaren	45
3.4.1 Dwangmatig proces ondanks bezwaren	45
3.4.2 Tegengestelde bewegingen	45
3.5 Confessionele overwegingen aangaande de PKN	46
3.5.1 Breuk.....	46
3.5.2 Onveranderde Augsburgse Confessie	46
3.5.3 Barmer Thesen	46
3.5.4 Concordie van Leuenberg.....	46
3.6 Het verbond en de kerk.....	48
3.6.1 Verbondstrouw	48
3.6.2 Oordeel en ballingschap	48
3.6.3 Lijden aan de kerk, ziende op de schare	49
3.7 Afscheiding of voortzetting	50
3.7.1 Trouw.....	50
3.7.2 Historische kerk.....	50
3.7.3 PKN is geen afscheiding.....	50
3.7.4 Ware en valse kerk.....	51

3.7.5 Binding aan de belijdenis	51
3.8 Kerkjuridische overwegingen	53
3.8.1 Bezwaren tegen confessioneel karakter PKN	53
3.8.2 Bijzondere verbintenis	53
3.8.3 Synode beslist	54
3.9 Overige overwegingen	56
3.9.1 Huwelijk.....	56
3.9.2 Doop en avondmaal	56
3.10 Conclusie.....	57
Hoofdstuk 4. De vergelijking tussen de theologische opvattingen van het Comité en de GB	58
4.1 Inleiding op het hoofdstuk.....	59
4.2 Ecclesiologische overtuigingen	60
4.2.1 Ecclesiologische overtuiging van het Comité	60
4.2.2 Ecclesiologische overtuiging van de GB.....	60
4.2.3 Vergelijking	60
4.3 Historische argumentaties	62
4.3.1 Historische argumentatie van het Comité	62
4.3.2 Historische argumentatie van de GB	62
4.3.3 Vergelijking	63
4.4 Procesmatige bezwaren	64
4.4.1 Procesmatige bezwaren van het Comité	64
4.4.2 Procesmatige bezwaren van de GB	64
4.4.3 Vergelijking	64
4.5 Confessionele bezwaren	65
4.5.1 Confessionele bezwaren van het Comité.....	65
4.5.2 Confessionele bezwaren van de GB.....	65
4.5.3 Vergelijking	65
4.6 Visies op verbond en kerk	66
4.6.1 Visie van het Comité op verbond en kerk	66
4.6.2 Visie van de GB op verbond en kerk	66
4.6.3 Vergelijking	66
4.7 Visies op afscheiding of voortzetting	68
4.7.1 Visie op afscheiding of voortzetting van het Comité	68

4.7.2 Visie op afscheiding of voortzetting van de GB	68
4.7.3 Vergelijking	68
4.8 Kerkjuridische overwegingen	70
4.8.1 Kerkjuridische overwegingen van het Comité	70
4.8.2 Kerkjuridische overwegingen van het de GB.....	70
4.8.3 Vergelijking	71
4.9 Overige overwegingen	72
4.9.1 Overige overwegingen van het Comité.....	72
4.9.2 Overige overwegingen van de GB.....	72
4.9.3 Vergelijking	72
4.10 Conclusie.....	73
Hoofdstuk 5. Conclusie en evaluatie	75
5.1 Algehele conclusie	76
5.2 Evaluatie.....	77
Literatuuropgave.....	78
Methode.....	78
Teksten van het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk.....	78
Teksten van(uit) de hoek van de Gereformeerde Bond.....	78
Algemene bronnen	79
Bijlagen: Teksten van prof. dr. W. Balke.....	80
Bijlage 1 – De classis en Samen op Weg (Lezing Classis Hattem, Wezep, 18-09-2002)	80
Bijlage 2 – Het gezag in de kerk en Samen op Weg (Lezing classis Alblasserdam, z.p, z.j.).....	90
Bijlage 3 - Het Samen op Weg proces (Lezing classis Zaltbommel, z.p., 2000)	97
Datamanagementplan	107

Hoofdstuk 1. Inleiding

1.1 Verantwoording

1.1.1 Probleemanalyse

Op 1 mei 2004 fuseerden na een Samen op Weg-proces (verder aangeduid als SoW-proces) drie protestantse kerken in Nederland, de Nederlandse Hervormde Kerk (verder aangeduid als NHK), de Gereformeerde Kerken in Nederland (verder aangeduid als GKN) en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden (verder aangeduid als ELK) tot de Protestantse Kerk in Nederland (verder aangeduid als PKN). Met name in de orthodoxe flank van de NHK bestond veel bezwaar tegen deze fusie.

Met name de Gereformeerde Bond (verder aangeduid als GB), een vereniging binnen de NHK, viel in twee partijen uiteen. Het hoofdbestuur was tegen de fusie, maar besloot wel mee te gaan in de fusie. In 1996 werd het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk (verder aangeduid als Comité) opgericht uit onvrede over de koers van de GB. Dit waren (voornamelijk) leden van de GB die daadwerkelijk niet mee wilden gaan in de fusie. Op 1 mei 2004 vormden vele bezwaarden de Hersteld Hervormde Kerk (verder aangeduid als HHK).

Het is mij onduidelijk wat de theologische overwegingen zijn geweest van de GB en van het Comité. Hoe kan het dat ze tot een andere besluitvorming kwamen? Waar en wanneer gingen welke wissels om?

1.1.2 Hoofdvraag en subvragen

Hoe verhouden de theologische overwegingen van het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk zich tot de theologische overwegingen van de Gereformeerde Bond in het Samen op Weg-proces vanaf 1996 tot aan de totstandkoming van de Protestantse Kerk in Nederland?

-Wat zijn de theologische overwegingen geweest van het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk in het Samen op Weg-proces vanaf 1996 tot aan de totstandkoming van de Protestantse Kerk in Nederland in 2004?

-Wat zijn de theologische overwegingen geweest van de Gereformeerde Bond in het Samen op Weg-proces vanaf 1996 tot aan de totstandkoming van de Protestantse Kerk in Nederland in 2004?

1.1.3 Opzet van de scriptie

Hoofdstuk 1 bevat een inleiding en verantwoording van het onderzoek. Hoofdstuk 2 zet de theologische overwegingen van het Comité uiteen. Vanaf 1996 gaf het Comité een reeks van brochures uit (De kerk op het spel), waarin het zijn bezwaren uitlegde. Ik geef in dit hoofdstuk antwoord op de deelvraag: 'Wat zijn de theologische overwegingen geweest van het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk in het Samen op Weg-proces vanaf 1996 tot aan de totstandkoming van de Protestantse Kerk in Nederland in 2004?'

In hoofdstuk 3 worden de theologische overwegingen van de GB uiteengezet. Naast het hoofdbestuur hebben verschillende predikanten ook op persoonlijke titel hun opvattingen geformuleerd. De opvattingen zijn daarom ook minder homogeen. De zegslieden worden daardoor in hoofdstuk 3 vaker bij naam vermeld dan in hoofdstuk 2. Ik geef in dit hoofdstuk antwoord op de deelvraag: 'Wat zijn de theologische overwegingen geweest van de Gereformeerde Bond in het Samen op Weg-proces vanaf 1996 tot aan de totstandkoming van de Protestantse Kerk in Nederland in 2004?'

Hoofdstuk 4 is een vergelijking van overwegingen van het Comité (hoofdstuk 2) en van de GB (hoofdstuk 3). Elk onderwerp dat in een paragraaf van hoofdstuk 2 wordt behandeld loopt gelijk aan het onderwerp dat wordt behandeld in dezelfde paragraaf van hoofdstuk 3. Wéér in dezelfde paragraaf van hoofdstuk 4 vindt dan een vergelijking plaats. Hoofdstuk 4 geeft antwoord op de hoofdvraag: Hoe verhouden de theologische overwegingen van het Comité tot behoud

van de Nederlandse Hervormde Kerk zich tot de theologische overwegingen van de Gereformeerde Bond in het Samen op Weg-proces vanaf 1996 tot aan de totstandkoming van de Protestantse Kerk in Nederland?

De conclusies van hoofdstuk 2 (2.10) en 3 (3.10) zijn bondig. Hier is bewust voor gekozen, omdat in hoofdstuk 4 elke paragraaf uit hoofdstuk 2 en 3 wordt samengevat voordat er een vergelijking wordt gemaakt tussen de opvattingen van beide partijen. De hoofdstukken 2 en 3 werken dus toe naar hoofdstuk 4 waar de vergelijkingen worden gemaakt en waar antwoord wordt gegeven op de hoofdvraag.

Het onderzoek sluit in hoofdstuk 5 af met een algehele conclusie en een evaluatie met aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

1.1.4 Methodologie

Dit onderzoek is descriptief-vergelijkend en kwalitatief van aard. Op een beschrijvende manier worden de theologische overwegingen van beide partijen geïnterpreteerd en op een rij gezet. Vervolgens worden in een analyse de overwegingen met elkaar vergeleken en geduid.

Een methodisch relevant punt is wat Brad Gregory noemt 'seeing things their way'.¹ Gregory bepleit het luisteren naar en het daadwerkelijk willen begrijpen van de (religieuze) ander. Deze bereidheid om te luisteren moet niet worden verward met goedkeuren of onderschrijven van de standpunten van een ander. Het is een methodologische noodzaak om aan de (historische) ander recht te doen. De ander moet zich begrepen kunnen voelen. Op deze wijze zal ik proberen de opvattingen van zowel het Comité als de GB te begrijpen en te beschrijven.

Michel Barnes maakt enkele methodologische opmerkingen die in dit onderzoek van toepassing zijn.² Barnes zegt dat een tekst in de context moet worden geplaatst. Hij zegt ook dat de onderzoeker kennis moet hebben over het onderwerp en betrokkenheid bij het dilemma. Verder bepleit Barnes dat een nauwkeurige lezing van de tekst nodig is waardoor de onderzoeker de belangrijkste denkstappen helder krijgt. In mijn onderzoek is dit relevant, omdat ik juist de verschillen in denkwijze van beide partijen wil aantonen. Om de teksten recht te doen zegt Barnes ook dat elke opmerking geplaatst moet worden in het grotere geheel van de tekst, zodat je opmerkingen niet uit het verband haalt. Dit is belangrijk omdat ik recht wil doen aan alle betrokken auteurs.

In het onderzoek zijn naast gepubliceerde bronnen ook ongepubliceerde bronnen gebruikt. Het methodisch belang hiervan is dat het de representativiteit van de scriptie vergroot. Het betreft drie lezingen van professor doctor W. Balke. Via dominee P. Molenaar uit Lunteren heb ik deze in handen gekregen, waarvoor ik de laatstgenoemde hartelijk wil danken. Ook de familie Balke ben ik zeer erkentelijk, vanwege de toestemming die zij hebben gegeven om deze vermoedelijk ongepubliceerde lezingen toe te voegen als bijlagen aan deze scriptie. Dit draagt bij aan de controleerbaarheid van mijn reconstructie.

Naast deze drie ongepubliceerde lezingen zijn er ook drie andere artikelen van Balke die ik via Molenaar in handen heb gekregen. Deze artikelen zijn waarschijnlijk wel gepubliceerd en zouden dan hebben moeten staan in het *HBV-Bulletin* (1984-2006). Ik ben niet in staat geweest om voor de afronding van mijn scriptietekst de jaargangen van het schaars beschikbare *HBV-bulletin* door te nemen.

¹ Gregory, 'Can We 'See Things Their Way?' Should we try?'

² Briggman en Scully, 'Historical Theology: Aim and Methodology',

1.1.5 Afbakening van actoren

In deze scriptie wordt met GB soms het hoofdbestuur bedoeld, in andere gevallen gaat het over auteurs uit de hoek van de GB. In het onderzoek zal telkens expliciet duidelijk worden gemaakt waar het om wie gaat. Binnen het Comité bestonden geen noemenswaardige verschillen in opvattingen.

1.1.6 Relevantie

Dit onderzoek is relevant voor (aanstaande) predikanten in de Protestantse Kerk in Nederland met een achtergrond in Gereformeerde Bondskringen (breed opgevat), omdat het betrekking heeft op de vraag hoe zij in deze kerk hun plek kunnen innemen. De PKN heeft immers niet een exclusief gereformeerde grondslag, maar kent ook lutherse belijdenisgeschriften. Het onderzoek helpt ook om de positie van de HHK en van de PKN te begrijpen wat noodzakelijk is voor eventuele verdere samenwerking in de toekomst. Ook heeft dit onderzoek maatschappelijke relevantie, omdat het thema's aansnijdt die breder voorkomen in de samenleving. Ik doe immers onderzoek naar een groep die intern verdeeld raakt over een onderwerp dat een diepe overtuiging raakt, dat zelfs tot scheuring leidt. Daarnaast raakt het onderzoek aan het spanningsveld dat in de kerk kan bestaan tussen trouw (aan de gemeenschap) en waarheid (in de leer). Het onderzoek helpt bij een bezinning op fundamentele ecclesiologische vragen.

1.1.7 Persoonlijke positiebepaling en academische distantie

We leven nu bijna twintig jaar na de fusie en scheuring. Velen hebben destijds geen bewuste keuze gemaakt voor één van beide kerkverbanden. Zelf herinner ik me weinig van de gebeurtenissen. Echter, om me heen merk ik dat bij de generatie boven mij er nog altijd veel emoties boven komen als het gaat de fusie en scheuring. Niet zozeer boosheid richting de andere partij, maar vooral frustratie over de gang van zaken en verdriet over de scheuring.

Hoewel ik niet bewust de keuze heb gemaakt om bij de PKN te horen, wil ik er wel in functioneren. Als lid van de GB voel ik me verwant met hetgeen waarvoor zij staan. Mijn bachelor heb ik gevolgd aan het Hersteld Hervormd Seminarie. Daar vond ik geestelijke herkenning. Toch ben ik lid van de PKN en zal ik straks functioneren in een kerk die niet exclusief gereformeerd is. Op basis van welke theologische afwegingen zal dat verlopen? In dit onderzoek hoop ik daar meer zicht op te krijgen.

Het is belangrijk om bij voorbaat expliciet te zijn over mijn positie ten opzichte van het onderwerp van mijn onderzoek. Ik ben lid van de PKN en wil in dit kerkverband functioneren. Ik ben geen lid van de HHK, maar voel me daarmee wel verbonden. Het is mijn intentie om recht te doen aan zowel het Comité als aan de GB. Daarom deel ik Gregory's streven van *'Seeing things their way'*.

In de scriptie worden opmerkingen geplaatst waarin in meer of mindere mate een subjectieve oordeelsvorming in verdisconteerd. Er worden uitspraken gedaan waar de lezer zich mogelijk niet in herkent. In de scriptie is geprobeerd zo veel mogelijk recht te doen aan de opvattingen, meningen en principes van het Comité en van de GB. Alle opmerkingen zijn ook steeds terug te herleiden naar een bron en zijn op rekening van auteurs. In navolging van Gregory's streven kies ervoor om auteurs niet telkens expliciet bij te vallen of af te keuren. De vergelijkingen die worden gemaakt in hoofdstuk 4 en de conclusies die worden getrokken in hoofdstuk 2, 3 en met name in hoofdstuk 5 zijn wel voor mijn rekening.

1.2 Historisch overzicht

1.2.1 Kerkelijke ontwikkelingen na de oorlog

Op vrijdag 12 december 2003 namen de synoden van de NHK, GKN en ELK het besluit om zich te verenigen in één kerk die de naam Protestantse Kerk in Nederland kreeg. Aan deze vereniging ging een jarenlang proces, het zogenaamde SoW-proces, vooraf. De eerste stappen in dit proces werden net na de oorlog gezet of misschien zelfs al in de oorlog.³ Kerken zochten in de oorlog namelijk al naar onderling contact.⁴

Na de oorlog hing verandering in de lucht.⁵ Binnen de NHK wilde men de oude tegenstellingen binnen de brede volkskerk verzachten en zich meer op een kritische wijze in het maatschappelijk debat mengen.⁶ Ook de GKN wilden niet meer terug naar de situatie van voor de oorlog. Het verband kende vanouds veel daadkracht en kerkleden waren maatschappelijk betrokken.⁷ Dit had een sterke gereformeerde zuil tot gevolg, maar in de oorlog hadden de GKN veel actieve kerkleden verloren aan de vrijmaking.⁸ Na verloop van tijd begon ook daar de roep om verandering aan te zwellen.

Na de oorlog leek het al met al een uitgelezen kans om de verzuilde maatschappij te doorbreken, omdat in de nood van de oorlog goede verstandhoudingen waren ontstaan tussen kerken.⁹ De zogenaamde doorbraakgedachte leefde op, waarin men wenste dat de samenleving niet langer verzuild zou zijn, maar een gemeenschappelijk karakter zou hebben.¹⁰ Echter, ondanks de hang naar vernieuwing en de kritiek op de vooroorlogse structuren, bleef de verzuilde maatschappij na de oorlog bestaan.¹¹ Nederland richtte zich vooral op de wederopbouw en vooral de katholieken en gereformeerden zaten niet te wachten op veranderingen.¹² Zij wilden de gelovigen beschermen tegen de nieuwe moderne wereld en zuilvorming was een goed middel om de gelederen bij elkaar te houden. De protestantse kerken bleven echter zoeken naar eenheid, vooral de NHK zag het belang in van oecumene.

Hoewel de verzuilde maatschappij in de vijftiger jaren nog dominant was naderde het einde daarvan.¹³ De verzuiling was alleen nog springlevend in de orthodox-gereformeerde kringen. De organisaties die de zuil in stand hielden, lieten hun opvattingen steeds minder bepalen door de kerk.¹⁴ De binding met de kerk werd daardoor automatisch ook minder. De RKK bezag dit als een gevaar, maar binnen de NHK was met over het algemeen positief over de ontwikkeling waarin de geestelijke en morele zelfstandigheid van het individuele gemeentelid steeds meer bepalend werd.¹⁵ De GB maakte zich echter zorgen om deze ontwikkelingen, waarbij de GB ook steeds meer tegenover de rest van de NHK kwam te staan.¹⁶

Het was ook in deze tijd dat de hervormden en de luthersen nader tot elkaar kwamen.¹⁷ De kerken vonden dat leerstellige verschillen het oecumenisch samenleven niet meer zouden mogen verhinderen. Het contact tussen de NHK

³ Selderhuis, *Handboek*, 792-793.

⁴ Selderhuis, *Handboek*, 781. Wallet, *Samen op Weg*, 25.

⁵ Meijering, *Het Nederlands christendom*, 311.

⁶ Selderhuis, *Handboek*, 796-799.

⁷ Wallet, *Samen op Weg*, 20-22.

⁸ Selderhuis, *Handboek*, 796-799.

⁹ Selderhuis, *Handboek*, 793.

¹⁰ Selderhuis, *Handboek*, 814.

¹¹ Selderhuis, *Handboek*, 802-803.

¹² Selderhuis, *Handboek*, 811-812.

¹³ Selderhuis, *Handboek*, 814-815.

¹⁴ Selderhuis, *Handboek*, 824-826.

¹⁵ Selderhuis, *Handboek*, 815.

¹⁶ Meijering, *Het Nederlands christendom*, 311-321. Selderhuis, *Handboek*, 826-828.

¹⁷ Selderhuis, *Handboek*, 834-835.

en de GKN verliep echter moeizamer. Waar de NHK steeds losser omging met belijdenis, Schriftleer en tucht dachten de GKN hier nog strikter over en bovendien verschilden beide kerken over de visie op de samenleving. In 1961 kwam echter vanuit de gemeenten zelf een initiatief voor samenwerking. Een verklaring van predikanten uit beide kerken ('De achttien') betoogde dat gescheiden optrekken niet langer verantwoord was. Dit initiatief werd door jongeren gretig ontvangen, jongeren uit beide kerken schreven een rapport onder de titel 'Samen op Weg'.

De NHK wilde zich steeds meer richten op de dienst aan de wereld.¹⁸ Sinds de tweede helft van de jaren zestig vonden veel theologen de oude tegenstelling tussen rechtzinnig en vrijzinnig irrelevant, want de theologie moest zich richten op maatschappelijke vraagstukken.¹⁹ Opvallend is dat in de NHK niet meer werd gesproken over belijdenis, maar over belijden, waarmee duidelijk werd gemaakt dat het niet gaat over bepaalde formuleringen.²⁰ De NHK wilde in de dynamiek van dit bestaan Christus als Heer belijden. De veranderde heersende theologie in de NHK kan met name op conto van de theoloog Karl Barth worden geschreven.²¹ Barth wees christelijke organisatie af en legde niet de scheidslijn tussen gelovigen en ongelovigen in de wereld, maar tussen God en mens. De Gereformeerde Bond was kritisch op de koers van de NHK, omdat hij juist streed voor de blijvende binding van de belijdenisgeschriften.

Binnen de GKN stond men minder open voor Barth.²² Toch verschoof ook daar de theologie. Steeds meer werd beklemtoond dat elke theologie door haar eigen context is bepaald.²³ Het accent op context en geschiedenis werd in de theologie versterkt door de aandacht voor de mens en zijn situatie. Dogmatiek kreeg minder aandacht, ethiek juist meer. In de GKN werd uiteindelijk een vernieuwende visie op de Schrift gepresenteerd, die het menselijk aandeel in de Bijbel verdisconteerde. In orthodoxe kring werd deze visie opgevat als een afscheid van de gereformeerde belijdenis. In de jaren zestig en zeventig is de GKN waarschijnlijk het meest veranderd, van behoudend en orthodox naar vooral progressief en meer vrijzinnig.²⁴

Evenals de NHK dacht ook de ELK na de oorlog na over verhouding tot de belijdenis en men zocht het contact met niet-lutherse kerken in Nederland. Met de NHK verliep het contact vlot, gemeenschappelijke diensten konden worden belegd en men stelde de vraag hoe lang een zelfstandig voortbestaan nog nodig zou zijn. De lutheranen waren bereid om vergaande stappen te zetten. In 1952 werd de nieuwe Bijbelvertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap aanvaard en in 1956 bereikte de ELK met de NHK een overeenkomst over het avondmaal. Dit waren voor de ELK grote stappen op weg naar meer samenwerking want in de lutherse overtuiging is het voor kerkelijke eenheid voldoende als hetzelfde wordt gedacht over de verkondiging van het Evangelie en de bediening van de sacramenten.

1.2.2 Het Samen op Weg-proces

In de jaren vijftig nam de ontkerkelijking in de NHK toe en in de jaren zestig sloeg dit over naar andere kerken.²⁵ Het meest opmerkelijk was het ledenverlies van de RKK, de GKN en de kleine kerken in de vrijzinnige hoek. De vernieuwingen in de theologie hadden niet geleid tot herkerstening van Nederland, integendeel, de secularisatie nam toe. Voor zover er toekomstperspectief was voor de grote protestantse kerken werd een fusie algemeen als voorwaarde beschouwd.²⁶

¹⁸ Selderhuis, *Handboek*, 838-840.

¹⁹ Meijering, *Het Nederlands christendom*, 410.

²⁰ Selderhuis, *Handboek*, 838-840.

²¹ Meijering, *Het Nederlands christendom*, 275-279. Selderhuis, *Handboek*, 838-840.

²² Selderhuis, *Handboek*, 840.

²³ Meijering, *Het Nederlands christendom*, 464-468. Selderhuis, *Handboek*, 864-867.

²⁴ Meijering, *Het Nederlands christendom*, 463. Selderhuis, *Handboek*, 864-867.

²⁵ Selderhuis, *Handboek*, 875-876.

²⁶ Meijering, *He Nederlands christendom*, 457. Selderhuis, *Handboek*, 884-885.

Nadat het SoW-proces in de jaren zestig door gereformeerde en hervormde jongeren als oecumenisch project op gang was gebracht, namen de synoden het streven naar vereniging over.²⁷ In 1973 werd voor het eerst een gezamenlijke hervormd-gereformeerde synode gehouden, de zogenaamde combisynode. In 1986 verklaarden beide kerken zich 'in staat van hereniging'. In 1990 sloot de ELK zich bij dit proces aan en in dat jaar werd in het kader van het SoW-proces gestart met het schrijven van een nieuwe kerkorde voor de toekomstige kerk. Het beleid werd meer bepaald door praktische oplossingen dan door principiële keuzes. In 2004 werd de fusie uiteindelijk een feit.

Het proces tot eenwording heeft jaren geduurd.²⁸ Na de oorlog waren velen in de GKN bang voor verwatering en verslapping als er zou worden samengewerkt met de NHK en binnen de NHK bestond de angst voor verstarring als met de GKN in zee werd gegaan. Alleen binnen de orthodoxe flank van de NHK stond men na de oorlog wel open voor toenadering tot de orthodoxe GKN. Later waren het juist theologen uit de andere hoek van de NHK die in de GKN geestverwanten zagen, omdat de GKN sterk van theologische kleur veranderde. Gezegd kan worden dat de delen van de kerk, die het minst in hun bestaan werden bedreigd door ledenverlies, ook het minst geneigd waren tot samenwerking. Zij waren vooral bang hun identiteit zouden verliezen. Het sterkst leefden er bezwaren bij de GB.

1.2.3 Gereformeerde Bond

Door de uittocht wegens de secularisatie aan de linkerzijde van de NHK werd de rechterzijde relatief groter.²⁹ Zo werd verhoudingsgewijs de kerk orthodoxer, terwijl de samenleving seculariseerde. Binnen de orthodox-protestantse kerken groeiden omstreeks de jaren zeventig een tendens om tegenover de vernieuwingen in de NHK en GKN een conservatievere houding in te nemen en zich teweer te stellen tegen theologische en maatschappelijke veranderingen. De GB stelde zich op deze wijze op binnen de NHK en verdedigde tijdens het SoW-proces het exclusief gereformeerde karakter van de NHK.³⁰ De GB gaf in deze fase herhaaldelijk aan niet mee te kunnen gaan met een toekomstige fusie op plurale grondslag. Eind 1992 belegde het hoofdbestuur van de GB een landelijke ambtsdragersbijeenkomst.³¹ Het hoofdbestuur gaf het dilemma van de GB aan: 'We kunnen niet weg, we kunnen niet mee.' Vier jaar later op een nieuwe ambtsdragersbijeenkomst was het standpunt van het hoofdbestuur: 'We kunnen niet weg.' De bezwaren werden geslikt zolang het SoW-proces niet leidde tot een menselijke constructie van een nieuwe kerk, maar tot een voortzetting van de bestaande NHK als 'planting Gods'.³² In 1998 leek de hervormde synode even op te komen voor een naam van de gefuseerde kerk waarin het woord hervormd gehandhaafd bleef. De luthersen, die als kleinste fusiepartner een relatief grote inbreng hadden, blokkeerden echter het hervormde streven. De naam werd tenslotte Protestantse Kerk in Nederland. De GB bleef tegen de fusie, maar zag ook in de voorgestelde naam geen breekpunt.

1.2.4 Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk

Een deel van de achterban van de GB en een groep hervormden ter rechterzijde van de GB bleef buiten de fusie. Na de ambtsdragersbijeenkomst die was belegd door het hoofdbestuur van de GB in 1996 hadden zij zich verenigd in het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk. Zij waren het niet eens met de koers van de GB om mee te gaan in de fusie. Uiteindelijk gingen de meesten van het Comité na 2004 verder onder de naam Hersteld Hervormde Kerk.

²⁷ Selderhuis, *Handboek*, 884-885.

²⁸ Meijering, *Het Nederlands christendom*, 463-464.

²⁹ Selderhuis, *Handboek*, 886-888.

³⁰ Selderhuis, *Handboek*, 884-885.

³¹ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 5-6.

³² Selderhuis, *Handboek*, 884-885.

Hoofdstuk 2. De theologische overwegingen van het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk

2.1 Inleiding op het hoofdstuk

Dit hoofdstuk maakt helder wat de theologische overwegingen zijn geweest van het Comité. Achtereenvolgens komen van het Comité aan de orde: de ecclesiologische overtuiging (2.2), de historische argumentatie (2.3), de procesmatige bezwaren ten aanzien van het SoW-proces (2.4), de confessionele bezwaren (2.5), de verhouding verbond en kerk (2.6), de opvatting over afscheiding of voortzetting (2.7), de kerkjuridische overwegingen (2.8) en overige overwegingen (2.9). Het hoofdstuk sluit af met een conclusie (2.10).

2.2 Ecclesiologische overtuiging

2.2.1 De leer is van primair belang

Het Comité stelt dat de kerk er is zolang de wereld bestaat.³³ De kerk is Christus' goddelijke activiteit door Woord en Geest.³⁴ Naast dat Christus Zijn kerk vergadert, beschermt en onderhoudt, regeert Hij haar ook. Mensen worden ingeschakeld, maar Hij bepaalt en Zijn Woord is de norm. Doel en zegen van kerkregering is dat de zuivere leer haar loop zal hebben. Alleen zo wordt de eendracht gevoed en de eenheid bewaard.

De leer is van primair belang in de kerk.³⁵ Als kenmerk van de gemeente in Jeruzalem lezen we dat zij volhardt in de leer.³⁶ Ook Timotheüs wordt aangemoedigd om te blijven bij de leer. Bovendien is het eerste onderdeel van de geestelijke wapenuitrusting de gordel van waarheid. Verder wordt de kerk naar haar wezen als een vaste pilaar van de waarheid voorgesteld.

Een gemeente zonder bindende belijdenis kent het Nieuwe Testament niet.³⁷ De werking van dwaling is te vergelijken met kanker.³⁸ De duivel is de vader van de leugen.³⁹ In het besef dat voor God halve waarheden hele leugens zijn is het belangrijk om precies te zijn. De Galaten verkondigden niet de grofste dwalingen, maar toch is Paulus verontwaardigd.⁴⁰ Ook als het offers kost moet de belijdenis openbaar komen.⁴¹ De belijdenis van de kerk is haar identiteit en haar publieke verantwoording van het Evangelie.⁴² In de belijdenisgeschriften staat geen mening van personen, maar dat wat de kerk als waarheid erkent. De kerk is meer dan de belijdenis, maar de belijdenis bepaalt wel de wettigheid van de kerk. Het geestelijke-mystieke karakter van de kerk is niet uit te spelen tegen het kerkordelijk aspect.

2.2.2 Eenduidige uitleg

Belijdenisgeschriften zijn bedoeld om velerlei uitleg van Gods Woord te voorkomen.⁴³ Als de kerk alleen een Bijbel heeft, is er nog geen geloofsgemeenschap, want er kunnen dan nog allerlei meningen zijn over de betekenis. Wezenlijk voor de belijdenisgeschriften is dat ze een keuze maken in de uitleg van Gods Woord. De belijdenis kan dus niet bestaan uit een aantal waarheden die los verkrijgbaar zijn en waarover men vrijblijvend zou kunnen discussiëren.⁴⁴ De Schrift is niet voor meerderlei uitleg vatbaar. Belijdenisgeschriften zijn ook geen statuut van een vereniging van gelijkgezinden die van mening kunnen veranderen, maar zijn uitdrukking van het historisch gegroeide geloof.⁴⁵ De sterkte van een belijdenisgeschrift wordt bepaald door de zwakste schakel, daarom dient er uiterst kritisch te worden gekeken.⁴⁶

Tijdens haar tocht door de eeuwen is de kerk telkens weer geroepen de waarheid van God te verdedigen en haar in een welomschreven belijdenis vast te leggen.⁴⁷ De kerk in Nederland heeft de haar toevertrouwde en overgeleverde leer samengevat in de drie formulieren van enigheid. De drie formulieren van enigheid zijn de Dordtse Leerregels (DL), de

³³ Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis', *Om het behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk*, 12.

³⁴ Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis', 12-13.

³⁵ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 28.

³⁶ Handelingen 2:42, 1 Timotheüs 4:16, Efeze 6:13, 2 Johannes 4, 1 Timotheüs 3:15.

³⁷ Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis', 16-18.

³⁸ 2 Timotheüs 2:17.

³⁹ Johannes 8:44.

⁴⁰ Galaten 3:1.

⁴¹ O.a. Romeinen 1:16, Markus 8:38, Daniël 6:11

⁴² Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 27-32.

⁴³ Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis', 16-18. Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 31.

⁴⁴ Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis', 16-18.

⁴⁵ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 27-32.

⁴⁶ Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 17-32.

⁴⁷ Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis', p. 13-14.

Nederlandse Geloofsbelijdenis (NGB), de Heidelbergse Catechismus (HC). Deze belijdenisgeschriften moeten in alle delen met Gods Woord overeenstemmen. Als de kerk zich in haar belijdenis aan iets anders of aan iets meer zou binden dan de Schrift zou ze niet katholiek en christelijk zijn. De drie formulieren bevatten de volkomen leer van de zaligheid. Belangrijk is dat de verschillende belijdenisgeschriften geen verschillende belijdenissen zijn, maar samen één belijdenis. De belijdenis bond en bindt alle kerken aan het Woord.⁴⁸ Gods Woord is de enige regel voor het geloof, maar dat wil niet zeggen dat de kerk zonder belijdenis kan. De belijdenis is immers gegrond op Gods Woord en het vertolkt de waarheid die in Gods Woord wordt geleerd.⁴⁹

De kerkorde is een geestelijke zaak, omdat deze uit het wezen van de kerk opkomt.⁵⁰ Uit een kerkorde is af te lezen hoe de kerk is. Het wezen van de ware kerk kan immers alleen Christus zijn en daarom is het instituut, ook de kerkorde, een werk van de Geest. Je moet dus je handtekening kunnen zetten onder de kerkorde. Het is een 'ja' tegen Christus.

2.2.3 Gehoorzaamheid en eenheid

Samengevat is de kerk van Christus en Hij regeert haar. Gehoorzaamheid aan Christus betekent gehoorzaamheid aan Zijn Woord en gehoorzaamheid aan het Woord betekent gehoorzaamheid aan de belijdenis. In Nederland is de belijdenis geformuleerd in de drie formulieren van enigheid. Aan deze belijdenisgeschriften zijn ambtsdragers en alle gemeenteleden die openbare belijdenis hebben gedaan dus ook gehouden.⁵¹

De eenheid van de kerk is niet slechts een bijkomstige, maar een wezenlijke eigenschap van de kerk.⁵² Kerkordelijke verdeeldheid ondermijnt de brede evenwichtigheid en leidt tot theologische verstarring. De eenheid van een kerk wordt in de allereerste plaats bepaald door de eenheid in geloof en niet door een uitwendige organisatie.⁵³ De kerk zal niet alleen het zuivere Woord moeten preken, maar voor alles moet het Zuivere Woord via de belijdenis ook de band zijn van eenheid.⁵⁴ De uitdrukking 'Drie formulieren van enigheid (eenheid)' wijzen op de noodzakelijke verbinding van eenheid en waarheid.⁵⁵ Met de zorg voor een zuivere belijdenis wordt de eenheid van de kerk nagestreefd. De eenheid in de belijdenis gaat vooraf aan de kerkorde.⁵⁶ Het is dan ook onmogelijk om een kerkorde te accepteren die de belijdenis krachteloos maakt.⁵⁷ Ook is het onmogelijk om de waarheid te preken, als de belijdenis niet tot de uiterste consequentie verdedigd wordt.

2.2.4 Scheuren

Ethische kwesties, die betrekking hebben op de moraal van de leden, zijn geen reden om uit elkaar te gaan.⁵⁸ Een kerkscheuring, waarbij zich een scheiding voltrekt tussen een valse en een ware kerk, kan alleen betrekking hebben op leer en belijden. Afscheiding is een zonde als het geen plicht is en het is een plicht wanneer de belijdenis geen wettig gezag meer heeft.⁵⁹ Gehoorzaamheid aan God kan nooit als afscheiding worden gezien.⁶⁰

⁴⁸ Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis', 17.

⁴⁹ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis.', 17-18.

⁵⁰ Van Kooten, 'Kerk en ethiek', *Om het behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk*, 25-26.

⁵¹ Post, *Met recht Hervormd*, 14-16.

⁵² Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 20-22.

⁵³ Ruijgrok, *Om het fundament*, 5-7.

⁵⁴ Van Kooten, 'Kerk en ethiek', 25-26.

⁵⁵ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 20-22.

⁵⁶ Ruijgrok, *Om het fundament*, 6. Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis.', 15.

⁵⁷ Van Kooten, 'Kerk en ethiek', 25-26.

⁵⁸ Van Kooten, 'Kerk en ethiek', 33.

⁵⁹ Van der Bas, *De bronnen getoetst*, 32-34. Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 18.

⁶⁰ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 15-16.

2.3 Historische argumentatie

2.3.1 Reformatie als voortzetting van de vroege kerk

Het Comité stelt dat het opvallend is dat de reformatoren de kerk laten bepalen door de leer.⁶¹ De reformatoren definieerden afscheiding niet als een breuk met het instituut, maar als een breuk met het katholiek historisch geloof. Vandaar dat de reformatoren zich distantieerden van aantijgen van scheuring. Het is niet de Reformatie die zich afscheidt van de leer van Gods Woord, maar de Rooms-Katholieke Kerk heeft dat in de loop van de geschiedenis gedaan. De Reformatie ziet zichzelf niet als een vernieuwingsbeweging, maar als de voortzetting van de vroege kerk en daarmee als een terugkeer naar Gods Woord. De RKK ziet het wezen van de kerk in het instituut en ambt, de dopersen zoekt de heiligheid van de kerk in haar leden.⁶² De Reformatie echter ziet in de heiligheid van het Woord de heiligheid van de kerk.

2.3.2 Calvin oecumenicus

Calvin zocht naar eenheid en hij was bereid om over minder gewichtige zaken heen te stappen als er eenheid bereikt kon worden in de hoofzaken van het christelijk geloof.⁶³ Er zaten bij Calvin wel grenzen aan oecumene. Eenheid met partijen die Gods Woord losmaken van Gods Geest is niet mogelijk. Eenheid zonder waarheid was hem de naam van eenheid niet waard. De leer bepaalt de identiteit van de kerk. De leer is daarmee van hoger belang dan kerkorde, liturgie en zelfs sacramenten. Calvin wilde immers om het avondmaal geen breuk met Luther. Hoe ruimhartig Calvin ook stond ten opzichte van van verschillende geloofstradities was hij in zijn eigen kerk zeer strikt in de leer.⁶⁴ Mensen die anders dachten over bijvoorbeeld verkiezing of canoniciteit moesten wijken of hun positie opgeven, omwille van de eenheid. Een ware kerk kent volgens Calvin namelijk een zuivere leer.⁶⁵ Daar was Calvin heel precies in.

Ten tijde van de Reformatie stemden velen met de bezwaren van Calvin tegen de RKK in.⁶⁶ Toch waren er onder hen die bleven in de RKK. Zij wilden aan hun bezwaren geen kerkelijke consequenties verbinden. Deze zogenaamde nicodemieten pleitten voor meer geduld. Daartegenover stelde Calvin dat dezen te gemoedelijk waren in hun houding tegenover de RKK. Zodra dwaling gaat behoren tot de fundamentele leerstukken van de kerk is voor de vromen het gebed om herstel van de kerk niet langer voldoende. In dat geval moet de kerk verlaten worden. Calvin moest niets hebben van te grote radicaliteit, maar ook niet van teveel voorzichtigheid.

2.3.3 Bezwaar tegen de onveranderde Augsburgse Confessie

De Augsburgse Confessie is een luthers belijdenisgeschrift. Deze Augsburgse Confessie is van gereformeerde zijde niet aanvaard als belijdenisgeschrift voor de kerk. Calvin heeft er afstand van genomen.⁶⁷ Hij achtte deze belijdenis te zwak tegenover de RKK, omdat er misverstanden door werden opgewekt en omdat het geschrift belangrijke punten weglief. De veranderde Augsburgse Confessie heeft Calvin op persoonlijke titel wél getekend.⁶⁸ Daarmee beoogde hij aan protestantse zijde zoveel mogelijk één front te vormen tegenover de RKK. Het ondertekenen van Calvin wil niet zeggen dat hij de Veranderde Augsburgse Confessie tot fundering van een gereformeerde kerk wilde maken, laat staan de Onveranderde Augsburgse Confessie die als belijdenis in de PKN wordt aangenomen.

⁶¹ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 15-16.

⁶² Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 37.

⁶³ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 20-22.

⁶⁴ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 38-41.

⁶⁵ Van der Bas, *De bronnen getoetst*, 28-31.

⁶⁶ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 23-26.

⁶⁷ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 38-41.

⁶⁸ Van der Bas, *De bronnen getoetst*, 13-15.

De aanvaarding van de Augsburgse Confessie was ook voor de Nederlandse protestanten onmogelijk.⁶⁹ Men hield de eens beleden gereformeerde waarheid staande en daar wilde men niet op terug, ook al was de prijs daarvoor het ontberen van politieke hulp van Duitse evangelisch-lutherse vorsten. Ook Junius, De Brés, Á Lasco, Datheen, Brakel en Smytegelt kunnen niet als voorstander van deze belijdenis voor de kerk worden gerekend.

2.3.4 Synode Emden – eenheid in belijden

Op de Synode van Emden in 1571 werd de NHK gevormd.⁷⁰ Op deze eerste nationale synode werd besloten dat predikanten de belijdenis moesten ondertekenen.⁷¹ Enerzijds om de geloofseenheid aan te tonen, anderzijds als waarborg van de binding aan de belijdenis.⁷² Deze eis tot ondertekening werd door de volgende synoden overgenomen en bekrachtigd. Predikanten die niet wilden ondertekenen konden niet worden toegelaten tot de dienst van het Woord en konden eventueel worden afgezet. Expliciete binding aan de gereformeerde belijdenis was in de ontstaanstijd van de NHK van groot belang, alleen vanuit waarachtige eenheid in belijdenis en geloofsovertuiging kon men komen tot verdere opbouw en uitbouw van het kerkelijk leven.

Vanaf het allereerste begin heeft men in Nederland gestaan voor een kerk met een exclusief gereformeerde belijdenis.⁷³ Daarin kwam ook de eenheid in de gemeenten openbaar. Het was dus niet zo dat de eenheid allereerst rustte op bepaalde organisatievormen, binnen het kader waarvan men langzamerhand naar elkaar toegroeide. Dat was wat de remonstranten wilden, maar het is juist omgekeerd gebeurd. De geestelijke eenheid, de geloofseenheid, leidde tot een organisatorisch verband van kerken en op de grondslag van de belijdenis ontwierp men een gemeenschappelijke orde voor het kerkelijk leven.

2.3.5 Remonstranten en contraremonstranten

De belijdenis van de PKN is niet exclusief gereformeerd. In dit verband worden de twisten tussen de remonstranten en contraremonstranten aangehaald en wordt gesteld dat de contraremonstranten niet toegeeflijk waren in de leer.⁷⁴ Het ging hen niet om vrijheid van gereformeerde prediking, maar om een gereformeerde kerk. Op grond van artikel 16 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis (verder aangeduid als NGB) hebben de contraremonstranten opgeroepen bij de belijdenis te blijven en hebben ze alle consequenties aanvaard die het blijven bij de belijdenis met zich meebracht. Blijkbaar beseften de contraremonstranten dat er alleen kerkelijke gemeenschap kan zijn als er eenheid is in de leer, ook op grond van zondag 21 van de Heidelbergse Catechismus (verder aangeduid als HC). Toen de leergeschillen beslist waren in het voordeel van de contraremonstranten heeft men zich opnieuw gezet aan het vaststellen van de kerkorde. De Dordtse Kerkorde van 1619 kwam tot stand. Men verlangde dat deze dienstbaar zou zijn aan dat ene doel: een nationaal gereformeerde kerk. Het ging de synode dus niet om een zo breed mogelijke kerk, maar om een voluit gereformeerde kerk. Vandaar ook dat in de Dordtse Kerkorde het ondertekenen van de belijdenis verplicht werd gesteld.

2.3.6 Algemeen Reglement

De fusie en het ontstaan van de PKN is niet te vergelijken met de afschaffing van de Dordtse Kerkorde en de invoering van de Reglementenbundel door koning Willem 1.⁷⁵ Toen, in 1816, werden de ambtelijke vergaderingen vervangen

⁶⁹ Van der Bas, *De bronnen getoetst*, 16-24.

⁷⁰ Ruijgrok, *Om het fundament*, 5-6.

⁷¹ Ruijgrok, *Om het fundament*, 5-6. Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis.', 11-18.

⁷² Ruijgrok, *Om het fundament*, 5-6.

⁷³ Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis.', 11-18.

⁷⁴ Ruijgrok, *Om het fundament*, 11-14.

⁷⁵ Ruijgrok, *Om het fundament*, 15-16. Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis.', 18-19.

door besturen, waar de koning sterke invloed op had.⁷⁶ De besturen moesten de leer handhaven. In de praktijk werkte dat echter nauwelijks, want de besturen bestonden vooral uit personen die tolerant waren en zich niet keerden tegen hen die geen strikte binding aan de belijdenis voorstonden. Een geestelijke wildgroei was volgens het Comité het gevolg, wat resulteerde in twee breuken, de Afscheiding en de Doleantie. Toch bleven velen de NHK trouw. Het Algemeen Reglement had namelijk wel verandering van bestuur gebracht, maar geen verandering van leer. De drie formulieren van enigheid vormden ook na 1816 rechtens de grondslag van de kerk. Afwijkingen in de leer hadden dus geen recht van bestaan.

2.3.7 Groen van Prinsterer, Gunning en Hoedemaker

Groen van Prinsterer beweerde dat als het wettige gezag van de belijdenisgeschriften zou worden afgeschaft en het 'tolerantiebeginsel' tot voorwaarde voor het kerklidmaatschap zou worden verheven de kerk dan pas ten diepste geen kerk meer was.⁷⁷ Met tolerantiebeginsel bedoelde Groen het beginsel waarbij waarheid en leugen in de kerk gelijk recht hebben. Groen zou dus niet hebben kunnen functioneren in een kerk met een plurale belijdenis. Groen wilde afscheiden wanneer de belijdenis geen wettig gezag meer zou hebben.⁷⁸ Hij legt sterk de nadruk op het juridische en kerkordelijke aspect van de belijdenisgeschriften, zonder daarbij uit het oog te verliezen dat de kerk een geestelijk lichaam vormt.⁷⁹ Gunning ging meer medisch om met de belijdenis. Hij hechte minder waarde aan het institutionaire en kerkordelijke.⁸⁰ Gunning gaf aan dat de waarheid kracht heeft om het geheel van de kerk gezond te maken. Later erkende Gunning dat hij meer Groens standpunt had moeten innemen.⁸¹ Het was volgens Groen onmogelijk dat de leer van de NHK haar wordt ontnomen en dat de kerk die dan overblijft zich toch de voortzetting van de NHK zou noemen.⁸² Dat zou geestelijk gezien onzuiver zijn en oneerlijk. Een kerk heeft een doel en het kan niet zijn dat bij meerderheid van stemmen een tegenovergesteld doel wordt opgedrongen. De grondslag mag niet zomaar worden aangetast bij meerderheid van stemmen. De bestuursvorm zelf dient bijbels te zijn. Alleen dan spreekt het Woord en drukt de belijdenis de eenheid van God uit.⁸³ Hoedemaker leert hier dat als vele winden van leer worden toegelaten er geen gemeenschappelijk belang bij de kerk meer is. De kerk moet daarom een eenduidige waarheid belijden.

2.3.8 Nieuwe kerkorde 1951

Ook bij de invoering van de nieuwe kerkorde van 1951 werd de belijdenis als grondslag niet aangetast.⁸⁴ Bij het ontstaan van de PKN wordt volgens het Comité de grondslag wél aangetast, omdat er ook lutherse belijdenisgeschriften worden aangenomen. Dat is geen graduele breuk, maar een principiële breuk.⁸⁵ Dat is telkens hét grote bezwaar waar alle andere bezwaren uit voortvloeien.

In de kerkorde van 1951 wordt gesproken over 'in gemeenschap met' en niet over 'in overeenstemming met'. Op zich is de uitdrukking 'in gemeenschap met' bijbels verantwoord.⁸⁶ Op een synodevergadering in 1953 is verklaard dat de uitdrukking 'in gemeenschap met' inhoudt en impliceert dat we 'instemmen en overeenstemmen' met de vaderen. Uit de oorspronkelijke stukken is duidelijk dat deze term niet kan worden gebruikt om wettige ruimte te bieden aan

⁷⁶ Ruijgrok, *Om het fundament*, 15-16.

⁷⁷ Ruijgrok, *Om het fundament*, 16-17

⁷⁸ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 15-19. Van der Bas, *De bronnen getoetst*, 32-34.

⁷⁹ Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 12.

⁸⁰ Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 14-16.

⁸¹ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 35-36. Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 14-16.

⁸² Ruijgrok, 'Kerkorde, Ordinanties, Triosynode.', *Om een gereformeerde kerk*, p. 11-12.

⁸³ Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, p. 14-16.

⁸⁴ Ruijgrok, *Om het fundament*, 15-20. Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis.', 18-19. Van Kooten, 'Kerk en ethiek.', 27.

⁸⁵ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 34-35.

⁸⁶ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 34-35.

opvattingen die haaks staan op de Schrift en de confessie. Helaas is ze in de latere ontwikkeling wel als zodanig misbruikt. De uitdrukking 'in gemeenschap met' is ondanks het misbruik bijbels en historisch te verdedigen. Er wordt alleen 'ja' gezegd op de gereformeerde belijdenis. In de PKN is dat anders.

2.4 Procesmatige bezwaren

2.4.1 Geen geestelijk proces

Het Comité stelt dat de kerk niet conservatief-statisch is, ook niet progressief-dynamisch, maar geestelijk-organisch.⁸⁷ Het mystieke karakter van de kerk hangt nauw samen met kerkhistorisch besef. Het verenigingsproces dient daarom op een historisch-integere manier te gebeuren, maar daarvan is allerm minst sprake. In het verleden is er tussen de drie fuserende kerken verwijdering opgetreden. De daardoor ontstane wonden moeten worden opengelegd. Schuld moet worden beleden. Als deze schuldbelijdenis ontbreekt, is er in de kerk sprake van wereldgelijkvormigheid. Daarom moet er een stuk worden opgesteld waarin de kerk belijdt wat er in het verleden mis is gegaan. Deze schuldbelijdenis van de NHK vraagt van de fusiepartners bezinning op haar wortels. Zo kan de kerk in Nederland organisch groeien. Het Comité verklaart dus ook niet tegen eenwording te zijn, maar ze verlangt wel een geestelijk proces.

2.4.2 Geen historisch proces

Het lichaam van Christus is van alle plaatsen en van alle tijden.⁸⁸ Door de tijden heen vormt zich één geestelijk lichaam. De eenheid van de kerk is daarmee in de eerste plaats historisch van aard. Eenheid kan dan niet met zich meebrengen dat dat historische en geestelijke verschillen in ligging worden geloofend of vermengd. De Geest van eenheid is dezelfde Geest als de Geest van waarheid. Ondanks alle spreken over eenheid verbreekt de PKN de eenheid, omdat wanneer de belijdenis wordt losgelaten de leiding van de Heilige Geest in de geschiedenis van de kerk wordt genegeerd. Immers binnen deze geschiedenis zijn de belijdenisgeschriften tot stand gekomen.

Het historisch karakter van Christus' kerk verplicht de NHK aan de gereformeerde belijdenis. Daarmee is het historisch karakter ook bepalend voor de wijze waarop er wordt omgegaan met de luthersers.⁸⁹ Het Comité is niet primair tegen samengaan met luthersers. Het is echter in hun ogen op historische gronden niet integer om eenwording te forceren met het opnemen van een belijdenisgeschrift dat de (gereformeerde) kerk al meer dan vierhonderd jaar heeft afgewezen, namelijk de Augsburgse Confessie. Eenwording met luthersers mag alleen tot stand gebracht worden als er gesproken wordt over heikele thema's uit de geschiedenis. Tijdens het SoW-proces is van zulke gesprekken geen sprake.

⁸⁷ Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 17-19.

⁸⁸ Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 19-21.

⁸⁹ Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 19-21.

2.5 Confessionele bezwaren aangaande de PKN

2.5.1 Algemeen gevoelen

K. ten Klooster verwoordt in één van de eerste brochures het gevoelen van het Comité.⁹⁰ Hij denkt dat de uitdrukking ‘Schrift en belijdenis’ te pretentius was voor de opstellers van de nieuwe kerkorde van de PKN. Volgens Ten Klooster moeten de opstellers hebben gedacht: *‘Niemand heeft de waarheid in pacht, laat staan er beschikking over te hebben. De belijdenis zoals die ons is overgeleverd in de formulieren werkt niet meer, het zijn gedateerde uitingen van gelovige voorouders. Daaruit is af te lezen hoe zij dachten over God en Zijn Woord, maar daar dat deden zij als kinderen van hun tijd. Met die oude en verouderde antwoorden kunnen wij niet meer toe. Vandaag moeten nieuwere inzichten worden gehonoreerd.’* Ten Klooster stelt vervolgens dat deze denkwijze past in het geheel van de oecumenische theologie waarin op een andere manier over kerk, belijdenis en eenheid wordt gesproken. Duidelijk is in elk geval dat het Comité de inhoud van de belijdenis beziet als blijvend geldig, terwijl de opstellers van de kerkorde van de PKN de belijdenis naar haar opvatting zagen als tijdgebonden.

Over de kerk kan alleen worden gesproken vanuit Schrift en belijdenis. Dit uitgangspunt delen de opstellers van de nieuwe kerkorde niet.⁹¹ Zij denken niet vanuit Schrift en belijdenis, maar vanuit de actualiteit. Ze werken vanuit de situatie zoals deze nu is, zoals kerken zijn geworden en verworden. Zaken mogen echter niet vanuit de actuele situatie worden aangenomen, maar moeten vanuit Woord (en belijdenis) worden getoetst.

2.5.2 Plurale belijdenis

De PKN kiest voor een breedte van opvattingen in plaats van voor de diepte van de leer.⁹² De spanning die altijd in de NHK heeft geheerst tussen de breedte van de volkskerk en de zuiverheid van de confessie wordt opgeheven in de PKN. Katholiek besef moet zich verzetten tegen de ondertekening van de nieuwe kerkorde.

Het oorspronkelijke doel van de vaderlandse kerk was een kerk die vast verankerd zou zijn in Gods Woord en de daarop gegronde gereformeerde confessie.⁹³ In het kader van het SoW-proces wordt dat oorspronkelijke doel bij handopsteken verlegd. De PKN kan immers onmogelijk als een gereformeerde kerk worden gezien, want er is plaats voor allerlei overtuigingen die tegenovergesteld aan elkaar zijn en elkaar uitsluiten.⁹⁴ Dit plurale karakter van de PKN staat haaks op het van oorsprong gereformeerde karakter van de kerk met een eenduidige belijdenis. Met andere woorden: het gaat in de vorming van de PKN om een precies tegenovergesteld doel als het oorspronkelijke.⁹⁵

Het punt van het Comité met betrekking tot het belijden is duidelijk: éérs eenheid in belijdenis, pas dan een kerkorde.⁹⁶ Vandaar ook dat het problematisch is dat bij het ontstaan van de PKN: *‘er een grondslag aanvaard dreigt te worden die niet eenduidig is en waarin deze eenheid van het geloof ontbreekt. Waarin zelfs belijdenisgeschriften zijn opgenomen, die elkaar op meerdere punten tegenspreken.’*⁹⁷ Kerkrechtelijk wordt dit als een onmogelijkheid gezien. *‘Hoe kunnen in één en dezelfde grondslag nu ooit elkaar bestrijdende en uitsluitende overtuigingen worden opgenomen?’* Een eenparig belijden ontbreekt dan en dat kan niet, want belijden betekent hetzelfde zeggen.

⁹⁰ Ten Klooster, ‘Kerk en belijdenis.’, 11.

⁹¹ Ten Klooster, ‘Kerk en belijdenis.’, 11.

⁹² Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 38-41.

⁹³ Ruijgrok, ‘Kerkorde, Ordinanties, Triosynode.’, 11-12.

⁹⁴ Ruijgrok, ‘Kerkorde, Ordinanties, Triosynode.’, 11-12. Ruijgrok, *Om het fundament*, 8.

⁹⁵ Ruijgrok, ‘Kerkorde, Ordinanties, Triosynode.’, 11-12.

⁹⁶ Ruijgrok, *Om het fundament*, 6. Ten Klooster, ‘Kerk en belijdenis.’, 15.

⁹⁷ Ruijgrok, *Om het fundament*, 8.

2.5.3 Concordie van Leuenberg

De PKN heeft de Concordie van Leuenberg (verder ook aangeduid als Concordie) opgenomen in de kerkorde als een soort leerovereenkomst. De Concordie verklaart dat de oude leergeschillen tussen de verschillende reformatorische tradities niet langer van kerkscheidende betekenis zijn, dat wederzijdse veroordelingen uit de klassieke belijdenis niet langer van toepassing zijn voor het heden en dat de oude tegenstellingen plaats hebben gemaakt voor een nieuw gemeenschappelijk verstaan van het Evangelie.⁹⁸

De Concordie strijkt met dit soort uitspraken de tegenstellingen tussen de lutherse en gereformeerde belijdenisgeschriften glad.⁹⁹ Het gevolg is wel dat deze Concordie zich aandient als een leeswijzer voor de hele belijdenis. Het geschrift wil duidelijk maken wat van de oude belijdenissen nog wel actueel is en wat niet. Zo staat er in de Concordie dat de oude belijdenissen moeten worden geactualiseerd, om het getuigenis van de belijdenisgeschriften van de Reformatie te onderscheiden van hun denkvormen, deze denkvormen zijn immers historisch bepaald. Het Comité geeft aan dat op deze wijze alle winden van leer worden toegelaten en dat het gezag van Schrift en belijdenis op losse schroeven komt te staan: *'Immers, wie bepaalt, wat behoort tot het fundamentele getuigenis en wat behoort tot de denkvormen die historisch bepaald zijn?'*

De Concordie keert zich tegen wederzijdse veroordelingen van gereformeerden en luthersen in de oude belijdenis.¹⁰⁰ Het paradoxale daarvan is echter wel dat in de Concordie deze oude veroordelingen worden vervangen door een eigen nieuwe veroordeling en die raakt de oude belijdenisgeschriften. Gevolg daarvan is dat het onmogelijk is om voluit vast te houden aan die gereformeerde belijdenisgeschriften.

Een ander heikel punt betreft het spreken over Gods verkiezing. Er bestaat tegenstrijdigheid tussen de Concordie enerzijds en de DL en de NGB anderzijds.¹⁰¹ De Concordie wijst namelijk de verwerping van eeuwigheid af. Bovendien stelt de Concordie dat over de verkiezing alleen gesproken kan worden met het oog op de roeping tot het heil in Christus.¹⁰² De notie van persoonlijke verkiezing tot zaligheid wordt buiten beschouwing gelaten.¹⁰³ Zo hebben zelfs de remonstranten openlijk aangegeven deze Concordie te kunnen aanvaarden.¹⁰⁴

L.W.Ch. Ruijgrok zegt in één van de brochures: *'Op de Synode van Dort in 1618 en 1619 werd de remonstrantse dwaling de deur gewezen, via het Samen-op-Weg-proces komt ze via de achterdeur weer binnen en wordt het straks zelfs een wettige variant binnen het belijden van de kerk.'*¹⁰⁵ Vervolgens geeft Ruijgrok aan dat dit een andere verkiezingsleer en Godsleer betekent. Een andere Godsleer betekent een andere kijk op het werk van Christus. Een andere kijk op het werk van Christus betekent een andere kijk op de algehele verdorvenheid van de mens. Dat heeft weer gevolgen voor het denken over de noodzakelijkheid van het werk van de Heilige Geest. Kortom: alles hangt met elkaar samen, daarom kan worden geconcludeerd dat een strijd om de grondslag van de PKN ten diepste een nieuw geding is om de DL.¹⁰⁶

In de Concordie staan verschillende punten waarop de kerken overeenstemmen met betrekking tot het verstaan van het Evangelie.¹⁰⁷ In die formuleringen wijkt de Concordie echter af van het gereformeerd belijden. Ten eerste gebeurt

⁹⁸ Ruijgrok, *Om het fundament*, 8-10. Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 26-28.

⁹⁹ Ruijgrok, *Om het fundament*, 8-10.

¹⁰⁰ Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis.', 19-21. Van der Bas, *De bronnen getoetst*, 8-10. Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 26-28.

¹⁰¹ Ruijgrok, *Om het fundament*, 8-10. Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 32-33.

¹⁰² Van der Bas, *De bronnen getoetst*, 8-10.

¹⁰³ Ruijgrok, *Om het fundament*, 8-10. Van der Bas, *De bronnen getoetst*, 8-10. Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 32-33.

¹⁰⁴ Ruijgrok, *Om het fundament*, 8-10.

¹⁰⁵ Ruijgrok, *Om het fundament*, 10.

¹⁰⁶ Ruijgrok, *Om het fundament*, 11-14. Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 27-33.

¹⁰⁷ Van der Bas, *De bronnen getoetst*, 8-10. W. van Vlastuin, 'De kerkelijke nood in het heden', 26-28.

dat ten aanzien van de leer van de rechtvaardiging van de goddeloze door het geloof alleen. In de Concordie wordt onder andere beleden dat het uiteindelijke doel van de rechtvaardiging is het verwelijken van gerechtigheid en vrede in de wereld. De tweede afwijking heeft betrekking op de verhouding tussen de prediking en de sacramenten. De Concordie plaatst deze op gelijke hoogte, ook de sacramenten zouden bedoeld zijn om het geloof bij mensen te bewerken. Dit staat haaks op zondag 25 van de HC waar de sacramenten alleen een plaats krijgen om het geloof te versterken. Een derde afwijking gaat over de leer van het avondmaal die meer luthers zou zijn dan gereformeerd.¹⁰⁸ Ten vierde is er bezwaar tegen de vage bewoordingen ten aanzien van de godheid van Christus, de verzoening door voldoening, de onweerstaanbare werking van de Heilige Geest, de noodzakelijkheid van een persoonlijke bekering en het avondmaal.¹⁰⁹ De radicaliteit ontbreekt.

2.5.4 Barmer Thesen

De Barmer Thesen staat in hetzelfde artikel over de kerkorde van de PKN als de Concordie. Het bezwaar bij de lutherse Barmer Thesen is volgens het Comité dat Gods openbaring wordt scheefgetrokken.¹¹⁰ Niet alleen de natuurlijke theologie wordt in de Barmer Thesen verworpen, maar ook de algemene openbaring. De verwerping hiervan botst met artikel 2 van de NGB. Het problematische van deze verwerping is dat men vervalt in de idee van alverzoening.¹¹¹ Zonder de algemene openbaring zouden immers mensen die nooit Gods Woord hebben gehoord zich tegenover God kunnen verontschuldigen over hun ongeloof.

2.5.5 Onveranderde Augsburgse Confessie

In de onveranderde Augsburgse Confessie staan zaken die volgens het Comité expliciet afgewezen dienen te worden.¹¹² Allereerst wordt gesteld dat men telkens voorafgaande aan de mis de biecht moet gebruiken. Weliswaar hangt de absolutie er niet van af, maar men kan niet om dit kerkelijke gebruik heen. Ten tweede wordt over de sacramenten gezegd dat zij het geloof bewerkstelligen en niet dat zij alleen het geloof versterken. Ten derde lijkt het alsof een ongedoopte baby niet behouden kan zijn. Een vierde bezwaar richt zich tegen de avondmaalsleer die een interpretatie toelaat, waarin staat dat Christus daadwerkelijk in het avondmaal aanwezig is.¹¹³ In de veranderde versie is deze paragraaf gewijzigd waarmee aan de calvinistische opvatting tegemoet wordt gekomen. De PKN wil echter de onveranderde Augsburgse Confessie opnemen.¹¹⁴ Een vijfde bezwaar betreft de genadeleer die op dit punt afwijkt van de DL en de NGB. De leer van de verkiezing, de onweerstaanbare genade en de volharding van de heiligen staat op losse schroeven.

¹⁰⁸ Dit ook het geval bij de Augsburgse Confessie. Daar wordt dit punt verder uitgediept.

¹⁰⁹ Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 26-28.

¹¹⁰ Van der Bas, *De bronnen getoetst*, 6-8.

¹¹¹ Van der Bas, *De bronnen getoetst*, 6-8. Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 26-28.

¹¹² Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 23-26.

¹¹³ Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 23-26. Van der Bas, *De bronnen getoetst*, 11-15.

¹¹⁴ Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 23-26.

2.6 Het verbond en de kerk

2.6.1 Oordeel

Als de NHK wordt opgeheven is dat een oordeel van God.¹¹⁵ Dit moet worden aanvaard, maar het aanvaarden van Gods oordeel is wel wat anders dan het afwachten van Gods oordeel, onmiddellijke bekering is nodig.¹¹⁶ In het Oude Testament riepen de profeten op tot inkeer en terugkeer, tot een radicale afwending van de zonde en een radicale toewending naar God.¹¹⁷ Erkenning van schuld is alleen oprecht als we met de beleden zonden breken.¹¹⁸ Daarom is lijdelijk met de PKN meegaan geen optie, want het is een weg in ongehoorzaamheid die afleidt van God. In de weg van ontrouw kan men niet hopen op herstel van Godswege.¹¹⁹

2.6.2 Geen ballingschap

Meegaan in de PKN kan niet worden gezien als meegaan in ballingschap.¹²⁰ In het Oude Testament waren het heidense vorsten die Israël en Juda in ballingschap voerden. Israël en Juda kozen hier dus niet voor, ze werden van buitenaf gedwongen. De vorming van de PKN doet de kerk zelf, er is geen heidense overheid die de kerk daartoe dwingt. Bovendien wordt geen classis en geen gemeente meegevoerd, zonder dat men zelf daar iets over te zeggen heeft.¹²¹

2.6.3 Moedwillige ongehoorzaamheid

De PKN met haar voorgestelde grondslag is beter te vergelijken met: *'moedwillige ongehoorzaamheid en afgoderij van Israël dan met ballingschap.'*¹²² In 1 Koningen 12 kiest koning Jerobeam zelf een plaats en vorm voor de godsdienst van zijn volk.¹²³ Jerobeam doet het zijn onderdanen voorkomen alsof het gaat om de dienst aan dezelfde God, maar dan op een andere manier. Echter, God veroordeelt Jerobeam. In Zijn ogen heeft Jerobeam Hem verworpen en is hij andere goden gaan dienen. In 1 Koningen 12 trekken de priesters en Levieten uit het tienstammenrijk daarop naar Jeruzalem, omdat het hen ging om gehoorzaamheid aan God. Iets vergelijkbaars komt naar voren in Handelingen 19.¹²⁴ Daar scheidt Paulus zich af van de synagoge, niet omdat hij werd vervolgd, maar omdat de weg van God werd gelasterd. De PKN wil God ook op een andere wijze (grondslag) dienen. De lijn kan dan worden doorgetrokken waarbij het duidelijk wordt dat wegblijven van de PKN geboden is.

2.6.4 Gods verbond gaat mee de PKN in

Gods verbond zal in de PKN blijven, zoals destijds in het tienstammenrijk, hoewel er daar geen zuivere eredienst was.¹²⁵ Gods verbondstrouw blijft tot in het duizendste geslacht. De aanwezigheid van Gods verbond betekent echter nog niet dat de kerk wettig is. Zo mag de doop van de RKK worden erkend, maar is die kerk onwettig. Bij de PKN geldt dat ook. Belangrijk is dat de vraag naar Gods verbond niet dezelfde vraag is als de vraag naar de wettigheid van de kerk. De ware kerk is niet te vereenzelvigen met de bedding van het verbond, maar ontstaat daar waar de twee delen van Gods verbond functioneren: dat is waar Gods verbond ook wordt ingewilligd en waar men er gehoorzaam aan is.

¹¹⁵ Van der Bas, 'Verbond en Kerk.', *Om een gereformeerde kerk*, 30.

¹¹⁶ Ruijgrok, *Om het fundament*, 21-24. Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis.', 21-22. Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 5-9.

¹¹⁷ Van der Bas, 'Verbond en Kerk.', 23-31.

¹¹⁸ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 5-9.

¹¹⁹ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 10-14.

¹²⁰ Van der Bas, 'Verbond en Kerk.', 31-33. W. van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 8-9.

¹²¹ Van der Bas, 'Verbond en Kerk.', 31-33.

¹²² Van der Bas, 'Verbond en Kerk.', 33-36. W. van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 8-9.

¹²³ Van der Bas, 'Verbond en Kerk.', 33-36.

¹²⁴ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 15-19.

¹²⁵ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 12-14.

2.6.5 Ziende op de schare

Men dient bewogen te zijn om de schare en de breedte van de kerk lief te hebben.¹²⁶ Bewogenheid om de schare is echter geen reden om de leugen in de kerk te accepteren. Kerkelijke gemeenschap is smaller dan evangelisatie.¹²⁷ Zo preekte Jezus tot de schare als geheel, maar vierde Hij het avondmaal slechts met een beperkte groep. Evangelisatie is voor buiten kerk. In de kerk is er niet alleen het Woord, maar ook het Antwoord in belijdenis. Hier geldt dat zuiverheid belangrijker is dan aantallen. *'Liever een kleine kerk met publieke erkenning van Gods Woord, dan een brede kerk waarin de waarheid is prijsgegeven.'*¹²⁸

¹²⁶ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 42-45.

¹²⁷ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 42-45.

¹²⁸ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 42-45.

2.7 Afscheiding of voortzetting

2.7.1 Gespleten geloofsinhoud

De kerkorde van de PKN kent een gespleten geloofsinhoud. De vraag die daaruit voortvloeit is of de PKN de naam kerk wel kan dragen. Deze vraag wordt door Ruijgrok, Van der Bas en Ten Klooster ontkennend beantwoord, want een kerk die vele waarheden verkondigt is geen kerk, ook al dient zij zich aan als kerk.¹²⁹ Een dergelijk instituut is geen kerk in hervormde zin en heeft geen deel aan de katholieke christelijke kerk.¹³⁰ De PKN zou meer een 'vereniging ter verering van de onbekende God' zijn.¹³¹

Ook Van Vlastuin vindt dat de PKN meer het karakter van een vereniging draagt dan van een verenigde kerk.¹³² Van Vlastuin kan niet zien dat de beginselen van de PKN uit God zijn.¹³³ Opmerkelijk genoeg noemt hij deze kerk niet vals, maar dat is ook niet nodig als de kerk überhaupt de naam van kerk niet kan dragen.

2.7.2 Breuk met leer of met instituut

Het punt van de reformatoren was duidelijk: wie zich afscheidt van de leer, scheidt zich af van de kerk. Afscheiding is dus geen breuk met een synode, maar met het katholiek historisch geloof. Als men wil vasthouden aan de gereformeerde belijdenis van de NHK kan men dat geen afscheiding noemen. Zo bezien is de PKN de grootste afscheidingsbeweging van de kerk van de Reformatie die zich in Nederland heeft voorgedaan.¹³⁴ Het is de facto en de iure een breuk.¹³⁵ Er ontstaat een nieuw instituut met een nieuwe structuur, een nieuwe naam, een nieuwe belijdenis, een nieuwe kerkorde en een nieuwe rechtspersoon.¹³⁶

Er is geen bezwaar tegen het aannemen van nieuwe belijdenisgeschriften, mits deze onvoorwaardelijk wortelen in de Schrift en met de bestaande belijdenisgeschriften overeenstemmen. Nu is dat niet het geval.¹³⁷ Wat is erop tegen de leer van de NHK vast te houden en zo Hervormd te blijven? De PKN wil van de grondslag af en scheidt zich daarmee af.¹³⁸ Men kan mensen niet afscheiding verwijten die willen vasthouden aan de leer waarop zij bij hun openbare belijdenis en ambtsaanvaarding 'ja' hebben gezegd. Afscheiding is zelfs een plicht wanneer de belijdenis geen wettig gezag meer heeft.¹³⁹

Degenen die de nieuwe kerk wensen, kiezen voor een nieuwe kerk met een nieuwe kerkorde.¹⁴⁰ Degenen die om hun geweten niet kunnen meegaan, willen niet anders dan dat de NHK met de in haar kerkorde vervatte belijdenis blijft bestaan. Hun kan in geestelijke zin nooit uitreden, dus afscheiding, verweten worden.

2.7.3 Binding aan de belijdenis

In de NHK kon het Comité leven met de formulering 'in gemeenschap met' die zij opvatte als 'in overeenstemming met.' De gereformeerde belijdenis bleef zo exclusief van kracht. Wel werd daar in de praktijk van afgeweken, maar dat zeg

¹²⁹ Ruijgrok, *Om het fundament*, 6. Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis.', 23. Van der Bas, 'Verbond en Kerk.', 30.

¹³⁰ Van der Bas, 'Verbond en Kerk.', 30.

¹³¹ Van der Bas, 'Verbond en Kerk.', 30.

¹³² Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 19.

¹³³ Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 30-31

¹³⁴ Ruijgrok, *Om het fundament*, 21-24. Van der Bas, *De bronnen getoetst*, 37-39. Van Kooten, 'Kerk en ethiek.' 36-38. Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 17.

¹³⁵ Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis.', 22.

¹³⁶ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 17.

¹³⁷ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 16.

¹³⁸ Ruijgrok, *Om het fundament*, 21-24.

¹³⁹ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 18.

¹⁴⁰ Post, *Met recht Hervormd*, 30-32.

men als een graduele breuk. Het opnemen van een plurale belijdenis is geen graduele verandering meer, maar een principiële verandering. Voor het Comité is dit onaanvaardbaar.¹⁴¹ Als het Comité 'ja' zegt op de belijdenis wil ze dat voluit doen. Dan moet er geestelijke overeenstemming zijn met de leer. Vanuit het Comité wordt aangegeven dat als vrijzinnigen het begrip 'gemeenschap met de belijdenis' altijd rekkelijk hebben toegepast, zij deze methode niet wil gebruiken om zo de lutherse belijdenisgeschriften toch te accepteren.

2.7.4 Getal of beginsel

In de geschiedenis zijn afscheidingsbewegingen meestal klein in vergelijking met de doorgaande stroom van geestelijk en kerkelijk leven.¹⁴² Dat kan het verleidelijk maken om de PKN te zien als de rechtmatige voortzetting van de katholieke christelijke kerk in ons land. Toch zien we in de Bijbel dat afscheidingsbewegingen ook heel groot kunnen zijn. Zo kan weer gedacht worden aan Jerobeam die zich afscheidde van de door God ingestelde eredienst in Jeruzalem. Belangrijk is dus om niet te letten om het getal van degenen die zich afscheiden, maar op het beginsel.

¹⁴¹ Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 26.

¹⁴² Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 17.

2.8 Kerkjuridische overwegingen

2.8.1 Bezwaren tegen confessioneel karakter PKN

Men hoeft volgens het Comité het niet tot op de komma eens te zijn met de belijdenis om deze te onderschrijven, maar op de belangrijkste punten moet dat wel.¹⁴³ Voor het Comité ligt de kern van alle bezwaren bij de Concordie van Leuvenberg, waarin Christus fundamenteel anders wordt beleden. Als men de kerkorde van de PKN tekent, verloochent men Christus.

De Concordie van Leuvenberg dient zich niet aan als een nieuw belijdenisgeschrift, maar in de praktijk is dat het wel.¹⁴⁴ De Concordie staat ook niet slechts in een ordinantie, maar in de kerkorde, dat geeft aan dat er toch een zekere mate van binding is aan de inhoud.¹⁴⁵ Bovendien verklaart de Concordie zelf dat de kerken zich in de toekomst door deze consensus moeten laten leiden. Er zit dus wat verplichtends in, het is een soort leeswijzer voor heel de belijdenis.¹⁴⁶ Belangrijk is ook dat Concordie eenheid betekent.¹⁴⁷ Het document staat dan niet op de hoogte van de belijdenis, maar het kan evenmin worden gezien als een discussiestuk. Het blijft dus onderdeel uitmaken van de belijdenis van de nieuwe kerk en het behoudt daarmee een zekere confessionele status.¹⁴⁸

2.8.2 Bijzondere verbondenheid

In de ordinanties bij de kerkorde staat dat de plaatselijke Hervormde Gemeenten en Gereformeerde Kerken zich in het bijzonder verbonden mogen weten met de belijdenisgeschriften van de gereformeerde traditie en de plaatselijke Evangelisch-Lutherse Gemeenten zich in het bijzonder verbonden mogen weten met die van de lutherse traditie.¹⁴⁹ Bovendien wordt verzekerd dat de PKN deze bijzondere verbondenheid van gemeenten met de gereformeerde dan wel lutherse traditie erkent en respecteert. Toch is dit volgens het Comité niet het hele verhaal. Deze bijzondere verbondenheid met een bepaalde belijdenstraditie staat binnen het kader van het belijden van de gehele kerk. Alle gemeenten zijn geroepen om toe te groeien naar het gemeenschappelijk belijden van de PKN. Met andere woorden: wie lid is van de PKN, ook al behoort hij tot een Hervormde Gemeente, mag zich in het bijzonder aangesproken weten door het gereformeerde belijden. Dit neemt echter niet weg dat hij ook gebonden is aan het gehele belijden van de kerk en geroepen wordt om te volharden en toe te groeien in dit gemeenschappelijk belijden van de kerk.

Elke plaatselijke gemeente kan zijn vorm van gemeentezijn kiezen. Hoe om te gaan met doop, openbare geloofsbelijdenis, avondmaal, huwelijk en dergelijke kan een gemeente zelf bepalen.¹⁵⁰ Er zullen in de PKN-gemeenten zijn die over al die zaken precies tegenovergesteld denken. Een hervormd-gereformeerde gemeente binnen de PKN moet dat erkennen en respecteren, voor het Comité is dat onmogelijk.¹⁵¹

Plaatselijk kan een gemeente zijn hervormd-gereformeerde identiteit behouden, maar bovenplaatselijk is alles gefuseerd.¹⁵² Dit gaat zelfs zover dat een hervormde kerkenraad de laatste maatregel van kerkelijke tucht niet meer

¹⁴³ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 33.

¹⁴⁴ Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis.', p. 19-21. Ruijgrok, 'Kerkorde, Ordinanties, Triosynode.', 12-13.

¹⁴⁵ Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 27.

¹⁴⁶ Van der Bas, *De bronnen getoetst*, 6-10. Ten Klooster, 'Kerk en belijdenis.', 19-21. Ruijgrok, *Om het fundament*, 8-10.

¹⁴⁷ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 27-31.

¹⁴⁸ Van Vlastuin, *Wat beweegt ons?*, 26-28. Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 27-33.

¹⁴⁹ Ruijgrok, 'Kerkorde, Ordinanties, Triosynode.', 15.

¹⁵⁰ Ruijgrok, 'Kerkorde, Ordinanties, Triosynode.', 15-17.

¹⁵¹ Ruijgrok, 'Kerkorde, Ordinanties, Triosynode.', 15-17. Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 23.

¹⁵² Ruijgrok, 'Kerkorde, Ordinanties, Triosynode.', 17.

zelfstandig mag nemen. Dat kan alleen in overleg met het regionale PKN-college voor het opzicht, dit college moet toestemmen. Er kan dus een vetorecht zijn van de PKN tot in de plaatselijke kerkenraad.

2.8.3 Kerkenraad beslist

De plaatselijke kerkenraad is de belangrijkste ambtelijke vergadering, niet de synode.¹⁵³ Dat is zo geregeld om de gemeenten te beschermen tegen centralistische machtsuitoefening. De synode staat dus niet tegenover de classis en de kerkenraad als een overheid die bevelen uitvaardigt die blind gehoorzaamd dienen te worden.¹⁵⁴ Zo'n verhouding kent het gereformeerde kerkrecht niet. De kerkrechtelijke regel is dat de synode beslist bij meerderheid van stemmen, deze beslissing is bindend voor de gehele kerk. Dat laat echter onverlet dat elke classicale vergadering en elke kerkenraad de besluiten van de synode moet toetsen aan de hoogste norm: Gods Woord. Alleen dat Woord is onfeilbaar, beslissingen van de synode niet, zo staat in artikel 7 van de NGB. Een classis of gemeente hoeft niet zomaar mee te gaan in de PKN. Iedere ambtelijke vergadering heeft in geval van nood zijn eigen verantwoordelijkheid tegenover de synode. Ambtelijke vergaderingen hebben namelijk alleen gezag in zoverre zij het Woord van God naspreken.¹⁵⁵

Ook al kent de NHK een blijvende synodale top en wordt er over de NHK gesproken als één hervormde kerk, toch is de NHK een uit de Reformatie voortgekomen kerk van een presbyteriaal type.¹⁵⁶ De plaatselijke gemeente kan onder geen voorwaarde als een deel van de algemene kerk, dus eigenlijk als een stukje kerk worden beschouwd. De plaatselijke gemeente is namelijk voluit kerk, want binnen haar functioneren de ambten en worden de sacramenten bediend. Kerkordelijk bestaat de NHK zolang er plaatselijk Hervormde Gemeenten zijn. Het Comité stelt de vraag wat er op tegen is om de leer van de NHK vast te houden en om zo hervormd te blijven.¹⁵⁷

2.8.4 Wie zwijgt, stemt toe

Een kerkfusie is juridisch gezien mogelijk, zowel op grond van het Burgerlijk Wetboek als op grond van de kerkorde van de NHK.¹⁵⁸ Bij een fusie van verenigingen gaat het lidmaatschap van de leden over op de nieuwe vereniging, bij een kerkfusie gebeurt met het kerklidmaatschap iets vergelijkbaars.¹⁵⁹ Wie instemt hoeft niets te doen. Wie niet wil of kan instemmen, moet dat kenbaar maken binnen een maand nadat het fusiebesluit hem meegedeeld wordt. Dit betekent dat niemand tegen zijn wil meegenomen zou kunnen worden. Niets doen is echter meegaan, maar meegaan met de nieuwe kerk betekent ook instemmen met de nieuwe kerkorde gebaseerd op de nieuwe grondslag.

Belangrijk is dat aan de beloften die ambtsdragers en belijdende leden hebben afgelegd in de NHK geen ruimere strekking gegeven kan worden dan de formulering die ten tijde van het afleggen gebezigd werd.¹⁶⁰ Lidmaten, ouderlingen, diakenen en predikanten hebben zich voor God en Zijn gemeente gebonden aan de Schrift en aan de gereformeerde belijdenis en hebben nimmer een 'blanco automatische machtiging' afgegeven, waarbij de synode zelf het 'af te schrijven bedrag' kan wijzigen. Eigenlijk zouden ambtsdragers en lidmaten opnieuw een belofte moeten afleggen. In de praktijk zal het wel zo gaan, dat men allen die niet binnen een maand tegen het nieuwe fusiebesluit geprotesteerd hebben later zal voorhouden dat men toen stilzwijgend zijn jawoord heeft doen overbrengen op de PKN. Niets doen kent dus verstrekkende gevolgen.

¹⁵³ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 9.

¹⁵⁴ Van der Bas, 'Verbond en Kerk.', 31-32.

¹⁵⁵ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 19. Van der Bas, *De bronnen getoetst*, 35-36.

¹⁵⁶ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 9.

¹⁵⁷ Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 16.

¹⁵⁸ Post, *Met recht Hervormd*, 9-11.

¹⁵⁹ Post, *Met recht Hervormd*, 12-13.

¹⁶⁰ Post, *Met recht Hervormd*, 14-16.

2.9 Overige bezwaren

2.9.1 Ontbreken genadeverbond

In de nieuwe kerkorde ontbreekt volgens het Comité het Bijbelse genadeverbond.¹⁶¹ In plaats daarvan gaat het volgens het Comité over de moderne verbondsvisie die God en mens ziet als partners die elkaar nodig hebben. Gevolg is dat in de nieuwe kerkorde de kinderdoop (eis van God) en volwassendoop (de mens die begeert) als gelijk worden gezien. Men is er niet van overtuigd dat de dopeling in hetzelfde verbond als Abraham wordt opgenomen.¹⁶² Het nieuwtestamentisch verbond is geen vervulling van het Oude Testament.

2.9.2 Homohuwelijk

Het Comité wijst homoseksualiteit af.¹⁶³ Homoseksualiteit wordt in de belijdende artikelen niet aangehaald, toch wordt er in de ordinanties wel gesproken over het zegenen van niet-huwelijkse relaties.¹⁶⁴ Het is waar dat gemeenten in de PKN niet worden gedwongen om alternatieve relaties te bevestigen. Maar dat neemt niet weg dat het in de kerkorde staat. Of het wel of niet gebeurt in een gemeente is dus geen kwestie van gehoorzaamheid aan Christus (Christocratie), maar hangt af van wat de meerderheid wil (democratie). Bovendien wordt het onmogelijk om homoseksuele predikanten te weigeren en om gemeenteleden met een homoseksuele praxis te weren van het avondmaal.

¹⁶¹ Van Kooten, 'Kerk en ethiek.' 26.

¹⁶² Van Vlastuin, *Moeten we toch mee?*, 14.

¹⁶³ Van Kooten, 'Kerk en ethiek.' 22-30.

¹⁶⁴ Van Kooten, 'Kerk en ethiek.' 25-30.

2.10 Conclusie

In dit hoofdstuk stond de deelvraag centraal: 'Wat zijn de theologische overwegingen geweest van het Comité in het Samen op Weg-proces vanaf 1996 tot aan de totstandkoming van de Protestantse Kerk in Nederland in 2004?'

Er is gekeken naar verschillende overtuigingen, argumentaties, bezwaren en visies van het Comité. De bezwaren van het Comité zijn dat de PKN op een andere grondslag komt te staan dan de NHK. Deze plurale belijdenis is voor het Comité principieel onaanvaardbaar. In een kerk hoort er een eenduidig Antwoord in belijden gegeven te worden op het Woord van God. De nadruk ligt dus op het Woord (verbond) én op het Antwoord (belijdenis). Beide aspecten moeten functioneren, pas dan is er een kerk. Duidelijk is geworden dat het Comité niet mee kan gaan in de PKN. Het Comité komt in deze met een homogeen eindoordeel.

Hoofdstuk 3. De theologische overwegingen van de Gereformeerde Bond

3.1 Inleiding op het hoofdstuk

Dit hoofdstuk maakt helder wat de theologische overwegingen zijn geweest van de GB. Achtereenvolgens komen van de GB aan de orde: de ecclesiologische overtuiging (3.2), de historische argumentatie (3.3), de procesmatige bezwaren ten aanzien van het SoW-proces (3.4), de confessionele bezwaren (3.5), de verhouding verbond en kerk (3.6), de opvatting over afscheiding of voortzetting (3.7), de kerkjuridische overwegingen (3.8) en overige overwegingen (3.9). Het hoofdstuk sluit af met een conclusie (3.10).

3.2 Ecclesiologische overtuiging

3.2.1 De kerk is Gods verbondstrouw

De kerk is Gods verbondstrouw en bestaat vanaf het begin van de wereld tot het einde.¹⁶⁵ De kerk wordt door God bewaard. De kerk moet vooral daar worden gezocht waar ze écht functioneert, dat is binnen de plaatselijke gemeente.¹⁶⁶ Daar klopt het hart van de kerk. Waar het Woord gehoord wordt, is de kerk of komt de kerk weer.¹⁶⁷ Overigens komt het woord 'kerk' in de Bijbel niet voor, wel spreekt de Bijbel van 'gemeente'. Dat betekent letterlijk: 'zij die geroepen zijn.'¹⁶⁸ Hier klinkt het verbond in door.

Het verbond komt tot stand in de gemeente onder de zuivere prediking van het Woord.¹⁶⁹ Het verbond maakt gemeenteleden verantwoordelijk, ze moeten gehoorzaam zijn aan Christus. Het is God Die bepaalt wie deel uitmaakt van dat verbond.¹⁷⁰ Adam en Eva waren de eerste leden van de kerk, met hen heeft God het verbond opgericht.¹⁷¹ Vanaf het moment dat God een verbond sloot met Abraham, is de kerk permanent zichtbaar. Dat verbond bepaalt de grenzen van de zichtbare kerk. De belofte van dit verbond krijgt in Handelingen 2:39 een wereldwijde omvang. Het verbond geeft de eenheid van de zichtbare kerk weer. In dit ene verbond zijn tweeërlei kinderen, daar zijn elementen van de valse kerk en van de ware kerk. In 1 Korinthe 10: 1-11 wordt Israël als een waarschuwend voorbeeld aan de gemeente van het Nieuwe Testament gepresenteerd. Daar wordt de lijn doorgetrokken van de gemeente van het Oude Testament naar die van het Nieuwe Testament. Er zijn tijden geweest van reformatie, maar ook van afval en verwatering. Toch bleef God trouw aan dat ene verbond.

Waar in de belijdenis expliciet wordt gesproken over de kerk komt het verbond niet expliciet aan de orde. Toch is dit volgens W. Verboom impliciet wel het geval.¹⁷² Hij stelt dat in artikel 27 van de NGB de kerk wordt omschreven als een vergadering van ware gelovigen en dat deze vergadering een handeling van God is. Hij vergadert Zijn kerk, zoals ook staat in HC vraag en antwoord 54. Christus doet dit door Woord en Geest. Dat Woord wordt in de HC gespecificeerd als Gods belofte, ofwel het verbond. Belangrijk is om vast te houden dat het geloof hangt aan het verbond, en het verbond niet aan het geloof. Dat betekent dat hoe noodzakelijk het geloof van de mens ook is de kerk niet valt of staat met het subjectieve geloof van een mens, maar met het verbond en de objectieve verbondstrouw van God. De kerk is nooit geweest wat het zou moeten zijn, er is altijd kaf onder het koren. Toch klinkt nergens de oproep om te scheiden, de gemeente is namelijk één, op grond van Gods verbond.¹⁷³ Iemand behoort niet tot de gemeente omdat hij daarvoor kiest, maar omdat God voor hem kiest.

3.2.2 Ware kerk en valse kerk, zichtbaar en onzichtbaar

In de kerk moet volgens de NGB de zuivere prediking van het Evangelie plaatsvinden, worden de sacramenten bediend en wordt de kerkelijke tucht gehandhaafd.¹⁷⁴ Allen die zich van de kerk afscheiden handelen tegen Gods inzettingen.

¹⁶⁵ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 38-39.

¹⁶⁶ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 50.

¹⁶⁷ Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 24.

¹⁶⁸ Budding, *Trouw*, 21.

¹⁶⁹ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 21.

¹⁷⁰ Budding, *Trouw*, 13.

¹⁷¹ Budding, *Trouw*, 22-27.

¹⁷² W. Verboom, *Om het verbond*., 31-33.

¹⁷³ Budding, *Trouw*, 29.

¹⁷⁴ Budding, *Trouw*, 21. Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 25-27 en 42.

De ware en de valse kerk zijn door de eeuwen heen vermengd geweest.¹⁷⁵ De ware kerk is geen zuivere kerk.¹⁷⁶ De NGB laat zien dat gelovigen zich moeten afscheiden van de wereld en dat de kerk zich onderscheidt van sekten.¹⁷⁷

De NGB stelt dat de valse kerk zichzelf en haar bepalingen meer macht en autoriteit toeschrijft dan de Bijbel, en dat de valse kerk zich niet aan het juk van Christus wil onderwerpen; zij bedient de sacramenten niet zoals Christus in Zijn Woord verordend heeft, zij baseert zich meer op mensen dan op Christus en zij vervolgt degenen die heilig leven naar het Woord van God.¹⁷⁸ Maar dan nog kunnen valse elementen en ware elementen in één kerk vermengd liggen stelt J. van der Graaf, voormalig secretaris van de GB.¹⁷⁹ Hierbij moet wel de kanttekening worden geplaatst dat Van der Graaf niet precies duidelijk maakt hoe ver de vermenging van valsheid en waarheid gaan mag.

De kerk is een Goddelijke handeling en geen keus van mensen.¹⁸⁰ Deze kerk heeft een onzichtbare kant in de ware gelovigen, maar ze is zichtbaar in de verbondsgemeente als geheel. De vergadering en het onderhouden van de ware kerk vindt plaats in de bedding van het verbond en daarom zijn de zichtbare en de onzichtbare kerk niet van elkaar te scheiden.

3.2.3 Functie van de belijdenisgeschriften

De belijdenis is een stok om mee te slaan, een staf om mee te gaan en een lied om te zingen.¹⁸¹ Wanneer binnen de kerk en tussen kerkgenootschappen de belijdenis nog slechts een stok is om te slaan, zullen gereformeerde belijders nauwelijks nog werfkracht of uitstraling hebben. Een eenzijdige juridische hantering van de belijdenis is kwalijk, want dan wijkt de bevinding en is de belijdenis niet meer vruchtbaar voor heel de kerk.

De belijdenisgeschriften van de kerk zijn uit nood geboren en waren in tijden van nood samenbindend.¹⁸² Ze konden echter uiteindelijk het kwaad van de verdeeldheid niet weerstaan. Ze zijn vaak een stok geweest om elkaar mee te slaan, meer kerkscheidend dan samenbindend. Wie met het hart gelooft en belijdt zoekt ook de gemeenschap in geloof en belijden met allen, die de verschijning van Christus hebben lief gekregen. De nood van de praktijk met betrekking tot de belijdenis mag geen uitweg zoeken in 'moderne gezelschappelijkheid'

3.2.4 Planting Gods

De NHK is de kerk die God in Nederland heeft geplant.¹⁸³ Die kerk kan zichzelf daarom niet opheffen.¹⁸⁴ Ook al krijgt de kerk een andere naam en een andere kerkorde blijft zij in haar wezen bestaan zolang er ruimte is voor de zuivere prediking van het Woord. De synode van de NHK heeft besloten de kerk voort te zetten in de PKN. Dit besluit dient te worden gerespecteerd.

C.A. van der Sluijs stelt dat men vanuit Calvijns kerkbegrip niet onmiddellijk kan spreken van de landelijke kerk, aangezien Calvijn alle aandacht legt op de plaatselijke kerk.¹⁸⁵ In de NHK is in toenemende mate de nadruk komen te liggen op de landelijke organisatie, met de gevolgen van Afscheiding en Doleantie. Laatstgenoemden pleitten immers

¹⁷⁵ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 42-43.

¹⁷⁶ Budding, *Trouw*, 22. Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 42-43.

¹⁷⁷ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 25-27 en 42.

¹⁷⁸ Budding, *Trouw*, 22. Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 43.

¹⁷⁹ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 42-43.

¹⁸⁰ Budding, *Trouw*, 33.

¹⁸¹ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 31-33.

¹⁸² Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 31-33.

¹⁸³ Budding, *Trouw*, 5. Kamphuis, 'Verbond, kerk, gemeente: om de heilheid van de kerk.', *Trouw en roeping: Toespraken gehouden op de Kerkenradendag, belegd door het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk, op 21 september 1996 te Amersfoort*, 14. Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 26.

¹⁸⁴ Budding, *Trouw*, 5.

¹⁸⁵ Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 26.

voor de plaatselijke kerk. Hoewel de gang van zaken in de landelijke kerk hoogst belangrijk is, is deze gang van zaken van tweederangs betekenis.¹⁸⁶ Immers, de kerk is niet daar waar de belangrijkste beslissingen worden genomen. De kerk is daar waar het Woord is. Ook in de Bijbel krijgt de plaatselijke gemeente nadruk.¹⁸⁷

3.2.5 Belijdenis en kerkorde

Eenheid en waarheid kunnen niet van elkaar losgekoppeld worden.¹⁸⁸ De kerk bestaat enerzijds door Gods verkiezing en verbondstrouw. Anderzijds is de kerk ook wat zij belijdt. Haar belijdenis mag geen slotdocument zijn van een gemeenschappelijk belijden uit verschillende traditie. De kerk is gefundeerd op de waarheid die in God is, dat krijgt gestalte in haar belijdenis en kerkorde. De conclusie is dat volgens de GB een belijdenis eenduidig moet zijn in de kerk, een plurale grondslag zou niet mogelijk moeten zijn.

¹⁸⁶ Kamphuis, 'Verbond, kerk, gemeente.', 14. Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 26.

¹⁸⁷ Kamphuis, 'Verbond, kerk, gemeente.', 14.

¹⁸⁸ Kamphuis, 'Verbond, kerk, gemeente.', 10-11.

3.3 Historische argumentatie

3.3.1 Augustinus

Van der Sluijs haalt in zijn argumentatie om met de PKN mee te gaan de strijd aan die Augustinus voerde met de heiligingsbeweging van de donatisten. In de 4de eeuw na Christus noemden de donatisten zich de ware kerk en in een reactie daarop zei Augustinus dat er veel schijnchristenen zijn in de kerk, maar dat men om die reden niet mag scheuren.¹⁸⁹ Augustinus stelde dat de donatisten wel de ware leer aanhingen, maar niet de ware liefde toonden. Hij meende dat christenen in deze wereld moesten verdragen en niet moesten afscheiden.¹⁹⁰ Tijdens de oordeelsdag zal God Zelf scheiden. De profeten bleven Israël in tijden van afval trouw. Christus en de apostelen deden hetzelfde. Christus liet zelfs een verrader toe die deelnam aan het sacrament. Daarom zei Augustinus dat wie zich van de kerk afscheidt zich afscheidt van Christus en wie haar eenheid verbreekt Christus Zelf in stukken breekt. Duidelijk is in elk geval dat er niet gesproken kan worden over kerk én afscheiding, maar dat het gaat over kerk óf afscheiding. Ook de Reformatoren hielden die lijn vast. Het is 'denken van boven af' (van God uit) en niet 'van onderaf'.¹⁹¹

3.3.2 Kerkvaders en middeleeuwen

Budding stelt dat in de loop van de kerkgeschiedenis God Zijn kerk heeft bewaard, ondanks dwalingen van kerkvaders.¹⁹² Van de vierde tot de elfde eeuw ontstonden ernstige dwalingen in de RKK. Na de elfde eeuw werden deze explicieter en werden ze ook meer afgedwongen. God heeft mensen gebruikt om ook in Nederland Zijn kerk te planten. Dat gebeurde daarbij dus wel door mensen die het toen beleden geloof aanhingen. Toch heeft God Zijn kerk bewaard.

3.3.3 Reformatie

De GB stelt dat de RKK in de loop van de geschiedenis een valse kerk is geworden.¹⁹³ De RKK vervolgde degenen die wilden leven naar Gods Woord en had verkeerde ideeën over de sacramenten. Bovendien meende de RKK in de tijd van de Reformatie dat de uitleg van het Woord gebonden was aan de traditie van de kerk, de traditie stond daarmee boven het Woord.

De Reformatie viel uiteen in een veelheid van kerken en sekten.¹⁹⁴ Met name Melanchthon en Calvijn hebben gestreefd naar eenheid, zo heeft Calvijn ook de Augsburgse confessie ondertekend.¹⁹⁵ Hij wilde geen afscheiding als het zaken betrof waar het wezen van de kerk niet mee gemoeid was. De Reformatie is zelf nooit als afscheiding bedoeld, maar werd dat wel.¹⁹⁶ Calvijn verwierp afscheiding als zodanig en hij aarzelde zelfs de RKK een valse kerk te noemen.¹⁹⁷ Budding stelt dan ook dat Luther en Calvijn de kerk niet hebben verlaten, maar uit de kerk zijn geworpen.¹⁹⁸

¹⁸⁹ Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 19-20.

¹⁹⁰ Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 21-22.

¹⁹¹ Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 23.

¹⁹² Budding, *Trouw*, 34-37.

¹⁹³ Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 11. Verboom, *Om het verbond*, 13.

¹⁹⁴ Budding, *Trouw*, 38-39.

¹⁹⁵ Budding, *Trouw*, 38-39. Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 44-45.

¹⁹⁶ Budding, *Trouw*, 37.

¹⁹⁷ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 41.

¹⁹⁸ Budding, *Trouw*, 13. Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 41.

3.3.4 Kerkbegrip bij Luther en Calvijn

Luther en Calvijn geven aan dat er al vanaf het Oude Testament twee kerken zijn, de ware en de valse.¹⁹⁹ Dit halen ze bij Augustinus vandaan. Het continuïteitsbegrip van de kerk van Calvijn lijkt op dat van Luther. Hij legt alle nadruk op de ene heilige algemene christelijke kerk, maar ook op de plaatselijke kerk. Dat de RKK een valse kerk werd kon deze continuïteit niet opheffen, aangezien de voortzetting van goddelijke oorsprong is. Calvijn legt dan vooral de nadruk op de onzichtbaarheid van deze kerk, die katholiek is, in tegenstelling tot de RKK die een valse kerk was geworden.

Bij de RKK is de kerk van primaire betekenis, bij de Reformatie het Woord.²⁰⁰ Luther gaf aan dat het niet Gods Woord is omdat de kerk het zegt, maar omdat Gods Woord gesproken wordt, daarom is er kerk. Waar het Woord gepredikt, geloofd en beleden wordt, en daarnaar gehandeld wordt, daar hoeft men er niet aan te twifelen, dat daar ook de ware heilige algemene kerk is. Daarmee belijdt Luther dat Gods Woord alle misvattingen in de kerk en omtrent het kerkbegrip te boven gaat en dat God daarboven staat. Ook bij Calvijn is de kerk eveneens de kerk van het Woord. Daar waar het Woord verkondigd wordt, daar vallen voor de kerk de wezenlijke beslissingen, en niet in de vergaderingen van de kerk. Volgens Calvijn mag de kerk dan ook niet worden verlaten wanneer er (plaatselijk) nog een zuivere bediening plaatsvindt van Woord en sacrament. Ook Luther noemt zuivere bediening van Woord en sacrament als twee kenmerken van de ware kerk.²⁰¹

Calvijn legt volgens Van der Sluijs de nadruk op de plaatselijke kerk, niet op de landelijke kerk.²⁰² Hij spreekt ook nergens breedvoerig over belijdenisgeschriften. Ze waren voor hem van betekenis, maar Calvijn nam ze niet op in zijn wezensbepaling van de kerk. Daar waar het Woord is, is de kerk. Daar horen de belijdenisgeschriften ondersteunend en getuigend bij, maar dan wel op de tweede plaats. Wanneer de belijdenisgeschriften in de kerk geen betekenis meer hebben heeft de kerk niets meer te zeggen. Dat betekent echter niet dat dan ook het Woord in die kerk niets meer te zeggen zou hebben. Immers: waar het Woord is, daar is de kerk en het Woord zal de kerk dan opnieuw leren belijden. Is de kerk ontrouw in haar belijdenis, God is blijft trouw aan Zijn verbond.

3.3.5 Doperse dreiging

In de strijd met de dopers legt Calvijn juist de nadruk op het zichtbare aspect van de kerk en zegt hij dat er buiten de kerk geen zaligheid is. Calvijn verdedigde de rechtvaardiging van de goddeloze tegenover de rechtvaardiging van de vrome bij de dopers. De Doperse opvatting vond hij een terugbuigen naar de RKK. Deze Doperse opvatting zien we terug bij de labadisten die een zuivere kerk wensten te formeren van uitsluitend wedergeborenen. De onzichtbare kerk wordt zo gescheiden van de zichtbare kerk. Dit Dopers element is later ook bij de Afscheiding en de Doleantie zichtbaar.²⁰³ Voor de Afscheidenen en de Dolerenden was de NHK een valse kerk geworden en zij stelden: 'waar de (ware) kerk is, daar is het Woord.' De Reformatoren dachten echter: 'Waar het Woord is, daar is de kerk.' De Doperse positiebepaling gaat al terug op de donatisten.

3.3.6 Augsburgse Confessie

Volgens Oosten heeft Melanchthon bij de opstelling van de onveranderde Augsburgse Confessie in 1530 deze zodanig geformuleerd dat men zich ook van gereformeerde zijde zich daarin zou moeten kunnen vinden. Die poging heeft zelfs geïntensiveerd bij de wijziging van de Confessie in 1540.²⁰⁴ Zo spreekt Melanchthon nadrukkelijk niet over de wijze

¹⁹⁹ Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 10-16.

²⁰⁰ Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 10-16.

²⁰¹ Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 17.

²⁰² Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 27-28.

²⁰³ Balke, 'Het Samen op Weg-proces.', 2. Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 27-28.

²⁰⁴ Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 43-48.

waarop Christus tegenwoordig is, onder de gedaante van brood en wijn, in het avondmaal. Tal van gereformeerden hebben gestreefd naar eenwording met de luthersen op basis van deze Confessie. Onder andere Calvijn, Junius, De Bres, A Lasco, Datheen, Olevianus en Smytegelt stemden met de Confessie in.

3.3.7 Algemeen Reglement en proponentformule

Een belangrijke zinsnede in het Algemeen Reglement van 1816 is volgens Budding de uitdrukking 'de handhaving van de leer.'²⁰⁵ Maar wat is nu die leer? Wanneer heeft de NHK haar belijdenis verloren en verloochend? Volgens Budding is het is met opzet dat deze 'leer' niet verder gedefinieerd is. Daarop kwam er discussie over de proponentformule. Is de leer naar de drie formulieren van enigheid omdat deze formulieren overeenkomstig Gods Woord zijn of is deze leer naar de drie formulieren voor zóvër deze in overeenstemming met Gods Woord zijn. Kennelijk werd het laatste bedoeld. Er was in de praktijk dus geen (strikte) binding meer aan de belijdenis voor aanstaande predikanten. Daarmee is volgens Budding duidelijk dat de NHK al sinds 1816 niet meer staat op de bodem van de belijdenis.

L.H. Oosten stelt dat de formulering 'geest en hoofzaak' met betrekking tot de proponentformule de kerk niet in juridische zin, maar wel in praktische uitwerking een kerk zonder belijdenis maakte.²⁰⁶ Formeel was er een binding aan de gereformeerde belijdenis, maar in de praktijk werden predikanten daar niet strikt aan gehouden.

Vanaf het begin hebben er volgens Budding ook bezwaren geklonken tegen deze proponentformule. Bij de bezwaarden onderscheidden zich al gauw twee richtingen: zij die de belijdenis wilden handhaven en de kerk daarnaar wilden terugbrengen en zij, de latere afgescheidenen, die geen hoop meer hadden voor de NHK. De laatsten noemden de NHK ook een valse kerk.

3.3.8 Scheidingen in de 19^e eeuw

Het is opmerkelijk dat in de eeuw na de Franse revolutie ook veel vrije kerken zijn ontstaan.²⁰⁷ Ook voor de kerk was het een eeuw van scheidingen. De gedachte van scheuring was aan de (nadere) reformatoren vreemd. Zij meenden dat de kerk naar Gods verbond een lichaam is dat niet kan scheuren.

In kerken binnen de NHK, die ooit als valse kerk werd gezien, bleken kentekenen van de ware kerk gebleven te zijn en kwam het tot nieuwe oplevingen onder de zuivere prediking van het Evangelie.²⁰⁸ In de prediking bloeide het gereformeerde leven weer op. In kerkgenootschappen die de pretentie voerden de ware kerk te zijn bleken al spoedig elementen van de valse kerk binnen te sluipen.²⁰⁹

3.3.9 Groen van Prinsterer

Groen van Prinsterer kon zich niet vinden in de besluiten van de synode van zijn tijd.²¹⁰ Toch kon Groen zich niet voegen bij de afgescheidenen. Groen werpt zich op als een verdediger van de belijdenisgeschriften, maar hij is geen letterknecht van de belijdenis. Hij wil de hoofdwaarheden uit de belijdenis naar voren brengen. Groen geeft aan dat er alleen sprake kan zijn van een zuivere verkondiging van het Evangelie als wordt vastgehouden aan de waarheden die in de belijdenisgeschriften zijn uitgedrukt en die volgens hem te allen tijde de grondslag vormen van de Kerk. Deze waarheden hoeft men niet aan te nemen omdat ze in de belijdenis staan, maar omdat God de waarheid uit de belijdenis in het verstand en hart heeft geopenbaard.

²⁰⁵ Budding, *Trouw*, 40-41.

²⁰⁶ Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 63-64.

²⁰⁷ Budding, *Trouw*, 40-43.

²⁰⁸ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 23-35 en 43.

²⁰⁹ Balke, 'Het Samen op Weg-proces.', 2. Budding, *Trouw*, 13. Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 23-35.

²¹⁰ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 15-21. Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 66-67.

Groen besepte volgens Van der Graaf hoe de situatie in de praktijk is als hij zegt dat in de NHK de waarheden (vervat in de belijdenisgeschriften) worden geloochend.²¹¹ Hij zegt zelfs dat naar de praktijk te oordelen er geen kerk meer is: *'De waarheid is, ook in de Kerk, aan de leugen gelijk; wordt eigenlijk alleen, onder voorwaarde van de leugen te dulden, geduld.'*²¹² Mensen die zich uitspreken tegen de belijdenisgeschriften omdat ze zich alleen op de Bijbel zouden beroepen doen volgens Groen krachteloze uitspraken.²¹³

Toch wil Groen de kerk niet verlaten.²¹⁴ Wie zich bewust is van het 'goed recht' van de belijdenis mag niet voor 'onrecht en miskennis' wijken. Door middel van onophoudelijk protest tegen de schending van 'het recht der hervormde gezindheid' zocht Groen zijn weg in de NHK. In de gang van de geschiedenis ging Groens 'hervormde gezindheid' langzaam over tot 'gereformeerde gezindheid'. Deze gereformeerde gezindheid ging zich manifesteren buiten de NHK. De GB daarentegen wilde binnen de NHK strijden om wat Groen noemde 'het recht van de hervormde gezindheid'.

Groen besepte dat Afscheidenen geen nieuwe kerk verlangden, maar een voortzetting van de gevestigde kerk voorstonden.²¹⁵ Groen veroordeelde deze misvatting. Met het wegnemen van de belijdenis valt volgens hem de zaak die daarmee wordt aangeduid niet weg..

3.3.10 Nieuwe kerkorde 1951

In 1951 werd de nieuwe kerkorde aanvaard.²¹⁶ Daarin werd bewust opgenomen 'in gemeenschap met de belijdenis', maar niet 'in overeenstemming met.' I. Kievit schreef dat de belijdenisgeschriften aan de kant gezet waren om de weg vrij te houden voor een nieuw belijden. Zij zouden niet kerkrechtelijk de norm zijn. De belijdenis was volgens Kievit teruggedrongen tot een historisch document en beroofd van haar kerkrechtelijke betekenis, (wat in zekere zin al het geval was sinds het Algemeen Reglement van 1816). J. Severijn, de toenmalige voorzitter van de GB, zei dat de kerk door aanneming van dit artikel zich officieel heeft losgemaakt van haar belijdenis als draagvlak van het kerkelijk geloof.²¹⁷ Hoewel deze opvatting algemeen werd gedeeld binnen de GB dacht niemand eraan om zich af te scheiden van de kerk.²¹⁸ Sinds 1951 nam de synode veel besluiten die tegen Schrift en belijdenis ingingen. Budding stelt dat volgens de formulering van de kerkorde de kerk ook belijdt middels haar synodale uitspraken. De kerk is zo volgens de kerkorde voortdurend aan het belijden.

3.3.11 Blijven

De gereformeerde belijders binnen de NHK zijn gebleven na 1816, gevraagd kan worden: hoe? 'Belijden in geest en hoofdzaak.'²¹⁹ Deze formulering maakte de belijdenis krachteloos en kon ervoor zorgen dat Christus' lichamelijke opstanding vanaf de kansel werd geloochend en dat er werd gedoopt op de meest vrijzinnige doopformules.²²⁰ De gereformeerde belijders zijn in 1834 gebleven in de NHK met een beroep op Gods verbond en meer specifiek op het feit dat er in de kerk tweeërlei kinderen van het verbond onderscheiden moeten worden.²²¹ Ze zijn ook gebleven in 1883 toen de belijdenis geheel uit de proponentformule werd verwijderd.²²² Hetzelfde geldt na de doleantie in

²¹¹ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 15–21.

²¹² Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 15–21.

²¹³ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 15–21.

²¹⁴ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 15–21.

²¹⁵ Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 63-64.

²¹⁶ Budding, *Trouw*, 44-45.

²¹⁷ Budding, *Trouw*, 47.

²¹⁸ Budding, *Trouw*, 44-45.

²¹⁹ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 48. Verboom, *Om het verbond*, 20.

²²⁰ Verboom, *Om het verbond*, 20-22.

²²¹ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 48.

²²² Verboom, *Om het verbond*, 20-22.

1886.²²³ Ook bleven zij in 1951 toen onder 'gemeenschap met de belijdenis' niet werd verstaan 'binding aan de belijdenis', waardoor de kerk haar grondslag niet terugkreeg.²²⁴

3.3.12 Beroep op het verbond door de GB in de 20ste eeuw

Voordat er in de synode een beslissing moest vallen over een principiële onderwerp beklemtoonde men als hervormd gereformeerden de grote betekenis van de belijdenis.²²⁵ Als de synode beslissingen nam die afleidden van Schrift en belijdenis kwam men voor de keuze te staan om te gaan of te blijven. Telkens besloot de GB te blijven in de overtuiging dat God Zijn verbond in de kerk niet heeft verbroken en dat daarom van gaan geen sprake kon zijn. Als er in de periode na 1951 door de GB werd gesproken over het verbond ging het om zaken als: geen afscheiding, trouw blijven in en aan een trouweloze kerk, een roeping hebben voor het geheel van de kerk, je niet kunnen en willen losmaken van niet-gereformeerden in de kerk, pleiten op Gods trouw, hoop hebben voor de toekomst. Steeds werd er maar één reden gezien om de kerk te kunnen verlaten, namelijk als er geen ruimte meer zou zijn voor een prediking naar Schrift en gereformeerde belijdenis.

²²³ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 48.

²²⁴ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 48. Verboom, *Om het verbond*, 20-22.

²²⁵ Verboom, *Om het verbond*, 24-26.

3.4 Procesmatige bezwaren

3.4.1 Dwangmatig proces ondanks bezwaren

De synode kent zich, volgens de GB, teveel bevoegdheden toe en gemeenten worden van bovenaf gedwongen, de besluitvorming is te sterk gecentraliseerd in het synodebestuur dat teveel dirigeert.²²⁶ Het SoW-proces is geforceerd voortgestuwd tegen bezwaren van vele gemeenten en classes in.²²⁷ De kerk behoort geen dictatuur en geen democratie te zijn, maar Christocratie.²²⁸ In het SoW-proces lijkt het echter zo te zijn, volgens W. Balke, dat de synode de koers bepaalt. De stem van hen die principieel niet mee kunnen wordt genegeerd. Bovendien is er sprake van onevenredige vertegenwoordiging in de synode, de synode weerspiegelt niet het kerkvolk.²²⁹ Een afgevaardigde zou met zijn stem slechts weinig kerkleden vertegenwoordigen, terwijl een ander afgevaardigde met zijn stem vele duizenden zou vertegenwoordigen.

Reorganisatie is in het SoW-proces geen reformatie.²³⁰ Er is geen terugkeer naar Gods Woord. De historische breuken worden hersteld zonder enige schuldbelijdenis over ontrouw aan de Schriften en over schuld van de kerk aan hen die in de vorige eeuw heengingen.²³¹ Bovendien heeft het SoW-proces geen Schriftuurlijke en confessionele basis.²³² Het gaat niet om herkenning op grond van belijdenis en geschiedenis, maar het gaat om een herkenning met betrekking tot het secularisatieproces en de tijdsgeschiedenis.²³³

3.4.2 Tegengestelde bewegingen

In de kerkorde van de PKN zijn volgens Balke twee tegengestelde bewegingen zichtbaar.²³⁴ De kerkorde van de PKN is presbyteriaal van aard, maar op het plaatselijke vlak functioneert zij congregationalistisch: voor elk wat wils. In de organisatie daarentegen en in zaken van beheer is de PKN episcopaal geworden: centralistisch, top-down. Dan mag er opeens heel weinig. Het gezag berust in naam bij de ambtelijke vergaderingen maar in feite bij 'directeuren'. Directeuren horen volgens Balke niet thuis in de kerk, de kerk kent alleen maar dienaren.

Balke vindt het triest dat men bovenlokaal fuseert, alsof dit oecumene zou zijn. Plaatselijk, waar de eigenlijke oecumene zou moeten geschieden, ontmoet met elkaar nauwelijks in de dienst van het Woord en aan de avondmaalstafel. In de PKN is er een gezamenlijke kerkorde, maar dat is geen oecumene.²³⁵ Oecumene gebeurt namelijk op het plaatselijk vlak als broeders van hetzelfde huis samenleven.²³⁶

Balke stelt ook de vraag waarom een überhaupt een nieuwe kerkorde nodig is?²³⁷ Men zou volgens hem met een handomzwaai alle plaatselijke Gereformeerde Kerken en Evangelisch-Lutherse Gemeenten tot buitengewone wijkgemeenten kunnen maken in de zin van de Hervormde kerkorde. Men zou meer presbyteriaal moeten denken, dan synodaal, ofwel: meer van onderaf dan van bovenaf.

²²⁶ Balke, 'Het gezag in de kerk en Samen op Weg.', 3.

²²⁷ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 11. Kamphuis, 'Verbond, kerk, gemeente.', 11-12. Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 10 en 52.

²²⁸ Balke, 'Christocratie of synodocratie.'

²²⁹ Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 50.

²³⁰ Balke, 'Het Samen op Weg-proces.', 1. Kamphuis, 'Verbond, kerk, gemeente.', 11-12.

²³¹ Balke, 'Het gezag in de kerk en Samen op Weg.', 2. Kamphuis, 'Verbond, kerk, gemeente.', 11-12.

²³² Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 7.

²³³ Balke, 'Zorgen over Samen op Weg', 1-2.

²³⁴ Balke, 'De classis en Samen op Weg', 2.

²³⁵ Balke, 'Het gezag in de kerk en Samen op Weg.', 2.

²³⁶ Balke, 'Het gezag in de kerk en Samen op Weg.', 6.

²³⁷ Balke, 'De impasse van SOW kan heilzaam zijn', 2-3.

3.5 Confessionele overwegingen aangaande de PKN

3.5.1 Breuk

Oosten geeft zijn gevoelens weer als hij zegt: *'De drijvende kracht achter het streven naar eenwording is niet het confessionele gereformeerde beginsel, maar de zogenaamde midden-orthodoxe hoofdstroom in de NHK samen met de gedeconfessionaliseerde Gereformeerde Kerken en de Evangelisch-Lutherse Kerk, die zich in een moderne geest ontwikkeld heeft en zich blijkbaar meer tot de vrijzinnigen dan tot de gereformeerde belijders voelt aangetrokken.'*²³⁸

Een belijdenis zou volgens Balke onmogelijk moeten zijn in de kerk.²³⁹ Het kan niet zo zijn dat deelwaarheden worden samengevoegd tot een totaalwaarheid. De PKN is niet meer voluit en exclusief gereformeerd. Er bestaan binnen de GB bezwaren tegen lutherse geschriften.

3.5.2 Onveranderde Augsburgse Confessie

De onveranderde Augsburgse Confessie is volgens D.J. Budding op belangrijke onderdelen in strijd met de gereformeerde belijdenisgeschriften.²⁴⁰ Over de doop wordt bijvoorbeeld geleerd dat deze noodzakelijk is voor het heil en *'dat kinderen door de doop aan God gebonden worden en door Hem in genade ontvangen worden.'*²⁴¹

Verboom is milder.²⁴² Hij erkent dat er verschillen zijn tussen lutherse en gereformeerde belijdenisgeschriften, onder andere als het gaat om de avondmaalsleer. Deze verschillen mogen volgens hem echter niet kerkscheidend zijn. Sterker nog, als het gaat om de kern, de rechtvaardiging van de goddeloze en de hiermee verbonden Christologie, staan er diepe Bijbelse grondlijnen in. Dat is ook de reden dat Calvijn toenadering heeft gezocht tot de lutheranen en bereid was de onveranderde Augsburgse Confessie te ondertekenen. Ook Oosten is mild over de onveranderde Augsburgse Confessie.²⁴³ Hij geeft zelfs aan dat ze voluit gereformeerd is. De verschillen tussen luthers en gereformeerden betreffen volgens hem niet de kern van de Augsburgse Confessie, maar slechts een aantal lutherse opvattingen buiten deze Confessie. De zogenaamde ubiquiteitsgedachte staat niet in de onveranderde Augsburgse Confessie. Hetzelfde geldt voor de lutherse opvatting dat ook ongelovigen aan het avondmaal deel zouden hebben aan het lichaam en bloed van Christus.

3.5.3 Barmer Thesen

De verklaring van Barmen staat, zoals eerder aangegeven, niet in de grondslag van de PKN.²⁴⁴ In deze theologische verklaring komt volgens Oosten een leer over de Schrift naar voren die botst met artikel 2 van de NGB. De verklaring leidde tot de gedachte van de alverzoening en tot een sociaal-ethisch verstaan in plaats van een christelijke ethiek die voortkomt uit het geloof van de rechtvaardiging van de goddeloze.²⁴⁵

3.5.4 Concordie van Leuenberg

Ook de Concordie van Leuenberg staat niet als belijdenis in de kerkorde van de PKN.²⁴⁶ De Concordie is niet te rijmen met de drie formulieren van enigheid.²⁴⁷ Zo wordt in de Concordie de leer aangaande de verkiezing, zoals die in de DL

²³⁸ Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 7.

²³⁹ Balke, 'Het gezag in de kerk en Samen op Weg.', 2. Kamphuis, 'Verbond, kerk, gemeente.', 11-12.

²⁴⁰ Budding, *Trouw*, 46-48.

²⁴¹ Budding, *Trouw*, 46-48.

²⁴² Verboom, *Om het verbond*, 16.

²⁴³ Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 43-44.

²⁴⁴ Verboom, *Om het verbond*, 16-19.

²⁴⁵ Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 13 en 41.

²⁴⁶ Verboom, *Om het verbond*, 16-19.

²⁴⁷ Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 64-65.

beleden wordt, niet gevolgd op het punt van de verwerping.²⁴⁸ Verder wordt in de Concordie gesteld dat de wederzijdse bezwaren tussen luthers en gereformeerden met betrekking tot avondmaal, Christologie en predestinatie geen verband houden met de huidige stand van leer.²⁴⁹ Deze ontkrachting in de Concordie is vernietigend voor het gereformeerd belijden.²⁵⁰ De belijdenisbeweging in Duitsland was destijds, evenals in de Scandinavische lutherse kerken, tegen de aanvaarding van de Concordie. Er waren breed veel bezwaren tegen deze Concordie die door weinig kerkvertegenwoordigers is vastgesteld. Oosten zet uiteen:

- 1) Het verzwijgen van de opdracht van de kerk om de Drieënige God te aanbidden;
- 2) Zij brengt niet voluit het Evangelie tot gelding, want ze verzwijgt Gods toorn en het komende oordeel;
- 3) Ze maakt niet het Evangelie, maar de dienst aan de wereld tot fundament voor eenheid van de kerken;
- 4) Zij gaat huidige bedreigende dwaalleer niet tegen;
- 5) Zij beweert het grote belang van het historisch-kritisch Schriftonderzoek in plaats van het onfeilbaar gezag van de Bijbel voor alle levens- en geloofsvragen;
- 6) Zij bedient zich onkritisch over moderne denkvormen en kent een liberale theologie die wettisch activisme huldt;
- 7) Zij kent veel dubbelzinnige formuleringen en kan op vele wijzen worden geïnterpreteerd;
- 8) Ze pretendeert een nieuwe belijdenis te zijn en ontkracht zo de oude belijdenis die volgens haar historisch is bepaald. Dit maakt het onmogelijk om zowel de Concordie aan te nemen als de oude belijdenis;
- 9) Het Evangelie is niet het uitgangspunt, maar de huidige kerkelijke situatie;
- 10) Een noemenswaardige ecclesiologie ontbreekt, de Concordie komt tot zogenaamde eenheid door veel buiten beschouwing te laten.

Ten opzichte van de Concordie is Verboom echter opvallend mild.²⁵¹ Hij stelt dat er in de Concordie Bijbelse dingen staan over de rechtvaardiging van de zondaar. In de jaren 70 van de twintigste eeuw heeft de synode de Concordie met algemene stemmen aangenomen. Kennelijk vonden de hervormd-gereformeerden toen de zinsnede over de eeuwige verwerping niet van dien aard, dat men ertegen moest stemmen. Ook in *De Waarheidsvriend* of het *Gereformeerd Weekblad* werd geen bezwaar gemaakt. In de HC wordt overigens aangaande de verkiezing ook niet over de verwerping gesproken. Aan de verkiezing wordt in antwoord 52 en 54 slechts in een bijzin aandacht besteed. Dit gebeurde in het licht van de godsdienstvrede van Augsburg om de Lutheranen tegemoet te komen. Tussen de HC en de DL bestaat er dan op dit punt ook een spanningsveld stelt Verboom. Opmerkelijk is dat Verboom zwijgt over het moderne Schriftverstaan van de Concordie en dat hij niets zegt over de ontkrachte verwerpingen tussen gereformeerden en luthers onderling.

²⁴⁸ Budding, *Trouw*, 46-48. Kamphuis, 'Verbond, kerk, gemeente.', 14.

²⁴⁹ Budding, *Trouw*, 46-48.

²⁵⁰ Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 32-38.

²⁵¹ Verboom, *Om het verbond*, 17-19.

3.6 Het verbond en de kerk

3.6.1 Verbondstrouw

In hoofdstuk 3.2 is al vermeld dat in de ecclesiologische opvatting van de GB het verbond een heel belangrijke rol speelt. Hieronder volgt een aanvullende beschouwing over het verbond.

Hoewel onder Israël vaak het ongeloof overheerste en er wantoestanden waren heeft er zich nooit een werkelijke afscheiding voorgedaan.²⁵² Echter met één uitzondering. Na Salomo is er een scheiding gekomen onder het verbondsvolk. Deze scheiding had meer een politieke dan een godsdienstige achtergrond. Jerobeam richtte een kalvergodsdienst in met het uitsluitende doel om zijn macht veilig te stellen. Toch bleef God trouw aan Zijn verbond en ging Hij door met het vergaderen van Zijn verbondsvolk, zowel onder Juda als onder Israël. Hij zond Zijn profeten onder beide delen van dit volk. Sommige profeten predikten zowel in Juda als in Israël. Het toont aan dat in religieuze zin God deze scheiding niet heeft erkend. Ook erkenden vrome koningen deze scheiding niet. Toen Hizkia en Josia het Paasfeest weer vierden zonden zij uitnodigingen naar Israël.

Jezus Zelf voegde Zich nooit bij enige zuivere groep.²⁵³ Hij leerde in de tempel, hoewel Hij die Zelf een moordenaarskuil noemde. Jezus liet Zich kruisigen door Zijn verbondsvolk. In het Nieuwe Testament gaat het Evangelie naar de heidenen. Maar altijd in de volgorde, eerst de Jood, dan de Griek.²⁵⁴ Scheiding tussen de apostelen en Joden voltrok zich pas op het moment dat de apostelen werden uitgeworpen. De eerste christengemeenten waren verre van volmaakt.²⁵⁵ In leven, in leer en sacrament. ²⁵⁶ Er waren leraars die gemeenten wilden terugbrengen tot de wet en er waren er die de opstanding van Christus loochenden. Bovendien was er geen zuivere bediening van het avondmaal.

De eeuwendoor is de kerk in haar concrete gestalte in verval geweest.²⁵⁷ Pogingen om de kerk tot een zuivere kerk te maken zijn steeds mislukt. Toch klinkt nergens het bevel tot afscheiding. Wel is er onder profeten en apostelen een inclusief besef van schuld. Christus is het Anker van de kerk, alle dwalingen en verval van de kerk ten spijt. Daarom moet de nadruk liggen op de getrouwe Woordbediening, Christus is immers het Woord.²⁵⁸ Daar ligt de hoop voor de toekomst.

3.6.2 Oordeel en ballingschap

Als de NHK (als planting Gods) zou verdwijnen moet dit als Gods oordeel worden beleefd.²⁵⁹ Alleen in diepe verootmoediging kan men dan zijn weg gaan. Wie durft er weg te lopen onder Gods oordelen? De GB ziet het samengaan in de PKN als een ballingschap.²⁶⁰ Ballingschap vraagt om inleving van het oordeel, maar de roeping verandert niet. In de geestelijke worsteling om de kerk moet men op zijn post blijven om te strijden voor 'het recht van de hervormde gezindheid'. Van der Sluijs zegt: *'In het geheel van de landelijke organisatie van de kerk zou onze trouw aan het verbond kunnen worden gereduceerd tot zuchten en roepen tot God in 'ballingschap', wanneer ooit de 'belijdenismuren' van*

²⁵² Budding, *Trouw*, 26.

²⁵³ Budding, *Trouw*, 13.

²⁵⁴ Budding, *Trouw*, 28.

²⁵⁵ Budding, *Trouw*, 29.

²⁵⁶ Budding, *Trouw*, 29. Kamphuis, 'Verbond, kerk, gemeente.', 17.

²⁵⁷ Budding, *Trouw*, 13. Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 39-41.

²⁵⁸ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 21.

²⁵⁹ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 49.

²⁶⁰ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 49. Kamphuis, 'Verbond, kerk, gemeente.', 16. Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 32.

het 'kerkelijk Jeruzalem' verwoest zouden worden en men ons zou 'gorden en brengen naar een plaats waar wij niet willen zijn.'²⁶¹

Toch klinkt er ook bezwaar tegen deze voorstelling van zaken waarbij verschillende argumenten kunnen worden aangedragen.²⁶² Juda en Israël werden bijvoorbeeld overweldigd door een heidense vijand van buitenaf. De NHK wordt niet van buitenaf door een vreemde macht verwoest of voor opgeheven verklaard.

3.6.3 Lijden aan de kerk, ziende op de schare

Men moet op inclusieve wijze lijden aan de kerk.²⁶³ Daarvoor moet men verantwoordelijkheid nemen. Daarbij mag geen genoegen genomen worden met een eigen plaats (in de kerk). Men mag niet afscheiden, maar ook niet afgescheiden leven. Vanuit de kerk moet men het volk op het oog hebben en daarmee bewogen zijn.²⁶⁴ Ook als men zich afscheidt houdt men verantwoordelijkheid voor hen die meegaan.²⁶⁵ Niet meegaan brengt met zich mee dat men zijn handen aftrekt van een kerk (de PKN) terwijl we het zo belangrijk vinden dat heel de kerk leeft naar Schrift en belijdenis. Voor de PKN en haar grondslag wordt niet gekozen, wel voor de voortzetting van de kerk op haar huidige grondslag.

²⁶¹ Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 32.

²⁶² Hovius, 'Het Schriftberoep op de ballingschap.', 17-20.

²⁶³ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 43-47.

²⁶⁴ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 31 en 49.

²⁶⁵ Verboom, *Om het verbond*, 36-38.

3.7 Afscheiding of voortzetting

3.7.1 Trouw

Het verbond is de bedding en uiting van de eenheid van de kerk.²⁶⁶ De eenheid van de kerk is een onmisbaar deel van de waarheid. Net als bij de profeten en de apostelen moet de waarheid worden gepredikt. Hoe verder de kerk van de waarheid is weggedreven, hoe meer ze die prediking nodig heeft. Daarom mag de kerk niet eerder worden verlaten dan totdat men eruit geworpen wordt.²⁶⁷ De zichtbare kerk zal altijd zeer gebrekkig zijn. Onkruid kan echter nog tarwe worden en daarom dient men trouw te zijn op de plaats waar God roept.²⁶⁸

3.7.2 Historische kerk

Het recht van de hervormde gezindheid moet binnen de muren van de historische kerk worden gezocht.²⁶⁹ Als men zegt dat men de NHK wil voortzetten, moet men zich afvragen in hoeverre dat de NHK nog is. Is het niet meer een afgescheiden kerk met alle kiemen van fragmentatie?²⁷⁰ Het recht van de hervormde gezindheid zou daar gezocht moeten worden waar het historisch ook ligt.²⁷¹ Dat betekent dat men blijft staan voor een gereformeerde belijdenis en zich blijft verzetten tegen de plurale belijdenis van de PKN. De GB komt weer terug bij de doelstelling uit de beginjaren: vrijmaking van de Hervormde Kerk; vrijmaking van al wat haar ook vandaag wederrechtelijk wordt opgelegd.²⁷² Er moeten (telkens) bezwaren worden gemaakt tegen de synode die ontrouw is aan haar belijdenis.

De GB heeft als doelstelling de waarheid te verdedigen en te verbreiden.²⁷³ Volgens de GB is de waarheid vertolkt in de gereformeerde belijdenisgeschriften. De GB ziet het als zijn roeping de waarheid ook in de PKN te verdedigen en te verbreiden. De vrijheid om dat te doen is er in de PKN. De PKN belijdt namelijk dat de kerk gehoorzaam is aan de Heilige Schrift als enige bron en norm.²⁷⁴ Op grond van de eigen grondslag kan men de PKN terugroepen tot het Woord van God.²⁷⁵ Omdat de vanuit de hoek van de GB gelooft dat de gereformeerde belijdenisgeschriften het Woord van God op de meest zuivere wijze vertolken wordt heel de kerk tot deze belijdenis teruggeroepen.

3.7.3 PKN is geen afscheiding

Met de vorming van de PKN scheidt de NHK zich de iure en de facto af van haar wortels, zo stelt Van der Graaf.²⁷⁶ Deze wortels zijn bepaald door haar belijdenis en geschiedenis. Van der Graaf bedoelt dat de graduele breuken in het verleden, door een steeds lossere binding aan de belijdenis, nu wordt gevolgd door een meer principiële breuk. Nu immers wordt de PKN gegrond op een plurale belijdenis. Toch scheidt de PKN zich niet af van de kerk der eeuwen, *'zolang het Woord ongestoord kan worden verwoord en gehoord.'*²⁷⁷

²⁶⁶ Budding, *Trouw*, 31-32.

²⁶⁷ Balke, 'Het gezag in de kerk en Samen op Weg.', 6.. Budding, *Trouw*, 31-32. Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 32-33.

²⁶⁸ Budding, *Trouw*, 31-32.

²⁶⁹ Budding, *Trouw*, 45. Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 15-21.

²⁷⁰ Budding, *Trouw*, 45. Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 15-21. Kamphuis, 'Verbond, kerk, gemeente.', 14-15.

²⁷¹ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 15-21.

²⁷² Balke, 'Het gezag in de kerk en Samen op Weg.', 6.

²⁷³ Budding, *Trouw*, 48.

²⁷⁴ Budding, *Trouw*, 5. Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 61.

²⁷⁵ Budding, *Trouw*, 5.

²⁷⁶ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 12.

²⁷⁷ Van der Sluijs, *Kerk of afscheiding*, 32-33.

3.7.4 Ware en valse kerk

In de praktijk is gebleken dat de discussie over een ware en valse kerk een doodlopende weg is. Ook voor de GB is de plurale belijdenis van de PKN principieel onaanvaardbaar, maar niet principieel onherstelbaar.²⁷⁸ De PKN is door de GB niet begeerd, want haar belijdenis is ondeugdelijk.²⁷⁹ Echter, tenzij de kerk vals is geworden blijft Gods roeping daar.²⁸⁰

Als de PKN een valse kerk zou zijn, kun je daarvan om des gewetens wil geen lid zijn.²⁸¹ De vraag is daarom: is de PKN een valse kerk? Een valse kerk schrijft zichzelf en haar ordinanties meer macht en autoriteit toe dan het Woord van God en wil zich niet aan het juk van Christus onderwerpen stelt artikel 29 van de NGB. De PKN beoogt dit niet. Verder staat in artikel 29 dat een valse kerk de sacramenten niet bedient zoals Christus dat in Zijn Woord heeft geboden, maar daaraan af- of toedoet naar eigen goeddunken. Ook dit kan in zijn algemeenheid niet van de PKN gezegd worden. Voorts staat er in artikel 29 dat een valse kerk hieraan te herkennen is dat zij zich meer grondt op mensen dan op Christus. Ook dat geldt niet voor de PKN. Er wordt gedwaald rondom de zegening van levensverbintenissen, maar de PKN heeft nooit verklaard zich op mensen meer te willen gronden dan op Christus. Vervolgens stelt de NGB dat de valse kerk degenen vervolgt die heilig leven naar het Woord van God. Dat doet de PKN niet. De PKN is een zieke kerk, maar geen valse kerk, laat staan een on-kerk. Zelfs een valse kerk kan nog terugkeren tot het Woord, maar een on-kerk is geen kerk. De PKN is geen on-kerk, want ze belijdt gehoorzaam te willen zijn aan de Bijbel als enige bron en norm van de kerkelijke verkondiging en dienst.

3.7.5 Binding aan de belijdenis

Volgens Budding heeft de NHK al sinds de negentiende eeuw haar exclusieve grond in de gereformeerde belijdenis opgegeven.²⁸² Er zijn verschillende synodes geweest die de kerk steeds meer hebben losgemaakt van een strikte binding aan de gereformeerde belijdenis. Men voelde zich in de NHK wel verbonden, maar niet gebonden aan de belijdenis. In 1973 al heeft de synode van de NHK de Concordie van Leuenberg aanvaard, zonder veel protest.²⁸³ Volgens de formulering van de kerkorde NHK maakt zij daarmee deel uit van belijden.²⁸⁴ Niet omdat het een grondslagartikel is, maar omdat de formulering in de kerkorde het belijdend maakt. Het enige dat nog houvast bood en biedt in de kerkorde is volgens Budding dat de Heilige Schrift als enige bron en norm wordt erkent. Budding betreurt dat de kerkorde geen letterlijke binding aan en aanvaarding van de belijdenisgeschriften eist. Daarom kunnen elkaar uitsluitende belijdenisgeschriften naast elkaar voorkomen, er is zogenaamde leervrijheid. Tegelijk geeft dat ook voor hen die vast willen houden aan een exclusieve binding aan de gereformeerde belijdenis ruimte om met de PKN mee te gaan.

Het is onjuist dat in de kerkorde van de PKN waarheid en leugen gelijke rechten krijgen.²⁸⁵ Volgens Budding belijdt ook de PKN dat de Schrift de enige norm en bron is van al het kerkelijk handelen. Wel is waar dat de Schrift in de PKN, zoals ook in de NHK het geval was, kan worden uitgelegd naar eigen goedvinden. De kerk bindt zich niet letterlijk aan de tekst van enig belijdenisgeschrift. Het enige wat zij doet is de gemeenschap tot uiting brengen met de vroegchristelijke

²⁷⁸ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 29.

²⁷⁹ Van der Graaf, *Van Putten naar Amersfoort*, 31.

²⁸⁰ Kamphuis, 'Verbond, kerk, gemeente.', 15.

²⁸¹ Verboom, *Om het verbond*, 14-15.

²⁸² Budding, *Trouw*, 47-48.

²⁸³ Budding, *Trouw*, 47-48. Verboom, *Om het verbond*, 16-19.

²⁸⁴ Budding, *Trouw*, 48.

²⁸⁵ Budding, *Trouw*, 11-12.

belijdenisgeschriften. Zoals gezegd wordt daarmee geen overeenstemming gevraagd, waardoor er in feite leervrijheid optreedt.

3.8 Kerkjuridische overwegingen

3.8.1 Bezwaren tegen confessioneel karakter PKN

Allereerst is er bezwaar tegen de distantiërende formulering betreffende de belijdenisgeschriften.²⁸⁶ De belijdenisgeschriften worden aangeduid als de belijdenis van het voorgeslacht. Dat maakt het onduidelijk in hoeverre het nog de belijdenis is van de kerk van nu. Daarnaast is het tegenstrijdig dat calvinistische en lutherse tradities met elkaar worden vermengd. Het zou duidelijker zijn als al in artikel 1.4 van de kerkorde zelf aangegeven zou zijn dat de lutherse belijdenisgeschriften alleen zouden gelden voor de lutherse traditie en de gereformeerde belijdenisgeschriften alleen zouden gelden voor de gereformeerde traditie. Nu is het wat meer verwaterd verwoord in een ordinantie. Ten derde is het bezwaarlijk dat de Concordie van Leuenberg en de Barmer Thesen, hoewel ze in een ander artikel zijn opgenomen dan de belijdenisgeschriften, alsnog staan in het kader van het belijden.

Sowieso horen deze twee geschriften volgens Oosten niet thuis in een kerkorde.²⁸⁷ De Concordie was volgens hem slechts 'een evaluerende synode-uitspraak van 1973.' Het was dus geen kerkordelijke bepaling. Ook voor de erkenning van de positie van de Barmer Thesen is de plek in de kerkorde volgens Oosten misplaatst. Deze verklaring is volgens hem sterk historisch bepaald en moet niet na 60 jaar een plaats in de kerkorde krijgen.

Met de Concordie proberen de luthersen en de gereformeerden een gemeenschappelijk verstaan van het evangelie te formuleren.²⁸⁸ Volgens Verboom dient de kerkorde zo te worden verstaan dat in de PKN het gesprek in de lijn van de Concordie zal doorgaan en dat het gesprek dus ook over de inhoud van de Concordie zelf zal gaan. Dat moet gebeuren vanuit de belijdenisgeschriften. Dit is van groot belang, mits men bereid is, samen te luisteren naar wat de Schrift zelf zegt.

Ook Oosten stelt, ondanks zijn bezwaren, dat de Concordie uiteindelijk niet meer is dan een aanvechtbare opinie.²⁸⁹ Enerzijds pretendeert de Concordie volgens Oosten een soort leeswijzer te zijn bij de belijdenis, anderzijds geeft Oosten aan dat in de Concordie zelf staat dat het geen belijdenisgeschrift is en dat de belijdenisgeschriften die in de kerk gelden van kracht blijven.

3.8.2 Bijzondere verbintenis

De gereformeerde belijdenis heeft een wettige plaats in de grondslag van de PKN.²⁹⁰ Daarnaast zijn er lutherse belijdenisgeschriften. Daarin vinden we uitspraken die typisch luthers zijn, zoals inzake de avondmaalsleer. Maar als het gaat om de kern, de rechtvaardiging van de goddeloze en hiermee nauw verbonden de christologie, vindt men diepe Bijbelse grondlijnen in de Augsburgse Confessie. Verschillen met de gereformeerde belijdenisgeschriften zijn er, maar die mogen niet kerkscheidend zijn. Bovendien staat in de kerkorde dat men kan verklaren een bijzondere verbondenheid te kennen met het gereformeerde belijden.²⁹¹ De hele kerk kan straks worden aangesproken op de gereformeerde belijdenis, maar men kan zelf, bijvoorbeeld als kerkenraad, alleen op het gereformeerde belijden worden aangesproken. In de kerk is er nog steeds ruimte om te prediken naar Schrift en belijdenis.²⁹²

²⁸⁶ Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 11-12.

²⁸⁷ Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 11-12.

²⁸⁸ Verboom, *Om het verbond*, 18-19.

²⁸⁹ Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 43.

²⁹⁰ Verboom, *Om het verbond*, 16-19.

²⁹¹ Verboom, *Om het verbond*, 21.

²⁹² Verboom, *Om het verbond*, 22.

Hervormde Gemeenten binnen de PKN kunnen een verklaring afleggen, door de synode aangeboden, waarin zij kenbaar maken dat zij de PKN niet verlangd hebben, bezwaard zijn, zich exclusief binden aan de gereformeerde belijdenis, alleen belijdende lidmaten laten deelnemen aan het avondmaal, de roeping tot het ambt alleen uitgaat naar belijdende leden, en er in de gemeente geen andere levensverbintenis wordt ingezegend dan een voor de overheid gesloten huwelijk van man en vrouw.²⁹³

Vanuit de hoek van de GB is men van mening dat er geen respect voor en erkenning van dwalingen binnen de PKN wordt gevraagd.²⁹⁴ Hierbij moet men onder andere denken aan artikelen uit de lutherse (belijdenis)geschriften. Wel wordt erkenning en respect gevraagd voor hen die zich verbinden met de lutherse belijdenisgeschriften, maar dat betekent niet dat alle opvattingen van de lutherse traditie onderschreven, erkend of gerespecteerd worden.

Een Hervormde Gemeente kan ook binnen de PKN blijven bestaan, volgens de kerkorde kan er geen dwang zijn om zich om te vormen tot een Protestantse Gemeente.²⁹⁵ Een Hervormde Gemeente behoudt dus haar zelfstandigheid en neemt als zodanig in de PKN haar plaats in. Als Hervormde Gemeente binnen de PKN kan men blijven waarschuwen tegen alles wat strijdt met Schrift en (gereformeerde) belijdenis. Gemeenten binnen de PKN kunnen niet worden verplicht te handelen tegen Gods Woord en hun geweten in. Dat maakt dat er geen Bijbelse gronden zijn om de kerk te verlaten.

Men zegt 'ja' bij belijdenisaflegging, doop en aanvaarding van het ambt op de belijdenis dat de Heilige Schrift enige norm en bron is van ons handelen.²⁹⁶ Wie behoort tot een gemeente die zich exclusief gebonden heeft aan de gereformeerde belijdenis zegt dan bovendien persoonlijk 'ja' tegen die belijdenis en belooft daarbij om op grondslag van Schrift en gereformeerde belijdenis te weerspreken al wat ermee in strijd is. Dat neemt niet weg dat lidmaten en ambtsdragers op een bepaalde wijze wel aan de kerkorde gebonden zijn, dat was ook in de NHK het geval. In de kerkorde van de PKN staan bepalingen die in strijd zijn met Schrift en belijdenis, maar dit brengt niet mee dat men ook met die bepalingen instemt. Men moet kerkelijk ongehoorzaam zijn als men Gode meer gehoorzaam moet zijn. Vanuit die basis moet binnen de PKN gestreefd worden naar een reformatie, een rechtmatige verandering van de kerkorde. Als leden worden uitgeworpen omdat zij de Bijbel willen gehoorzamen boven kerkordelijke bepalingen hebben zelf deze uitwerping niet gewild.

3.8.3 Synode beslist

Vanuit gereformeerd kerkrecht gedacht zijn volgens Oosten de gemeenten niet soeverein, niet zelfstandig, niet autonoom.²⁹⁷ De afzonderlijke gemeenten hebben in het Nederlandse gereformeerde kerkrecht een ondergeschikte plaats ten opzichte van het landelijke kerkelijke verband. De landelijke kerk is een eenheid. Die gedachte is volgens Oosten schriftuurlijk-confessioneel. Als de kerk zich voortzet in een fusie gaan van rechtswege alle gemeenten mee. Besluit men om niet mee te gaan met het verband dan scheidt men zich af.²⁹⁸

De NHK neemt niet het besluit zich op te heffen, maar de synode besluit dat de kerk wordt voortgezet in de PKN.²⁹⁹ Plaatselijk kan de naam Hervormde Gemeente gebruikt blijven worden, anderen mogen deze naam dus niet gebruiken. Wie niet meegaat in de PKN en zich toch kerkelijk wil organiseren sticht daarmee een ander kerkverband. Elke

²⁹³ Budding, *Trouw*, 5-6.

²⁹⁴ Budding, *Trouw*, 11-12 en 48-49.

²⁹⁵ Budding, *Trouw*, 5-6.

²⁹⁶ Budding, *Trouw*, 14-15.

²⁹⁷ Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 50-51.

²⁹⁸ Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 54.

²⁹⁹ Budding, *Trouw*, 12. Oosten, *Bewaar Uw Kerk*, 7 en 49. Verboom, *Om het verbond*, 34-35.

kerkenraad is gebonden aan de besluiten van de synode.³⁰⁰ Omdat de NHK een kerk is en geen verzameling van kerken kan een plaatselijke gemeente de NHK niet voortzetten tegen de besluiten van de synode in.

³⁰⁰ Budding, *Trouw*, 53.

3.9 Overige overwegingen

3.9.1 Huwelijk

In de kerkorde van de PKN is geen regeling inzake het huwelijk opgenomen, wel in de ordinanties.³⁰¹ Daarmee wordt het uitgangspunt dat slechts een huwelijk tussen één man en één vrouw een inzetting van God is prijsgegeven, aldus Budding. Echter, een Hervormde Gemeente binnen de PKN wordt niet gedwongen tot het zegenen van homorelaties.³⁰² Zo blijft volgens Budding de vrijheid bestaan om vast te houden aan het huwelijk zoals het door God is ingesteld.

3.9.2 Doop en avondmaal

In de kerkorde van de PKN staat dat de doop wordt bediend aan hen voor wie of door wie de doop begeerd wordt, nadat het geloof door en met de gemeente beleden is.³⁰³ 'Opzicht over' is in de kerkorde veranderd in 'opgewekt tot'. De deur naar de volwassendoop is daarmee opgezet. Dit is volgens Budding betreuenswaardig, maar wederom geeft hij aan dat de verantwoordelijkheid bij de kerkenraad berust. Ook is er volgens hem in de kerkorde ruimte voor doopliden om deel te nemen aan het avondmaal. De kerkenraad kan ook hier bepalen dat alleen belijdende leden mogen aangaan.

³⁰¹ Budding, *Trouw*, 49.

³⁰² Budding, *Trouw*, 14 en 49.

³⁰³ Budding, *Trouw*, 51.

3.10 Conclusie

In dit hoofdstuk stond de deelvraag centraal: 'Wat zijn de theologische overwegingen geweest van de Gereformeerde Bond in het Samen op Weg-proces vanaf 1996 tot aan de totstandkoming van de Protestantse Kerk in Nederland in 2004?'

Er is gekeken naar verschillende overtuigingen, argumentaties, bezwaren en visies van de GB. De GB heeft moeite met de plurale belijdenis van de PKN. In de kerk hoort een eenduidig Antwoord in belijden gegeven te worden op het Woord van God. Echter, de kerk staat of valt daar niet mee. De kerk staat in het verbond dat zich verwezenlijkt in de gemeente onder de zuivere bediening van het Woord. De nadruk ligt dus meer op het Woord (verbond) dan op het Antwoord (belijdenis). Duidelijk is geworden dat de GB uiteindelijk niet weg kon blijven bij het SoW-proces en mee moest gaan in de PKN.

Opmerkelijk is dat de visies binnen de GB niet geheel homogeen zijn. Zegslieden interpreteren en waarderen gegevens verschillend. De algemene opvatting is echter dat het Woord voorop geplaatst moet worden en dat zolang lokale implementatie niet van bovenaf verhinderd wordt, het de roeping geacht wordt om in de kerk te blijven.

Hoofdstuk 4. De vergelijking tussen de theologische opvattingen van het Comité en de GB

4.1 Inleiding op het hoofdstuk

Dit hoofdstuk maakt een vergelijking tussen de theologische opvattingen van het Comité en de GB. Dit hoofdstuk kent met betrekking tot de paragrafen dezelfde opbouw als de hoofdstukken 2 en 3. In paragraaf 4.2 vat het hoofdstuk de ecclesiologische overtuigingen van het Comité en de GB samen en vergelijkt deze met elkaar. In de daaropvolgende paragrafen gebeurt achtereenvolgens hetzelfde met betrekking tot de historische argumentatie (4.3), de procesmatige bezwaren (4.4), de confessionele bezwaren (4.5), de verhouding verbond en kerk (4.6), de opvattingen over afscheiding en voortzetting (4.7), de kerkjuridische overwegingen (4.8) en overige overwegingen (4.9). Het hoofdstuk sluit af met een conclusie (4.10).

4.2 Ecclesiologische overtuigingen

4.2.1 Ecclesiologische overtuiging van het Comité

Het Comité stelt dat de kerk van Christus is, Hij regeert haar. Gehoorzaamheid aan Christus betekent gehoorzaamheid aan Zijn Woord. Als de kerk een Bijbel heeft is er nog niet direct sprake van een geloofsgemeenschap. Dan zouden er namelijk allerlei verschillende meningen over de Bijbel naast elkaar kunnen bestaan, ook verkeerde. De wettigheid van de kerk wordt daarom bepaald door de belijdenisgeschriften. Belijdenisgeschriften zijn bedoeld om de zuivere leer te beschermen. Het is onmogelijk dat belijdenisgeschriften in onderlinge tegenspraak zijn met elkaar. Ze behoren de volkomen leer van de zaligheid te bevatten. Gehoorzaamheid aan het Woord heeft dus alles te maken met gehoorzaamheid aan de belijdenis. Het is het Antwoord op het Woord. In Nederland is de belijdenis geformuleerd in de drie formuleren van enigheid.

De kerk moet het zuivere Woord preken, maar voor dit alles moet de Bijbel de band zijn van eenheid in de kerk. Dit gebeurt via de belijdenis en daarom gaat eenheid in belijden altijd vooraf aan de kerkorde. Een kerkorde die de belijdenis krachteloos maakt is niet te accepteren, want dan verdwijnt de geloofseenheid. De zorg voor een waarachtige belijdenis van de kerk is dus ook de zorg om de eenheid van de kerk, want waarheid en eenheid gaan samen op.

4.2.2 Ecclesiologische overtuiging van de GB

De kerk is in de eerste plaats de gemeenschap van het verbond. Het verbond met Abraham bepaalt de grenzen van de zichtbare kerk, wat vanaf Handelingen een wereldwijde omvang krijgt. Het verbond verwezenlijkt zich in de gemeente onder de zuivere bediening van het Woord.

Naast de verbondsgemeenschap is de kerk ook wat zij belijdt. Idealiter gaan waarheid en eenheid samen. Het geloof, vervat in de belijdenis, hangt aan het verbond, het verbond niet aan het geloof. Hier zit dus een bepaalde volgorde in. Hoe noodzakelijk het geloof van de mens ook is, de kerk staat of valt niet met het geloof van de mens, maar met de verbondstrouw van God.

De kerk is nooit geweest wat zij zou moeten zijn. Toch klinkt nergens de oproep in de Bijbel om te scheiden, de gemeente is namelijk één krachtens Gods verbond. De kerk heeft een onzichtbare kant in de ware gelovigen, maar ze is zichtbaar in de verbondsgemeente als geheel. Aan het zichtbare heeft men zich te houden. Zichtbaar en onzichtbaar liggen in één kerk vermengd en zijn voor mensen niet van elkaar te scheiden.

4.2.3 Vergelijking

Woord of Woord én Antwoord?

In de benaderingen van het Comité en de GB komt het uiteindelijk neer op de vraag wat de wettigheid van de kerk bepaalt. Het Comité stelt dat er alleen sprake is van een wettige kerk als het Woord gevolgd wordt door een Antwoord in een eenduidig gemeenschappelijk belijden. Een verkondiging van het Woord zonder een dergelijk Antwoord maakt dus nog geen wettelijke kerk. Eenheid en waarheid gaan samen.

De GB legt de nadruk meer op het verbond. Het verbond verwezenlijkt zich in de gemeente onder de zuivere bediening van het Woord. In deze ecclesiologische begripsbepaling van de GB vallen de bediening van Woord en de bedding van het verbond samen. Het Woord vraagt weliswaar om Antwoord in belijden, maar daarmee staat of valt het wezen van de kerk niet. In de visie van het Comité staat of valt het wezen van de kerk juist wél in een eenduidig gemeenschappelijk belijden als Antwoord op het Woord.

Bovenplaatselijk exclusief of plaatselijk voluit?

Het Comité volgt de lijn dat voor alles er eenheid moet zijn in belijden. Er moet in de kerk een eenduidig en gemeenschappelijk Antwoord in belijden zijn op het Woord. Dit belijden wordt bepaald door het landelijke kerkverband en niet door de plaatselijke gemeente. Daardoor komt in de benadering van het Comité het zwaartepunt met betrekking tot belijden bij de landelijke kerk te liggen. Het Comité heeft dan ook sterk de neiging het accent van de ecclesiologische begripsbepaling op bovenplaatselijk niveau te leggen. Het belijden van de kerk moet eenduidig en zuiver zijn, dat wil zeggen exclusief gereformeerd.

De GB legt niet de nadruk op het Antwoord in gemeenschappelijk belijden op het Woord, maar op de verkondiging van het Woord zelf. Logischerwijs vloeit daar ook uit voort dat naar verhouding de GB meer het accent legt op de plaatselijke gemeente. Immers, waar het zuivere Woord wordt gepredikt en gehoord, dáár is de kerk, dáár verwezenlijkt zich het verbond. Hoewel de GB strijdt voor een exclusief gereformeerde kerk, gaan ze ervanuit dat er nog steeds een kerk is als plaatselijk het gereformeerde belijden voluit gestalte kan krijgen.

4.3 Historische argumentaties

4.3.1 Historische argumentatie van het Comité

Het Comité geeft aan dat de reformatoren de kerk lieten bepalen door de leer. Afscheiding was in hun ogen ook niet een breuk met het instituut, maar een breuk met het katholiek historisch geloof.

Hoewel Calvijn zocht naar oecumene en op persoonlijke titel zelfs bereid was de Veranderde Augsburgse Confessie te tekenen tegen de RKK, wil dat niet zeggen dat hij de Veranderde Augsburgse Confessie zou willen aannemen als fundering van een gereformeerde kerk, laat staan de Onveranderde Augsburgse Confessie. De leer bepaalt immers de kerk en als dwaling gaat behoren tot de fundamentele leerstukken van de kerk, dient men zich los te maken. Calvijn reageert ook fel op gereformeerde belijders die achterbleven in de RKK. De heiligheid van het Woord bepaalt de heiligheid van de kerk, aldus de reformatoren.

Op de eerste synoden van de gereformeerde kerk (later de NHK) hamerde men op de expliciete binding aan de gereformeerde belijdenis. Alleen vanuit die waarachtige eenheid kon men komen tot verdere opbouw en uitbouw van het kerkelijke leven. In de polemiek met de remonstranten waren de contraremonstranten niet toegankelijk. Ze streefden naar een exclusief gereformeerde kerk. Ook na het Algemeen Reglement in 1816 bleef de NHK exclusief gereformeerd. Het Algemeen Reglement had namelijk wel verandering van bestuur tot gevolg, maar geen verandering van leer in belijdenis. De drie formulieren vormden ook na 1816 rechtens de grondslag van de kerk en afwijkingen in de leer (die in de praktijk veelvuldig voorkwamen) hadden geen recht van bestaan. Dit was ook het geval na de invoering van de nieuwe kerkorde van 1951. Gradueel werd de binding aan de belijdenis sinds 1816 dus steeds minder, maar pas in de kerkorde van de PKN vindt een principiële keuze plaats.

Groen bleef binnen de NHK, maar zou niet hebben kunnen functioneren in een kerk waar leugen en waarheid gelijk recht hebben. De kerk zou dan geen kerk meer zijn. Volgens Groen zou het onmogelijk zijn dat de leer van de NHK haar wordt ontnomen en de kerk die dan overblijft zich de voortzetting van de NHK zou noemen. Een grondslag mag niet zomaar worden aangetast bij meerderheid van stemmen.

4.3.2 Historische argumentatie van de GB

In de historische argumentatie heeft de GB ook veel oog voor de notie van het verbond. Augustinus meende dat christenen in deze wereld moesten verdragen en niet moesten afscheiden. God Zelf zal tijdens de oordeelsdag scheiden. Augustinus vond dat wie zich van de kerk afscheidt, zich afscheidt van Christus en wie haar eenheid verbreekt, Christus Zelf in stukken breekt. Men moet denken vanuit het verbond, dat wil zeggen van bovenaf, van God uit, en niet van onderaf.

Luther en Calvijn dachten ook vanuit Gods verbond. Het Woord is van primaire betekenis en omdat Gods Woord gepredikt wordt is er de kerk. Het Woord van God gaat misvattingen omtrent het kerkbegrip te boven. Beide reformatoren wijzen afscheiding af zolang Woord en sacrament in de gemeente zuiver bediend worden. Belangrijk is dat Calvijn zich focust op de plaatselijke gemeente, niet op de landelijke kerk. Nergens spreekt Calvijn breedvoerig over belijdenisgeschriften. De kerk heeft niets te zeggen wanneer de belijdenis in de kerk monddood wordt gemaakt, maar dat wil niet zeggen dat het Woord in die kerk niets meer te zeggen zou hebben. Is de kerk ontrouw in haar belijden, Gods is trouw in Zijn verbond. Afscheidingsbewegingen stellen: 'waar de kerk is, daar is het Woord.' De reformatoren dachten echter: 'Waar het Woord is, daar is de kerk.' In de verdeeldheid van de Reformatie probeerde Calvijn te streven naar eenheid. Hij tekende zelfs, net als andere gereformeerde reformatoren, de Augsburgse Confessie.

Sinds 1816 staat de NHK al niet meer op de basis van de belijdenis. Door de proponentformule kwam er in de praktijk leervrijheid. Men was niet meer strikt gebonden aan de drie formulieren van enigheid. Er was echter nog wel ruimte om te blijven staan op de gereformeerde grondslag. Groen wilde de kerk niet verlaten, hij zocht het (alleen)recht van de hervormde gezindheid juist binnen de muren van de historische kerk. In 1951 bleek dat gemeenschap met de belijdenis geen binding meer betekende aan de belijdenis, zonder dat kerkscheuring werd overwogen. Men deed een beroep op het verbond.

4.3.3 Vergelijking

Verschillend gebruik historische gegevens

In de historische onderbouwing van de ecclesiologische overtuiging legt het Comité de nadruk op de leer en de GB op het verbond. Het is echter opvallend dat historische gegevens verschillend worden geduid. Zowel het Comité als de GB geven aan dat Calvijn de Augsburgse Confessie heeft getekend. De vraag is echter op welke manier hij dat heeft gedaan. Het Comité stelt dat zijn ondertekening niet wil zeggen dat hij de Veranderde Augsburgse Confessie zou willen aannemen als fundering van een gereformeerde kerk, laat staat de Onveranderde Augsburgse Confessie.

Verder haalt het Comité Calvijn aan om hun punt te funderen dat de leer de wettigheid van de kerk bepaalt. De GB haalt Calvijn (en Luther) aan om zijn standpunt te verdedigen dat daar waar een zuivere bediening van het Woord is de kerk is. Vraag die rest is wie op een juiste wijze Calvijn aanhaalt. Legt Calvijn meer de nadruk op de belijdenis met betrekking tot de landelijke kerk of op de Woordverkonding met betrekking tot de plaatselijke kerk? Het Comité tendeeert naar het eerste, de GB naar het laatste.

Ook Groen van Prinsterer wordt door beide partijen aangehaald. Het Comité stelt dat Groen wilde blijven zolang de formulieren zeggingskracht hadden. De GB stelt dat Groen ondanks verval van de leer bleef in de historische kerk om juist daar het recht van de hervormde gezindheid te verdedigen. Ook hier is de vraag die rest wie Groen op de meest zorgvuldige manier aanhaalt en hem het meest recht doet.

De binding met de belijdenis is sinds het Algemeen Reglement van 1816 op losse schroeven komen te staan. Het Comité geeft aan dat de kerkorde van de PKN een principiële breuk vormt met de belijdenis, in plaats van een graduele breuk zoals in 1816 en 1951. De PKN is immers niet exclusief gereformeerd, omdat er ook lutherse belijdenisgeschriften worden aangenomen. Vanuit de GB is tegengeworpen dat de binding met de belijdenis al sinds 1816 penibel was en dat ook binnen de PKN de gereformeerde belijdenis een plaats heeft.

Woord of Woord én Antwoord?

Toch worden de grondlijnen van de denkstructuren van beide partijen duidelijk. Het Comité legt met betrekking tot de historische interpretatie de nadruk op de zuiverheid van de leer vervat in de gereformeerde belijdenis. Ze maken duidelijk dat het Woord een gemeenschappelijk Antwoord vergt. Daar staat of valt de kerk mee. De GB legt de nadruk op het verbond. Zolang het Woord plaatselijk nog kan worden verkondigd is er een kerk.

Bovenplaatselijk of plaatselijk?

De historische gegevens maken wel een nieuw geschilpunt duidelijk. Het valt op dat het Comité door de nadruk te leggen op het Antwoord in belijdenis, de kerk meer van bovenaf benadert, ofwel bovenplaatselijk. Immers, de kerk Antwoordt op het Woord door middel van een zuivere belijdenis. De GB denkt de kerk meer van onderaf, door nadruk te leggen op de Woordbediening in de (plaatselijke) gemeente. Daar verwezenlijkt zich het verbond.

4.4 Procesmatige bezwaren

4.4.1 Procesmatige bezwaren van het Comité

Het verenigingsproces gebeurt niet op een historisch-integere manier. Van schuldbelijdenis over historische breuken is geen sprake en er worden zomaar belijdenisgeschriften, die in de geschiedenis zijn afgewezen, opgelegd. De fusie is nu een menselijk product met een schijn van eenheid. Er wordt niet gesproken over de zaken die in het verleden problematisch waren. De fusie is ook ongeestelijk, want eenheid en waarheid gaan samen en dat is bij deze fusie niet het geval.

4.4.2 Procesmatige bezwaren van de GB

Ook de GB kent grote bezwaren tegen het proces. Zijn bezwaar is ook dat het proces niet historisch-integer is omdat er geen sprake is van schuldbelijdenis over historische breuken. Ook de GB benadrukt het ongeestelijke karakter van de fusie. De stem van de principieel bezwaarden wordt genegeerd. Het grote bezwaar is dat het proces dwangmatig van bovenaf wordt voortgestuwd, daardoor is er geen sprake van daadwerkelijke oecumene. Het proces is reorganisatie, maar geen reformatie, het kent geen Schriftuurlijke en confessionele basis.

4.4.3 Vergelijking

Zowel het Comité als de GB hebben grote moeite met het SoW-proces. De bezwaren komen grofweg op hetzelfde neer.

4.5 Confessionele bezwaren

4.5.1 Confessionele bezwaren van het Comité

Het Comité beziet de gereformeerde belijdenis als tijdloos, terwijl de opstellers van de kerkorde van de PKN volgens het Comité de gereformeerde belijdenis bezagen als tijdgebonden. Het Comité heeft het gevoel dat de uitdrukking 'Schrift en belijdenis' te pretentief was voor de opstellers van de kerkorde. Terwijl het Comité alleen vanuit Schrift en belijdenis wil spreken, denken de opstellers van de nieuwe kerkorde vanuit de actualiteit. Ze kiezen allereerst voor de breedte van opvattingen in plaats van de diepte van de leer. Ten tweede kiezen ze voor belijdenisgeschriften die elkaar onderling uitsluiten. Ten derde heeft de PKN een pluraal karakter en dat staat haaks op een gereformeerd belijdend karakter dat principieel eenduidig is.

De Onveranderde Augsburgse Confessie is een belijdenisgeschrift en is op punten in strijd met de gereformeerde belijdenis. De Barmer Thesen staan niet in de grondslagartikelen, maar ook tegen de Barmer Thesen heeft het Comité bezwaren, omdat zij in strijd zijn met het gereformeerd belijden. De bezwaren richten zich echter met name op de Concordie van Leuenberg. Hoewel dit geschrift officieel niet in de belijdende artikelen van de kerkorde staat heeft het Comité toch grote moeite met de Concordie, omdat de inhoud volgens het Comité wel van verstrekkende invloed is op het belijden. De Concordie kent zichzelf een confessionele status toe en fungeert als een leeswijzer voor heel de belijdenis, doordat het de tegenstellingen tussen de lutherse en gereformeerde belijdenisgeschriften gladstrijkt. Zo ontstaat er een nieuw verstaan van het Evangelie dat alle winden van leer toelaat en de belijdenis krachteloos maakt. Bovendien zijn er afwijkingen met betrekking tot het gereformeerd belijden.

4.5.2 Confessionele bezwaren van de GB

De GB ziet als drijvende kracht achter de eenwording met name het moderne denken. De PKN is niet meer voluit en exclusief gereformeerd. Er bestaan, in meer of mindere mate, bezwaren tegen de lutherse belijdenisgeschriften, omdat ze haaks staan op het gereformeerde belijden. Zo ontstaat een plurale belijdenis, die zou volgens de GB onmogelijk moeten zijn in de kerk.

Sommigen binnen de GB menen dat de Augsburgse Confessie op wezenlijke aspecten strijdig is met de gereformeerde belijdenisgeschriften. Anderen zijn milder. Zij erkennen dat er verschillen zijn met de gereformeerde belijdenisgeschriften, maar niet van dien aard dat ze kerkscheidend zouden moeten zijn. De verschillen raken immers niet de kern van het gereformeerde belijden.

De verklaring van Barmen staat niet in de grondslagartikelen van de PKN. In deze verklaring komt een leer naar voren die in strijd is met de NGB. Ook de Leuenberger Concordie staat niet in een belijdend artikel van de kerkorde. Volgens sommigen is de Concordie op heel veel vlakken in strijd met het gereformeerd belijden. Anderen zijn over de inhoud opvallend milder.

4.5.3 Vergelijking

Zowel binnen de GB als het Comité bestaat er moeite met de moderne geest en het plurale karakter van de kerkorde. De bezwaren tegen de lutherse (belijdenis)geschriften zijn bij het Comité eenduidiger en sterker aanwezig dan binnen de GB. Binnen de GB is men, over het algemeen, gematigder en de opvattingen zijn meer divers.

4.6 Visies op verbond en kerk

4.6.1 Visie van het Comité op verbond en kerk

De ware kerk is niet te vereenzelvigen met de bedding van het verbond. De ware kerk ontstaat daar waar Gods verbond wordt ingewilligd. In de kerk is dus niet alleen Woord, maar Woord én Antwoord in een eenduidige gemeenschappelijke belijdenis. In de PKN ontbreekt dit Antwoord, dus zij is geen wettige kerk. Wél is het zo dat Gods verbond blijft, zoals het ook bleef in de RKK.

Het opheffen van de NHK is een oordeel van God, maar meegaan met de PKN kan niet worden gezien als meegaan in ballingschap. In het Oude Testament waren het heidense vorsten van buitenaf die het volk onvrijwillig meenamen. De vorming van de PKN doet het volk zelf en plaatselijke gemeenten hebben de vrijheid om wel of niet mee te gaan. De vorming van de PKN kan beter vergeleken worden met moedwillige ongehoorzaamheid. Gods oordeel moet men noodzakelijkerwijs aanvaarden, de NHK wordt opgeheven. Het oordeel afwachten is echter geen optie. Onmiddellijke bekering is nodig, er moet worden gebroken met de zonde. Meegaan met de PKN is daarin onmogelijk.

Men dient bewogen te zijn om de schare en de breedte van de kerk lief te hebben. Bewogenheid om de schare is echter geen reden om de leugen in de kerk te accepteren. Verder is evangelisatie buiten de kerk mogelijk, opdat de schare zich ook aansluit bij de kerk. Jezus sprak tot velen (evangelisatie), maar vierde met enkelen het avondmaal (kerk).

4.6.2 Visie van de GB op verbond en kerk

De kerk is er vanwege Gods verbondstrouw. In dat ene verbond en in die ene kerk is waarheid en valsheid. Verbondsscheuring komt in de Bijbel niet voor, of wordt door God en godsdienstige koningen niet erkend.

Binnen de GB ziet men het samengaan in de PKN als ballingschap. Dit vraagt om inleving in het oordeel, maar de roeping verandert niet. Men dient volgens de GB op zijn post te blijven en binnen de PKN te strijden voor het recht van de hervormde gezindheid, ofwel de gereformeerde belijdenis, voor héél de kerk. Toch klinkt er ook vanuit de GB bezwaar om het meegaan in de PKN zomaar te vergelijken met ballingschap. In het Oude Testament was er sprake van een vijand van buitenaf, maar dat is bij de vorming van de PKN niet het geval. Duidelijk is wel dat men binnen de GB vindt dat men moet lijden aan de kerk en geen genoegen mag nemen met een plekje in de kerk. Je moet bewogen zijn om de schare.

4.6.3 Vergelijking

Woord of Woord én Antwoord?

Volgens het Comité valt Gods verbond niet zomaar samen met de vraag naar een wettige kerk. De ware kerk is niet te vereenzelvigen met de bedding van het verbond, maar ontstaat daar waar de twee delen van Gods verbond functioneren: dat is waar Gods verbond ook wordt ingewilligd en waar men er gehoorzaam aan is, (ofwel Woord en Antwoord). De GB laat de kerk wel veel meer samenvallen met de bedding van het verbond, de kerk is Gods verbondstrouw. In dat ene verbond, in die ene kerk, is waarheid en leugen. Het verbond wordt verwezenlijkt daar waar het Woord wordt verkondigd.

Bovenplaatselijke ongehoorzaamheid of plaatselijke ballingschap?

Zowel het Comité als de GB zien de fusie van de PKN als een oordeel van God. Het Comité wil deze fusie niet zien als ballingschap, maar als moedwillige ongehoorzaamheid. Meegaan in de PKN is geen optie, bekering is nodig. Vanuit de GB wordt meegaan in de PKN wel vergeleken met ballingschap, al klinkt in de GB daartegen ook bezwaar. Belangrijk is om de verschillende zienswijzen helder te hebben. Het Comité kijkt naar de landelijke kerk die er bewust voor kiest om

mee te gaan in de PKN, van ballingschap kan dus geen sprake zijn. In de GB wordt primair gekeken naar plaatselijke gemeenten. Dan kan meegaan in de PKN wel worden gezien als ballingschap, omdat gemeenten plaatselijk hierin geen keuze hebben.

Duidelijk is in elk geval dat men in de hoek van de GB vindt dat men moet lijden aan de kerk (omwille van het verbond) en geen genoeg mag nemen met een eigen plekje. Nooit mag je je handen aftrekken van de kerk, je moet bewogen zijn om de schare. Het Comité bindt beweging om de schare ook belangrijk, maar betreft dat meer op evangelisatie dan binnenkerkelijk. Een beroep op het verbond kan onmogelijk ten koste gaan van de zuivere leer.

4.7 Visies op afscheiding of voortzetting

4.7.1 Visie op afscheiding of voortzetting van het Comité

Volgens het Comité ontbreekt een Antwoord op het Woord in de PKN, want er is geen eenduidige belijdenis. Daarom is sprake van een 'vereniging ter ere van de onbekende God'. De PKN is dus niet een kerk in Hervormde zin of in katholiek christelijke zin. De vraag of de PKN vals is wordt niet zozeer gesteld, het is veelmeer de vraag of de PKN met een plurale belijdenis überhaupt zich kerk mag noemen. Vanuit het Comité wordt daar ontkennend op geantwoord.

De reformatoren leerden volgens het Comité dat wie zich afscheidt van de leer, zich afscheidt van de kerk. Afscheiding is dus geen breuk met de synode, maar met het katholiek historische geloof. Zo bezien is de PKN de grootste afscheiding van de Reformatie die zich in Nederland heeft voorgedaan. De PKN kan onmogelijk als voortzetting van de NHK worden bezien, het is de facto en de iure een breuk. Alles wat ontstaat is nieuw. Wie de belijdenis van de NHK wil behouden kan nooit afscheiden verweten worden. Men onttrekt zich aan de PKN, maar dat is een plicht omdat de belijdenis geen wettig gezag meer heeft.

4.7.2 Visie op afscheiding of voortzetting van de GB

De eenheid van de kerk ligt verankerd in Gods verbond. Het is een onmisbaar deel van de kerk en men mag nooit meewerken aan kerkscheuring. Hoe dieper de kerk is gezonken, hoe meer ze de zuivere Woordverkondiging nodig heeft. Men mag pas de kerk verlaten als men wordt geëxcommuniceerd. De NHK heft zichzelf niet op, ze fuseert immers in de PKN. De PKN scheidt zich de facto en de iure af van de wortels van de NHK, maar bevindt zich niet in een afscheidingsbeweging van de katholiek historische kerk, zolang het Woord zuiver kan worden bediend. Predikanten worden niet geëxcommuniceerd, zoals ten tijde van de Reformatie. De PKN is niet tot een sekte geworden, ze is niet vals. Zolang het geen valse kerk is ligt Gods roeping daar. Ook voor de GB is de plurale belijdenis van de PKN principieel onaanvaardbaar, maar niet principieel onherstelbaar.

4.7.3 Vergelijking

PKN of HHK: een voortzetting of afscheiding?

Het Comité legt alle nadruk op Woord én Antwoord zoals vervat in de gereformeerde belijdenis. De kerk staat dus op de zuivere leer. De belijdenis van de PKN vertolkt niet de zuivere leer en is daarmee geen Antwoord op het Woord. De vraag die hieruit voortvloeit is niet zozeer de vraag of de PKN een valse kerk is. Aan die vraag lijkt het Comité niet toe te komen. De vraag van het Comité is veelmeer of de PKN, met een plurale belijdenis, überhaupt een kerk is, omdat een eenduidig Antwoord in belijden ontbreekt. In elk geval is helder dat de PKN geen kerk is in hervormde zin of algemeen christelijke zin. De PKN breekt met het katholiek historisch geloof en scheidt zich af van de leer zoals deze is vervat in de belijdenis. De kerk staat op de zuivere leer en zo bezien is de PKN een afscheidingsbeweging. Het Comité wil blijven bij de gereformeerde belijdenis, hen kan nooit afscheiding worden verweten.

De GB legt de nadruk op het verbond dat zich verwezenlijkt in de bediening van het Woord. Een gelovig Antwoord in gereformeerd belijden is noodzakelijk, maar daar valt of staat een kerk niet mee. In de PKN kan het Woord nog steeds zuiver worden gepredikt en kunnen de sacramenten juist worden bediend. De PKN is dus niet vals en het is zeker geen on-kerk. Krachtens het verbond kan de GB mee met de PKN, kerkscheuring is geen optie. Wie niet meegaan scheiden zich af.

De iure-breuk was er al óf ontstaat?

Een ander geschilpunt heeft te maken met de binding aan de belijdenisgeschriften. Het Comité gaat ervan uit dat pas met de kerkorde van de PKN de belijdenisgrondslag fundamenteel verandert. Hoewel het Comité aangaf dat er de facto sinds de 19de eeuw al een breuk was met de gereformeerde belijdenis, is er volgens hen nu de iure een breuk met de gereformeerde belijdenis, omdat daarin lutherse en gereformeerde belijdenisgeschriften naast elkaar worden opgenomen die met elkaar in strijd zijn.

In de NHK kon het Comité leven met de formulering 'in gemeenschap met' die zij opvatte als 'in overeenstemming met.' De gereformeerde belijdenis bleef zo exclusief van kracht. Wel werd daar in de praktijk van afgeweken, maar dat zeg men als een graduele breuk. Het opnemen van een plurale belijdenis is geen graduele verandering meer, maar een principiële verandering. Voor het Comité is dit onaanvaardbaar.

Vanuit de GB wordt gesteld dat de NHK al sinds de 19de eeuw de exclusieve binding aan de gereformeerde belijdenis heeft verlaten. Men voelde zich kerkbreed wel verbonden, maar niet gebonden aan de belijdenis. De GB lijkt meer de lijn te volgen dat het onderscheid tussen de iure-binding en de facto-binding met de gereformeerde belijdenis niet pas opgetreden is met het opnemen van een plurale belijdenis in de kerkorde van de PKN. De uitdrukking 'in gemeenschap met' werd kerkbreed niet opgevat als 'in overeenstemming met'. Er was dus ook de iure al een breuk met een strikte handhaving van de gereformeerde belijdenis.

4.8 Kerkjuridische overwegingen

4.8.1 Kerkjuridische overwegingen van het Comité

Er zijn bezwaren tegen de Concordie van Leuenberg. Deze Concordie functioneert als belijdenisgeschrift, of sterker nog als een leeswijzer bij de belijdenis waar men zich aan dient te houden. Zo ontkracht het de belijdenis.

Een andere overweging heeft betrekking op het gemeenschappelijk belijden. Volgens het Comité zijn alle gemeenten binnen de PKN, hoewel ze deels hun eigen identiteit mogen behouden, geroepen om te groeien naar het gemeenschappelijk belijden van de PKN. Een hervomd-gereformeerde gemeente binnen de PKN moet dus gemeenten die over principiële zaken tegenovergesteld denken erkennen en respecteren. Voor het Comité is dat onmogelijk. Het Comité heeft ook bezwaren tegen bovenplaatselijke inmenging. Omdat bovenplaatselijk alles is gefuseerd kunnen plaatselijke gemeenten bij bepaalde maatregelen niet meer beslissingen nemen zonder inmenging van de PKN. Kerkenraden verliezen zo een deel van hun autonomie en daarmee van hun identiteit.

Een volgende overweging heeft betrekking op het gezag binnen de kerk en de binding aan de belijdenis. Volgens het Comité is niet de synode, maar de kerkenraad de belangrijkste ambtelijke vergadering. De synode kan een plaatselijke kerkenraad dus niet opleggen om mee te gaan met een fusie. De kerkenraad moet de synodale besluiten toetsen aan Gods Woord. Het Comité wil vasthouden aan de gereformeerde belijdenis en zo hervormd blijven. Volgens het Comité zou ieder lidmaat van een gemeente die bezwaren heeft tegen de (belijdenis van de) PKN dit kenbaar moeten maken. Anders wordt men geacht met de fusie stilzwijgend in te stemmen. De PKN zou lidmaten die geen bezwaar maken, kunnen houden aan de nieuwe kerkorde en belijdenis. Beloften die lidmaten in de NHK hebben afgelegd zouden op die manier worden doorgetrokken naar de (belijdenis van de) PKN.

4.8.2 Kerkjuridische overwegingen van het de GB

Binnen de kring van de GB bestaan bezwaren tegen de afstandelijke formulering met betrekking tot de belijdenisgeschriften. Bovendien worden de calvinistische en lutherse tradities in de kerkorde teveel met elkaar vermengd. De belangrijkste bezwaren richten zich op de plaats van de Concordie van Leuenberg in de kerkorde. De meningen binnen de GB lopen daarover echter wat uiteen. Enerzijds wordt gezegd dat de Concordie pretendeert een leeswijzer bij de belijdenis te zijn. Anderzijds wordt gesteld dat de Concordie niet meer dan een basis vormt voor het gesprek tussen luthers en gereformeerden of zelfs niet meer is dan een aanvechtbare opinie. In elk geval vindt men het binnen de GB bezwaarlijk dat de Concordie en de Barmer Thesen überhaupt in de kerkorde staan. Nog bezwaarlijker vindt men het dat ze in het kader van het belijden zijn opgenomen.

Vanuit de GB klinken geen scherpe bezwaren tegen de lutherse belijdenisgeschriften. Bovendien staat er in de kerkorde dat men kan verklaren een bijzondere verbondenheid te kennen met het gereformeerde belijden. De hele kerk kan straks worden aangesproken op de gereformeerde belijdenis, maar men kan zelf, bijvoorbeeld als kerkenraad, alleen op het gereformeerde belijden worden aangesproken. Vanuit de kring van de GB is men de opvatting toegedaan dat er geen respect voor en erkenning van dwalingen wordt gevraagd. Hierbij moet men ook denken aan artikelen uit de lutherse (belijdenis)geschriften. Wel wordt erkenning en respect gevraagd voor degenen die zich binden aan de lutherse belijdenisgeschriften.

Een volgende overweging heeft betrekking op de verhouding kerkenraad en synode. Binnen de GB wordt wel overwogen dat de afzonderlijke gemeenten in het Nederlandse gereformeerde kerkrecht een ondergeschikte plaats hebben ten opzichte van het landelijke kerkverband. Als de kerk zich voortzet in een fusie gaan van rechtswege alle gemeenten mee. De synode van de NHK neemt het besluit zich voort te zetten in de PKN. Elke plaatselijke kerkenraad is gebonden

aan de besluiten die de synode neemt. Omdat de NHK een kerk is en geen verzameling van kerken, kan een plaatselijke gemeente niet besluiten de NHK voort te zetten.

4.8.3 Vergelijking

Leeswijzer voor de belijdenis of slechts een aanvechtbaar discussiestuk als basis voor gesprek?

Er bestaat een verschil inzake de functie en plaats van de Concordie van Leuenberg. Het Comité stelt dat de Concordie fungeert als een leeswijzer bij de belijdenis en zo de belijdenis ontkracht. Binnen de GB bestaan ook bezwaren tegen de Concordie, met name haar plaats in het kader van het belijden. Ook binnen de GB wordt genoemd dat de Concordie pretendeert een leeswijzer bij de belijdenis te zijn. Toch wordt de Concordie binnen de GB uiteindelijk slechts gezien als een basis voor het gesprek tussen luthersen en gereformeerden, of zelfs slechts als een aanvechtbare opinie.

Eenheid of vrijheid

Volgens het Comité zijn alle gemeenten binnen de PKN geroepen om toe te groeien naar een gemeenschappelijk belijden. Een hervormd-gereformeerde gemeente binnen de PKN moet dus gemeenten die over principiële zaken tegenovergesteld denken erkennen en respecteren. Vanuit de hoek van de GB wordt dit ontkend. Er wordt alleen erkenning en respect gevraagd voor hen die zich verbonden weten met de lutherse traditie.

Kerkenraad belangrijkste orgaan of de synode?

Het Comité stelt dat de kerkenraad de belangrijkste ambtelijke vergadering is. Een kerkenraad kan ervoor kiezen hervormd te blijven en niet mee te gaan met de PKN. Vanuit de hoek van de GB wordt gesteld dat de synode de belangrijkste vergadering is. De synode van de NHK besluit mee te gaan met de PKN, een kerkenraad heeft zich daarnaar te voegen. Opvallend is dat in dit geval het Comité sterk plaatselijk denkt en de GB bovenplaatselijk.

4.9 Overige overwegingen

4.9.1 Overige overwegingen van het Comité

Het Comité stelt dat het primaat van de kinderdoop in de kerkorde van de PKN onder druk komt te staan. Ook is er in de ordinanties ruimte voor het zegenen van homoseksuele relaties. Of het wel of niet gebeurt in een gemeente is geen kwestie van gehoorzaamheid aan Christus (Christocratie), maar hangt af van wat de meerderheid wil (democratie). Bovendien wordt het onmogelijk om homoseksuele predikanten te weigeren en om gemeenteleden met een homoseksuele praxis te weren van het avondmaal.

4.9.2 Overige overwegingen van de GB

De GB constateert dat in de kerkorde van de PKN ruimte is voor het zegenen van homoseksuele relaties. Daarnaast ziet de GB dat het primaat van de kinderdoop is verlaten. Echter, plaatselijk heeft de kerkenraad de vrijheid om hierin een eigen standpunt in te nemen.

4.9.3 Vergelijking

Bovenplaatselijk of plaatselijk

Het valt op dat het Comité en de GB tot dezelfde constatering komen. Het Comité echter wil de hele kerk binden aan de gehoorzaamheid aan de Schrift. De GB stelt de gebondenheid aan de Schrift ook centraal, maar kan er in de praktijk mee leven dat er voor de plaatselijke gemeenten voldoende vrijheid is om op onderdelen een eigen beleid te voeren.

4.10 Conclusie

In dit hoofdstuk stond de hoofdvraag centraal: 'Hoe verhouden de theologische overwegingen van het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk zich tot de theologische overwegingen van de Gereformeerde Bond in het Samen op Weg-proces vanaf 1996 tot aan de totstandkoming van de Protestantse Kerk in Nederland?'

Er is gekeken naar de verschillen in overtuigingen, argumentaties, bezwaren en visies van het Comité en de GB. Het Comité is niet meegegaan in de PKN, de GB wel. Uit de vergelijking kan geconcludeerd worden dat het Comité een andere ecclesiologische opvatting heeft dan de GB. Dit verschil in het verstaan van de kerk heeft andere verschillen tot gevolg. Volgens het Comité is het noodzakelijk dat op het gepredikte Woord een Antwoord komt in de vorm van een eenduidige belijdenis. Pas dán is er sprake van een kerk. De GB past dit uitgangspunt niet toe op het kerkverstaan. Vanuit de hoek van de GB wordt gesteld dat voor het persoonlijk heil een Antwoord op het Woord wel nodig is, maar de kerk is er vanwege Gods verbondstrouw die zich verwezenlijkt onder de bediening van het Woord. Juist als een Antwoord in belijden ontbreekt is het van belang daarvoor te strijden.

Logisch gevolg is dat het Comité meer accent legt op de belijdenis en de GB meer op het verbond. Vervolgens is het begrijpelijk dat het Comité sterk bovenplaatselijk redeneert, daar immers wordt de belijdenis geformuleerd. Een kerk moet exclusief gereformeerd zijn. De GB denkt meer plaatselijk. Waar het Woord is, daar is de kerk, en het Woord wordt verkondigd in de plaatselijke gemeente. Graag zou de GB een kerk zien die exclusief gereformeerd is, maar in de praktijk kunnen zij, tegen hun wil in, ermee volstaan als een gemeente plaatselijk voluit gereformeerd kan zijn. Om hun eigen standpunt te wettigen halen beide partijen historische gegevens aan. Opmerkelijk is dat dezelfde historische zegslieden door het Comité en de GB anders worden uitgelegd.

Procesmatig hebben beide partijen bezwaar tegen het SoW-proces dat uitmondt in de fusie van de PKN. Ook confessioneel hebben beide partijen bezwaar tegen het plurale karakter van de kerkorde van de PKN, al is het Comité homogener en geprononceerder qua opvattingen. Beide partijen bezien de fusie van de PKN als een oordeel van God. Doordat het Comité veel belang hecht aan het Antwoord op het Woord in belijden (daar immers staat of valt het kerkbegrip mee), kunnen zij de fusie niet zien als ballingschap. Het Comité beziet het meer als moedwillige ongehoorzaamheid. Vanuit de hoek van de GB wordt meer plaatselijk gedacht, daar immers wordt het Woord verkondigd, dus daar is de kerk. Plaatselijk bezien zij de fusie van de PKN wel als ballingschap: ze worden gebracht op een plek die zij als gemeente niet hebben begeerd.

Het Comité beziet de PKN als een afscheidingsbeweging. De PKN stelt een plurale belijdenis in de plaats van de gereformeerde belijdenis. Zo breekt de PKN met de zuivere leer en geeft geen eenduidig Antwoord meer op het Woord. Een kerk is echter pas kerk als op het Woord wel een eenduidig Antwoord in belijden volgt. Omdat een eenduidig Antwoord ontbreekt kan de PKN onmogelijk als kerk gezien worden. De PKN is dus geen valse kerk, maar is in het geheel geen kerk. Zoals gezegd legt de GB niet zozeer de nadruk op het Antwoord in belijden, maar meer op de verkondiging van het Woord. Daarvoor is in de PKN ruimte, daarom moet zij als kerk worden gezien en is zij ook geen valse kerk. De GB vindt dat het Comité zich afscheidt als het niet meegaat in de PKN.

Volgens het Comité ontstaat er pas met het ontstaan van de PKN de iure een breuk met de gereformeerde belijdenis, omdat in de kerkorde van de PKN een plurale belijdenis wordt opgenomen. De GB stelt dat deze de iure-breuk er al eerder was, omdat een strikte binding aan de belijdenis in de NHK al eerder was losgelaten. Het Comité gebruikt dit argument om niet met de fusie mee te gaan. De GB kan het Comité op dit punt niet in haar argumentatie volgen, omdat men voorheen wél in een NHK kon leven waar de strikte binding aan de belijdenis ook al verbroken was.

Kerkjuridisch lopen de meningen tussen beide partijen verder uiteen. Zowel het Comité als de GB hebben bezwaar tegen de Concordie van Leuenberg. De vraag is echter of dit document gezien moet worden als een leeswijzer voor de belijdenis (de opvatting van het Comité) of als een aanvechtbaar discussiestuk als basis voor gesprek (de opvatting van de GB). Een ander verschil van inzicht heeft betrekking op de groei naar een gemeenschappelijk belijden binnen de PKN. Volgens het Comité zou men gemeenten die over principiële zaken tegenovergesteld denken moeten erkennen en respecteren. Volgens de GB wordt alleen erkenning en respect gevraagd voor hen die zich verbonden weten met de lutherse traditie.

Telkens was het patroon dat het Comité meer bovenplaatselijk dacht en de GB meer plaatselijk. Kerkjuridisch is echter het omgekeerde het geval. Volgens het Comité is de plaatselijke kerkenraad de belangrijkste ambtelijke vergadering, vanuit de hoek van de GB wordt gesteld dat de synode dat is. Dit verklaart ook waarom het Comité gemakkelijker 'ongehoorzaam' is aan de besluiten van de synode om mee te gaan in de PKN en de GB 'gehoorzaam'. Als het gaat over ethische kwesties geldt echter weer dat het Comité bovenplaatselijk denkt en de GB plaatselijk.

Hoofdstuk 5. Conclusie en evaluatie

5.1 Algehele conclusie

Over een periode van ruim 40 jaar is gestreefd naar een samenbrengen van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland, en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden. Dit Samen Op Weg-proces is uiteindelijk in 2004 uitgemond in de Protestantse Kerk in Nederland. Het proces heeft aan de rechterflank van de Nederlandse Hervormde Kerk tot hevige emoties geleid. De bezwaarden hadden met name moeite met de plurale belijdenis van de tot stand te brengen fusiekerk.

Met name in de Gereformeerde Bond liepen de spanningen hoog op. In de loop van de tijd hebben zich grofweg twee visies ontwikkeld. Het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond gaf aan, ondanks alle bezwaren, te menen op hun post te moeten blijven en mee te gaan in de Protestantse Kerk in Nederland. Vanaf 1996 vormde een aantal hervormden het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk. Dit Comité werd in het leven geroepen uit onvrede over de koers van de Gereformeerde Bond in het Samen op Weg-proces. Het Comité stelde dat een kerk met een plurale grondslag geen kerk genoemd kan worden, maar een afscheidingsbeweging is. Een kerk is in zijn visie pas een kerk als op de verkondiging van het Woord een Antwoord wordt geformuleerd in een eenduidige belijdenis. Volgens het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk kan dit slechts een gereformeerde belijdenis zijn. Hoewel de Gereformeerde Bond op zichzelf ook een eenduidige belijdenis voorstaat, vindt men niet dat het zijn van kerk daarmee staat of valt. De kerk is in hun opvatting daar waar het Woord zuiver kan worden verkondigd. Waar het Woord is, is de kerk. Logische gevolgtrekking is dat het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk sterk de nadruk legt op de belijdenis en bovenplaatselijk denkt. De Gereformeerde Bond legt de nadruk op Gods verbondstrouw en denkt meer plaatselijk. Wel moet de kerkorde formeel de ruimte of geldigheid garanderen voor een lokale implementatie naar de eigen overtuiging. Op 1 mei 2004 ontstond uiteindelijk de Protestantse Kerk in Nederland. De visies van het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Bond liepen definitief uiteen. De Gereformeerde Bond is meegegaan in deze fusie, het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk niet. Zo ontstond sinds 1 mei 2004 de Hersteld Hervormde Kerk.

5.2 Evaluatie

Concluderend kan ik stellen dat ik positief ben over de methoden die ik in dit onderzoek heb gebruikt. De paragrafen van hoofdstuk 2, 3 en 4 lopen gelijk op. Deze ordening heb ik aangebracht op basis van de gelezen stukken en het maakt de scriptie als geheel overzichtelijk.

Een belangrijk methodisch punt in mijn onderzoek is wat Brad Gregory noemt '*seeing things their way.*' Dit punt heeft betrekking op het luisteren naar de ander en het daadwerkelijk willen begrijpen van de ander. In hoofdstuk 2 en 3 heb ik dit aspect proberen vorm te geven, door ruimte te geven voor de opvattingen van beide partijen. Mijn eigen mening komt in deze hoofdstukken niet of nauwelijks naar voren, of het moet zijn in de ordening van paragrafen die ik heb aangebracht om de opvattingen van beide partijen in hoofdstuk 4 met elkaar te vergelijken. Door opvattingen van beide partijen niet snel te duiden, maar door zegslieden 'uit te laten spreken' heb ik geprobeerd recht te doen aan de personen die aan bod komen. De vergelijkingen die ik in hoofdstuk 4 maak zijn daardoor controleerbaar en dus betrouwbaar. De methode heeft daarmee opgeleverd wat ik wilde.

Michel Barnes vindt het methodisch van belang dat teksten in een bepaalde context worden geplaatst. Dit heb ik geprobeerd te doen door in hoofdstuk 1 beknopt de historische achtergrond te schetsen en door ruimte te geven om van beide partijen de opvattingen weer te geven. Barnes waarschuwt om opmerkingen niet uit zijn verband te halen, ook dat heb ik hiermee ondervangen.

Graag had ik in hoofdstuk 3 ook het Convenant van Alblasterdam besproken. Mijns inziens zou het inhoudelijk iets toevoegen, omdat het een classicale onderneming is die vanuit de kring van de GB het confessionele bezwaar in de kern net zo sterk uitspreekt als het Comité, maar tegelijk ook de kerkelijke eenheid wil bewaren. Bovendien zou het de diversiteit binnen de GB nader aantonen. Echter, binnen het beschikbare kader in tijd en ruimte was deze analyse van het Convenant niet uitvoerbaar.

Ik heb geprobeerd in mijn onderzoek de visies van het Comité en vanuit de kring van de GB inhoudelijk te reconstrueren, zonder hun interpretaties te toetsen aan de historische bronnen. Eventueel vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op de wijze waarop de historische bronnen worden genoemd en geraadpleegd, zoals verwijzingen naar Calvijn en Groen van Prinsterer. Gebruiken beide partijen deze bronnen op een juiste en adequate manier? Hoe is het mogelijk dat beide partijen deze zegslieden aanhalen terwijl de opvattingen fors uiteenlopen? Ook zou er meer historisch onderzoek gedaan kunnen worden naar de vraag in hoeverre de positiebepaling van beide partijen in de loop van de tijd is veranderd. Aandacht zou dan gegeven kunnen worden aan het verloop van het proces. Daarbij zou gelet kunnen worden op pogingen die zijn gedaan om breuken te voorkomen en de reacties die daarop zijn gevolgd. Dit onderzoek heeft al laten zien dat er ontwikkeling is geweest binnen de GB. Immers in 1992 werd een ander standpunt ingenomen dan in 1996. Ook is bekend dat niet alle betrokkenen bij het Comité mee zijn gegaan in de HHK.

Literatuuropgave

Methodie

Briggman, Anthony en Scully, Ellen, 'Historical Theology: Aim and Methodology', in *New Narratives for Old The Historical Method of Reading Early Christian Theology: Essays in Honor of Michel Rene Barnes*, ed. Briggman, Anthony en Scully, Ellen, Washington, D. C.: Catholic University of America Press, 2022.

Gregory, Brad S., 'Can We 'See Things Their Way?' Should we try?', in *Seeing Things Their Way: Intellectual History and the Return of Religion*, ed. Chapman, Alister, Coffey, John en Gregory, Brad. S., Notre Dame, Indiana USA: University of Notre Dame Press, 2009.

Teksten van het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk

Bas, C.J.P., van der, *De Augsburgse Confessie*, [De kerk op het spel – 8], Heerenveen: Groen, 2000.

Bas, C.J.P., van der, *De bronnen getoetst – Vragen aan Ds. L.H. Oosten*, [De kerk op het spel – 3], Heerenveen: Groen, 1997.

Klooster, K., ten, Ruijgrok, L.W.Ch., Bas, C.J.P., Van der, *Om een gereformeerde kerk*, [De kerk op het spel – 5], Heerenveen: Groen, 1998.

Post, J.J.H., *Met recht Hervormd*, [De kerk op het spel – 4], Heerenveen: Groen, 1998.

Ruijgrok, L.W.Ch., *Om het fundament – De VPKN: een breuk met de geschiedenis van de Nederlandse Hervormde Kerk*, [De kerk op het spel – 1], Heerenveen: Groen, 1997.

Ruijgrok, L.W.Ch., Klooster, K., ten, Kooten, R., van, *Om het behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk*, [De kerk op het spel – 2], Heerenveen: Groen, 1997.

Vlastuin, W., van, *Moeten we dan toch mee?*, [De kerk op het spel – 6], Heerenveen: Groen, 1999.

Vlastuin, W., van, *Wat beweegt ons?*, [De kerk op het spel – 7], Heerenveen: Groen, 2000.

Teksten van(uit) de hoek van de Gereformeerde Bond

Balke, W., 'Christocratie of synodocratie.', manuscript, z.p., 2004.

Balke, W., 'De classis en Samen op Weg.', ongepubliceerde lezing classis Hattem, Wezep, 2002 – Bijlage 1.

Balke, W., 'Het gezag in de kerk en Samen op Weg.', ongepubliceerde lezing classis Alblasserdam, z.p., z.j. – Bijlage 2.

Balke, W., 'De impasse van SOW kan heilzaam zijn', manuscript, z.p., z.j. [Mogelijk verschenen in *HBV-Bulletin* (1984-2006)].

Balke, W., 'Het Samen op Weg-proces', ongepubliceerde lezing voor de classis Zaltbommel, z.p., 2000. – Bijlage 3.

Balke, W., 'Zorgen over Samen op Weg', manuscript, z.p., 2000. [Mogelijk verschenen in *HBV-Bulletin* (1984-2006)].

Brummelen, A., van, Kamphuis, G.D., Graaf, J. van der, *Trouw en roeping: Toespraken gehouden op de Kerkenradendag, belegd door het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk, op 21 september 1996 te Amersfoort*, z.p., z.j.

Budding, D.J., *Trouw: Waarom wij de Nederlandse Hervormde Kerk trouw blijven, ook als zij zich voortzet in de Protestantse Kerk in Nederland*, z.p., z.j.

Graaf, J. van der, *Van Putten naar Amersfoort: De Gereformeerde Bond in het Samen op Weg-proces – Uitgave vanwege het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond in de Nederlands Hervormde Kerk*, Heerenveen: Groen, 1998.

Hovius, W. Chr., *Gij zijt, maar Ik ben: Tien bijbelstudies met gespreksvragen over schriftberoep en schriftgebruik in het samen op Weg-proces*, Heerenveen: Groen, 2000.

Oosten, L.H., *Bewaar uw kerk: pleidooi voor een eerlijk verzet tegen Samen op Weg en tegen het verlaten van de Nederlandse Hervormde Kerk*, Ede: Frits Hardeman, 1996.

Verboom, W., *Om het verbond: een persoonlijke getuigenis in het zicht van de Protestantse Kerk in Nederland*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2003.

Algemene bronnen

Meijering, Eginhard, *Het Nederlands christendom in de twintigste eeuw*, Amsterdam: Balans, 2007.

Selderhuis, Herman J., *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis*, Utrecht: Kok, 2010.

Wallet, Barend, *Samen op Weg naar een Protestantse Kerk in Nederland*, Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2005.

Bijlagen: Teksten van prof. dr. W. Balke

Bijlage 1 – De classis en Samen op Weg (Lezing Classis Hattem, Wezep, 18-09-2002)

Kerk in de marge van de samenleving. Als wij vandaag spreken over de Kerk, dan hebben wij te beseffen dat de kerk leven in West-Europa en in ons land volstrekt gemarginaliseerd is. Deze ontbinding heeft vormen aangenomen als wellicht nog niet eerder in 2000 jaar. De honger naar religieusiteit wordt niet meer gevoed via de traditionele kaders van de kerk. De Evangelikalen groeien wel, omdat zij veel dichterbij de mensen staan. Andere religies: vooral de Islam en ook het Boeddhisme nemen snel toe. Sekten van allerlei soort en snit spelen een grote rol, vaak in het verborgen. De kerk staat in de marge van de samenleving. Buitenstaanders en politici hebben deze ontwikkeling veel scherper in het oog, terwijl men binnen de kerk veelal hiervoor nog de ogen gesloten heeft zowel aan de top als aan het grondvlak. Ik signaleer als voorbeeld 4 dingen:

1. Aan het begin van de 20e eeuw studeerde meer dan een kwart van het aantal studenten theologie. Nu is dat nog nauwelijks één procent en het aantal loopt sterk terug.
2. De kerk heeft door de vereenzelviging met de IKV-ideologie en –propaganda haar getuigenis naar overheid en volk gepolitiseerd en daarmee gedateerd. Na de afgang van het IKV deelt de kerk naar buiten in dezelfde desoriëntatie.
3. In de crisis der systemen die er momenteel plaatsvindt, het vastlopen van de totale verzorgingsstaat en de graaicultuur als bijproduct daarvan, nu de omarming van socialisme en liberalisme tot het echec van paars geleid heeft, in de crisis de coeuvre om normen en waarden, is de kerk niet in staat gebleken om een gezaghebbend getuigenis naar overheid en volk te geven. Veelal volgt de kerk de maatschappelijke trend.
4. De interne verdeeldheid inzake het rechte belijden en het geharrewar over SOW maakt op buitenstaanders niet de minste indruk. Als kerkmensen niet eens in vrede kunnen samenleven, wat valt er van de kerk te verwachten voor de oplossing van de grote problemen in deze wereld. De kerk staat in de marge van de samenleving.

Groeiend onbehagen over het SOW-proces

Ik citeer willekeurig uit een kerkblad (Protestants Kerkblad voor Zuidwest Brabant), uit het bericht van de Evangelisch-Lutherse Gemeente te Bergen op Zoom de volgende mededeling, dat de kerkenraden van de Ev. Lutherse Gemeenten te Bergen op Zoom en te Zierikzee een samenwerkingsverband zijn aangegaan met toestemming van de Synodale Commissie. 'Voorafgaande aan de vergadering van de combi-kerkeraad komen de bestuursleden van de 'Vereniging tot Instandhouding van de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden en haar gemeenten' bijeen. Hoewel onze gemeente in goede verhouding staat tot de hervormde en gereformeerde zusters en broeders ter plaatse, is zij tegen de fusie op landelijk niveau. De Vereniging kan wel niet veel doen, maar waarschuwt tegen massaliteit, zwak management en slecht geldbeheer, en bovenal tegen regelgeving die eenzijdig van bovenaf komt'. Wijze woorden vanuit de Lutherse hoek! Dat er zo'n Ev. Lutherse vereniging bestaat als mede een Comité tot behoud van de Ned. Hervormde Kerk dienen wij serieus te nemen. Wij mogen vanuit een vals concept van eenheid (fusie kerkbesturen = oecumene) dit bestaansrecht niet aanvechten en helemaal niet met twee maten meten.

In het jongste boek uit van de Amsterdamse hoogleraren G. Dekker en G. Heitink, getiteld Samen op de goede Weg?, voeren zij een pleidooi voor een federatief model voor SOW en zij verklaren zich tegen een fusie. Het boek is een vergelijking tussen het beoogde kerkmodel van de SOW-top en het bestaande kerkmodel en brengt hen tot de conclusie

dat federatie verreweg te prefereren is boven een fusie. Het is zeer te hopen, dat zij die leiding hebben te geven aan het SOW-proces luisteren naar wat er leeft op het grondvlak en de benodigde ruimte geven aan deze bezinning. De kerken zijn er niet bij gebaat dat er ongelukken gebeuren door de druk van bovenaf op dit proces.

Hoe was het in de reformatie? Het eerste artikel van de synode van Emden uit 1571 is het zog. Non-dominatio-artikel (dat tot in de kerkorde van 1951 werd gevolgd). Non-dominatio betekent: geen overheersing. Het artikel luidt: 'Opdat niet de ene gemeente over de andere, het ene ambt over het andere, noch de ene ambtsdrager over de andere heerschappij voere, wordt de regering der kerk uitgeoefend in vergaderingen, waarin de ambten bijeen zijn'. Dit is de grondwet van het presbyteriale kerkrecht. De bepaling stamt uit de Franse kerkorde van 1559, die ook al bekend was bij de synode in het geheim gehouden in de zuidelijke Nederlanden in 1564: 'Geen kerk zal over andere, geen dienaar over dienaren, geen ouderling over ouderlingen, geen diaken over diakenen voorrang of heerschappij uitoefenen, maar veeleer zal elk zich wachten voor alle verdenking daarvan en gelegenheid daartoe'. In principe is er geen hogere instantie, zowel plaatselijk als landelijk zijn kerken en ambtsdragers in rang en in rechten gelijk. Wat betreft de meerdere vergaderingen, zoals classes en synoden, daar geldt de grondregel: 'men zal geen zaken tot grotere verzamelingen brengen dan die in de mindere niet konden afgehandeld worden of die de kerken in het algemeen aangaan'. De kortste formulering stamt uit de Franse Discipline ecclésiastique, art. 1: 'Premièrement. Que nul Eglise ne pourra prétendre principauté ou domination sur l'autre'. Dit anti-hiërarchische artikel is de grondwet der non-dominatio uit het gereformeerde kerkrecht en is fundamenteel voor alle kerkorden van het hervormde of gereformeerde type: Naar reformatorisch inzicht ligt de eenheid van de kerk niet in enige vorm van een hiërarchische administratieve structuur, maar in de consensus, de overeenstemming in de evangelische leer, de belijdenis en de verkondiging van de kerk. Deze consensus behoeft helemaal niet letterlijk te zijn maar wel inhoudelijk. Er ontstonden vele belijdenissen in de tijd der reformatie die niet woordelijk maar wel inhoudelijk overeenstemden.

Hoe het met de kerkelijke goederen, fondsen en stichtingen (die waren er toen ook al) geregeld is, dat laat Calvijn over aan de lokale omstandigheden of aan de tijdsomstandigheden (circumstantia temporum), daarvoor heeft hij geen eenheidsmodel ontworpen. Wel heeft hij als eis gesteld, dat de kerkelijke fondsen en goederen, door wie zij ook beheerd werden, hetzij door de kerk zelf hetzij door de overheid, aangewend worden voor de prediking van het evangelie en de verzorging van de armen. Dit eigenlijk gebruik sluit uit dat zij aangewend worden, om het modern te zeggen, voor sociologische bewerktuiging van de kerk en voor een bovenlokaal apparaat.

Het bestuurlijk centralisme is eigen aan het papalisme en wezensvreemd aan de kerk der reformatie. Het is er ingeslopen sinds 1816 toen koning Willem I de bestuurorganisatie aan de kerk opdrukte en ondanks de terugkeer tot de principe's der reformatie in de kerkorde van 1951 is het de bestuursmentaliteit die sindsdien deze kerkorde heel anders leest en toepast dan de opstellers bedoeld hebben.

Mensen en structuren

Willen wij het rechte zicht willen hebben op het SOW-gebeuren, dan moeten wij niet alleen letten op de geheel nieuwe SOW-kerk orde. Deze is m.i. een zéér kostbare en volstrekt overbodige operatie. De kerkorde van 1951 is met enkele eenvoudige wijzigingen toepasbaar voor een hereniging! Wel moest het snoeimes door de wildgroei van de Raden. Wij moeten daarom evenzeer attent zijn op het rapport mensen en structuren daarachter. Dat is de opzet van het LDC: het Landelijk Diensten Centrum met de centralisatie van de functionarissen-structuur. Het landelijk apparaat hoezeer gedwongen tot inkrimping is in schijn vernieuwing en wordt in wezen gekenmerkt door centralisatie en een strakke

hiërarchische opbouw. Dat is in flagrante tegenstelling tot de huidige maatschappelijke trend, die juist uitgaat van decentralisatie en een platte organisatie-vorm.

Twee volstrekt tegengestelde bewegingen

Wij zien twee volstrekt tegengestelde bewegingen die er gaande zijn:

- A. In naam is de SOW-kerkorde presbyteriaal: in feite ten aanzien van het eigenlijke kerk-zijn op het plaatselijke vlak congregationalistisch: elk wat wils voor iedere groep. Men heeft al eerder via congregationalistische bepalingen in de kerkorde van 1951 de nood van spanningen in de plaatselijke gemeenten tot deugd gemaakt, zoals b.v. de verfoeilijke perforatie van de gemeente-grenzen. De kerk verwordt daardoor tot een groot aantal conventikels van gelijkgezinden waarbinnen alles mag en dat is in wezen de ontbinding van de kerk. Door deze dwaze regelgeving wordt niet alleen de chaos gelegitimeerd, maar ook worden situatie's vastgevroren; met de spanningen is ook de dynamiek er uit. Alles kan en alles mag, samengaan met Rome, zelfs tot aan interreligieusiteit toe. Hier ligt de eigenlijke nood van de kerk.
- B. In de organisatie en de zaken van beheer zijn wij episcopaal geworden: centralistisch, top-down. Dan mag er opeens heel weinig. Dan is een zog. vrije kerkvoogdij uit de boze, en men gaat van bovenaf het beroepingswerk obstrueren. Wij spreken over dienstencentra, maar het zijn aangeboden diensten, die zelden aangenaam zijn en het is zeer de vraag of het diensten zijn. Prof. Jongeneel sprak over de 'bevelstructuur van SOW'. Het gezag berust in naam bij de ambtelijke vergaderingen maar in feite bij directeuren. Directeuren horen niet thuis in de kerk. De kerk kent alleen maar dienaren. Er is er maar één hoog in de kerk, nl. Christus, het Hoofd van Zijn gemeente. Er is maar één gezagsinstantie in de kerk en dat is het Woord van God. Alle ambtsdragers zijn dienaren en hebben geen gezag op eigen titel zoals bisschoppen of directeuren. Ambtsdragers hebben slechts gezag in zoverre zij het Woord Gods recht spreken. Het trieste daarbij is dat men bovenlokaal fuseert in de hiërarchische stolp van de bureaucratie alsof dit oecumene zou zijn en plaatselijk waar de eigenlijke oecumene geschiedt het niet verder brengt dan een aantal congregatie's omdat men elkaar niet echt ontmoet in de dienst van het Woord en aan de Avondmaalstafel. Eerst daar geschiedt de werkelijke oecumene.

Beleidsplanning en de nood der kerk

De kerkenraden worden gedwongen een beleidsplan op te stellen en voor te leggen aan de PKV. Voor een kerkvoogdij kan een financieel beleidsplan heel nuttig zijn. Echter: het geestelijk werk in een gemeente kan men onmogelijk in een beleidsplan vatten en geschiedt niet onder toezicht van 'hogere' organen. Dat toch te willen is een pasquil. Het hart van het kerkelijk leven is prediking, catechese en pastoraat. Daar is geen beleidsplan voor nodig. Zodoende wordt de predikant manager van de kerkelijke activiteitenagenda waarmee men de étalage vult en op de zondag wordt de predikant uitvoerder van de werkgroep, waarin de mondige gemeenteleden zelf uitmaken wat zij willen horen of liever wat zij willen 'vieren'.

De nood van de kerk is de verschuiving van de prediking naar de activiteitenagenda, waarvan de kerkbodes rapporteren. De reformatie geschiedt niet door activiteiten maar door de prediking. Augustinus, Luther, Calvijn en Kohlbrugge waren allereerst en allermeeft predikers van het evangelie. Elke theologie die niet toegespitst is op de prediking is miserabele theologie. Laat u nooit wijs maken, dat dat iets van vroeger is dat vandaag niet meer zou gelden. Wanneer ik links of rechts naar de kerk ga, kom ik vaak diep ellendig uit de kerk. Het is geen brood voor het hart. Hier zijn het kapstokpreken vol dode termen en ginds moet de lofprijzing in de liturgie de armoede van de prediking verhullen. De eigenlijke nood van de kerk is de nood van de prediking en dat is haar primaire opdracht.

Synodaal beleid en de belijdenis der kerk

Een heel andere vraag is: waar is het beleidsplan van de Generale Synode, van de kerk in haar geheel. Is dat ooit opgesteld en zijn daarover ooit de classes geraadpleegd?

Het rapport Mensen en Structuren is op ondemokratische en onpresbyteriale weg via het functionarissen-apparaat zonder enige raadpleging van de classes tot stand gekomen. Wie heeft voorgesteld-KPMG-consultants in te huren en welke opdracht is aan hen verstrekt? Wat weet het grondvlak van de kerk daarvan? De kosten blijken telkens veel hoger dan de aanvankelijke begrotingen aan de Synode voorgesteld. Kan de kerk dit financieel dragen? Mensen en structuren geeft blijk van organisatie-sociologische deskundigheid en tegelijk van een ontstellend gebrek aan inzicht in wat de kerk krachtens de Schrift en de belijdenis heeft te zijn. Prof. dr. J.A.B. Jongeneel heeft in Kerk en Theologie [(1995), 60-68] een terechte en scherpe kritiek geleverd.

Wat voor kerkbegrip achter dit rapport?

Welk begrip van kerk leeft achter deze opzet voor het LDC? Een 'vrijwilligers-organisatie onder leiding van bureaukraten' kan men toch moeilijk een bijbels kerkbegrip noemen. Met de invoering van de kerkorde van 1951 kwam een geheel nieuwe ontwikkeling op gang. Naast de gewone taken (nl.: diaconaat, zending, de zorg voor de opleiding van predikanten), die steeds tot het wezen van de kerk hebben behoord en ook altijd het hart van de gemeente hebben gehad, werden een groot aantal raden in de kerkelijke organisatie opgenomen.

Zo is de bovenplaatselijke organisatie steeds verder uitgebouwd, terwijl na enkele groei-jaren het aantal predikantsplaatsen stelselmatig is ingekrompen. Geldgebrek dwingt thans tot herbezinning, maar nog steeds wordt deze wanverhouding (de enorme overhead van functionarissen ten opzichte van de predikantsplaatsen) niet in de wortel aangepakt. Er is in de hele maatschappij geen enkel equivalent met een dergelijke wanverhouding.

Evaluatie vanaf het grondvlak?

Ondanks vele rapporten en talloze commissie's heeft het ontbroken aan een werkelijke evaluatie (waarin de classes gehoord moeten worden!) van deze bewerktuiging van het grondvlak van bovenaf, laat staan dat de vraag naar de zin, het nut en het profijt daarvan helder aan de orde geweest is en dat daaruit de rechte consequenties getrokken zijn. Daarbij is de eerste vraag: heeft de kerk deze enorme stolp, deze boven-lokale organisatie nodig? Er kan en er dient op grote schaal geprivatiseerd worden. De bereidheid van het grondvlak van de kerk om deze boven-lokale organisatie financieel te blijven dragen is niet groot en neemt verder snel af. Wanneer er op het plaatselijk vlak bepaalde behoeften leven aan toerusting, dan kan men daarin zelf voorzien.

'Dienende' kerk of functionarissen-kerk?

Er is een verschuiving aan de gang, die er stilzwijgend plaatsgrijpt, nl. die van ambtsdrager naar functionaris. Kijkt U maar naar de teneur van Kerkinformatie. Ambt wordt ambachtelijk, een sociale techniek. Predikanten worden gedwongen via beleidsplannen en rapportage's hun ambtswerk te quantificeren en continu te doen aan 'window dressing'. Dat het eigenlijke werk van de predikant ligt in het 'in het Woord arbeiden' en 'de verborgenheden van het evangelie te kennen te geven en uit te reiken', daar is geen sprake van. In sommige gemeenten wordt de predikant de manager van de religieuze hobbyclub en in andere gemeenten gaan de kerkenraadsleden de predikant zien als een arbeider die door hen betaald wordt en die het door hen opgedragen werk moet verrichten. Wie op de hoogte is met de visitatie-rapporten weet dat er in vele kerkenraden over de hele linie gekrakeel en geharrewar is. En dat komt echt niet alleen voort uit meningsverschillen op het principiële vlak. Dat heeft er mee te

maken, dat door de bovengenoemde verschuiving de ambten op elkaar worden gericht. Terwijl het èn bijbels èn historisch zo is, dat de ambten niet op elkaar maar op de gemeente gericht zijn.

De waarschuwingen van Dr. O. Noordmans

Dr. O. Noordmans heeft in geschrifte èn in brieven èn in de Commissie voor de Kerkorde na de oorlog gewaarschuwd tegen de ontwikkeling, dat de predikanten arbeiders in dienstverband bij de kerkenraad/kerkvoogdij zouden worden en dat zodoende de ambten op elkaar gericht worden. De vrijheid van het ambt en van het Woord is in het geding. De collegialiteit in de ambten is daarmee weg. Samen moeten de ambten op de gemeenten gericht zijn om de gemeenten te brengen tot dienstbetoon en tot de ware mondigheid zoals Paulus ons voorhoudt in Efeze 4. Zijn inbreng heeft stellig deze ontwikkeling in de kerkorde van 1951 een tijdlang afgeremd. Intussen glijden wij af van een dienende kerk naar een functionarissenkerk.

Ombuiging van de presbyteriale orde

Zoals reeds werd opgemerkt, is via vele aanvullingen en wijzigingen de presbyteriale kerkorde steeds meer omgebogen in de richting van het congregationalisme. Er is een ongekeerde regelzucht van bovenaf. Men ziet dat ook hierin de kerk de wereld volgt. Als er ergens iets gebeurt, dan moet daar vervolgens een regel voor bedacht en dat wettelijk geregeld worden. Wanneer slechte praktijken gesanctioneerd worden, gaat deze regelgeving verwoestend en ontbindend werken. Een kerkorde moet beknopt zijn en soepel. Men dient de grondregels strak te houden. Dan kan men in de praktijk wel eens tolerant zijn. Maar men moet nooit het kwalijke gaan verwettelijken.

De Eenheid en de Heelheid van de kerk

Op tafel ligt het rapport over de Eenheid en de Heelheid van de Kerk. Daarin worden de problemen allerminst tot een oplossing gebracht. Ondanks de wat wollige taal, die niet geheel vreemd is aan stukken van kerkpolitieke strekking, waarin allerlei begrippen gehanteerd worden die gangbaar zijn in het kerkelijke jargon, verraadt het stuk de sfeer van de organisatie-socioloog en van de jurist. Voor de organisatie-socioloog is de vraag: hoe kan men de meest heterogene en elkaar bestrijdende onderdelen vasthouden in één organisatie-structuur. Voor de jurist gaat het er om: hoe kan men voorkomen, dat een onderdeel, dat historisch gezien financiële en civielrechtelijke zelfstandigheid heeft, beslissingen neemt, die ongewelvalig zijn aan de zich inmiddels gevormde hebbende top-down structuur van het geheel van de kerkelijke organisatie? Het rapport is in de zog. domineestaal een rapport van een manager, die als opdracht heeft de meest heterogene en tegenstribbelde onderdelen samen te voegen en te houden in één organisatie. Op zich een knappe poging, echter men dient er alert op te zijn dat door deze doelstelling de begrippen: 'eenheid', 'waarheid', 'presbyteriaal-synodaal', 'oecumene', 'gereformeerd' etc. misbruikt worden en een andere vulling krijgen.

Op een zeer versluisende wijze wordt de eenheid niet geconcentreerd in consensus inzake de belijdenis, in de leer, in de waarheid van het evangelie, maar vooral opgehangen aan het centralistisch gezag van bovenaf. Merkwaardig omdat de eenheid en van de kerk daar gezocht wordt, waar die bij voorbaat principieel (en dat geldt zowel voor hervormde als gereformeerde en lutherse principes) niet gezocht dient te worden, nl. in een formele en administratieve structuur. Om het heel gewoon te zeggen: als het aankomt op de inhoud van de verkondiging, de leer of de belijdenis, dan mag alles, dan mag de kerk met vele monden spreken in een verwarrende kakofonie van stemmen en wordt top down alles aan de individuele beoordeling op plaatselijk niveau prijsgegeven, maar als het aankomt op de financiën of de kerkelijke goederen, dan mag er helemaal niets zonder goedkeuring van bovenaf.

Regeer en beheer

De kerk heeft vanaf de reformatie met verschillende beheersvormen geleefd. Ik voer hier geen pleidooi noch voor het ene noch voor het andere systeem. Maar ik protesteer tegen de dwang van bovenaf, die vooral sinds 1991 sterk is toegenomen. Met de kerkvoogdijen zit het nog steeds niet op één lijn en het Moderamen der Generale Synode is er nu toe overgegaan om Driesum een proces aan te doen. Het is een kerk onwaardig. In deze treurige zaak heeft het moderamen zonder de synode daar ook maar in te kennen besloten tot actie, omdat het predikantstraktement niet zou worden betaald. Dat probleem is opgelost. Het is duidelijk, dat Driesum tot waarschuwend voorbeeld moet worden gesteld voor andere gemeenten en dat men zich niet schroomt om opzicht en tucht er bij te halen. Men wil niet schikken, omdat de kerkorde dit niet zou toelaten. Zo wordt de kerkorde een grootheid op zich. Dr. Gravemeijer legde indertijd (3 augustus 1945) de bijbel op de reglementenbundel, en daarmee gaf hij op indrukwekkende wijze een signaal waar het gezag van de kerk uiteindelijk ligt.

Deze zaak staat niet op zich. Reeds enkele jaren geleden heeft de Synode zich per brief tot alle notarissen in Nederland gewend om hen te waarschuwen om niet met 'onwettige' kerkvoordijen acten te passeren. Daarmee worden lidmaten, die vele jaren uit liefde en belangeloos de kerk gediend hebben, tot fraudeurs verklaard. Wij schamen ons dat onze kerkleiding zoiets doet. Men hoopt dat van het proces in Driesum zodanige afschrikwekkende werking uitgaat, dat de overigen zich in het dictaat van bovenaf zullen schikken. Ik vrees echter dat deze onpastorale en onwaardige handelwijze van de synode slechts tot verharding van de standpunten zal leiden. De werkelijke nood van de kerk ligt niet in onwillige kerkvoogdijen die hun vrij beheer niet willen opgeven, maar in de dictatuur van het kerkelijk apparaat. De belijdenis der kerk is een museumstuk. Ieder mag op de kansel verkondigen wat hem goedgevindt. Maar een vrije kerkvoogdij wordt niet getolereerd. Het riekt naar Rome. Men mag in de roomse kerk van alles beweren en uithalen, maar de zaak gaat pas wrikken als er aan de onfeilbaarheid van de paus getornd wordt.

Het gezag van een Synode-rapport

Het rapport "Om de eenheid en de heelheid van de kerk" is aangenomen door de Generale Synode der Nederlandse Hervormde Kerk en toegezonden aan de kerkenraden. Wat precies het gezag is van een dergelijk rapport is altijd moeilijk om vast te stellen.. Het is geen Bijbel, het is ook geen kerkorde. Het rapport eenheid en heelheid opgesteld door het eigen apparaat is niet veel meer dan een mening van de meerderheid der synode over de vraag of een plaatselijke hervormde gemeente mag weigeren wanneer de fusie een feit wordt om zich te voegen in het opgelegde SOW-kader. Het kan en mag echter niet gelden als het oordeel van de kerk, omdat het grondvlak van de kerk via de consideraties van de classes niet is geraadpleegd.

De Zending en Kerk en Israël

De Zending en Kerk en Israël zijn ernstig in de knel gekomen in de nieuwe bevelsstructuur. De zending (waaronder Kerk en Israël) met het diaconaat en de predikantenopleiding behoren tot de meest belangrijke taken van de kerk. Al deze taken zitten verhaspeld in de hiërarchie van het bestuursapparaat. Ik behoef hier niet te herhalen wat collega Jongeneel uit Utrecht over de zending heeft gezegd. Wel dat er niet naar hem is geluisterd! Nu zien wij dat dr. Vreekamp vertrekt en dat er geen plaats meer is voor deze post in het apparaat. Hij is niet alleen wegbezuinigd. Hier speelt evenzeer een politieke keuze. De kerkorde spreekt over onze verbondenheid met Israël. Maar het kerkelijk beleid heeft meer sympathie voor de Palestijnen. Zijn onze classikale zendingscommissie's wel op hun qui vive? Wie zich realiseert welk een belangrijk inhoudelijk werk er verricht is door de bezinning van ds. J.H. Grolle, dr. S. Gerssen en dr. H. Vreekamp, houdt zijn hart vast nu de kerk deze bezinning stopt en haar roeping in deze denkt te vervullen door projecten onder

leiding van directeuren die qualitate qua onkundig zijn ten aanzien van hetgene dat zij hebben te dirigeren, waarbij ik hun intenties en goede bedoelingen volstrekt niet in twijfel trek.

De bevoegdheid van de classis

De classis is de grondvergadering van de kerk. Hierin komen de kerkenraden en ambtsdragers samen. Wij zullen als classis moeten beginnen onze hand in eigen boezem te steken. De kwalijke absentie op classikale vergaderingen is berucht. Vroeger kreeg men bij absentie een boete. Wij dienen allen op onze post te zijn in deze grondvergadering. In de voortgaande ontwikkeling naar centralisatie zijn steeds meer taken aan de classis ontnomen en overgebracht naar de PKV. M.i. zijn de provinciale synoden een rudiment van de 7 provincieën en kunnen wij vandaag met de enorme communicatie-mogelijkheden volstaan met een structuur van de classis en de synode. Dat zou een eerherstel van de classis inluiden. In de nieuwe voorstellen van SOW worden echter per gemeente niet meer 2 maar slechts 1 ambtsdrager afgevaardigd. Dat betekent in ieder geval dat het evenwicht tussen predikanten en overige ambtsdragers weg is en dat predikanten hetzij de classis kunnen overheersen en hetzij zich helemaal aan hun verantwoordelijkheid voor de grondvergadering van de kerk kunnen onttrekken. Een slechte zaak.

Welke bevoegdheden heeft de classis? De belangrijkste taak wordt gevormd door de consideraties inzake voorstellen die de synode in eerste lezing aanneemt en eerst na de raadpleging van de classes in tweede lezing worden vastgesteld. De scribe dient helder en scherp de mening van de classes te verwoorden en de afgevaardigde naar de synode moet er attent op zijn, dat deze consideratie ook in de verslaggeving naar de synodeleden op de rechte wijze geschied. Verder is de classes een doorgeefluik van al datgene wat er in de gemeenten en in de kerkenraden leeft. U weet allen hoe weinig daarvan terecht komt. Het top down is dominant in plaats van het bottom up.

Wat is de bevoegdheid van de classis ten aanzien van SOW?

Wat is de bevoegdheid van de classis ten aanzien van SOW? Die is nihil! Wat te doen als men nee zegt tegen SOW. Daarover is niets geregeld. Net zo min als in de ordinantie over het huwelijk de scheiding geregeld is. Daarvoor ga je niet naar de kerk maar naar de rechtbank. Dat wordt aan de burgerlijke rechter overgelaten. Als een classis nee zegt tegen SOW zal dat met algemene stemmen moeten zijn en zullen ook alle gemeenten nee moeten zeggen. In de praktijk gezien de kerkelijke kaart zal dat nergens voorkomen. In de SOW-regelingen zijn aparte hervormde classes uitgesloten. Zodra de SOW-fusie een feit wordt, worden alle classes samengevoegd.

Op plaatselijk vlak blijven alle gemeenten: een hervormde gemeente, een gereformeerde kerk of een lutherse gemeente, naast elkaar bestaan. Dat wordt getolereerd en staat ook in de SOW-kerkorde en er is geen termijn of overgangsbepaling. Dat mag tot het eschaton duren. Dat is de consequentie van het congregationalisme. Alleen waar men er om vraagt aan de classis kan men zich samenvoegen tot een protestantse gemeente. De strijd wordt uiteindelijk op het lokale vlak uitgevochten in gemeenten die besluiten niet mee te gaan en dan vooral over de kerkelijke goederen. Daarover is eveneens in de kerkorde niets geregeld en ook dat verloopt via de burgerlijke rechter. In de top van de kerk rekent men op een zeer groot aantal processen. Alles wijst erop dat de fusie niet te stuiten is. Men zet door al is het met de kleinst mogelijke meerderheid. Met minderheden wordt niet gerekend. Collega Koffeman zei onlangs: 'Het is een ervaringsfeit dat bij een fusie er altijd afvallen. Dat zij zo.' Men gaat door. Er is gekozen voor een dwang-model in plaats van een groei-model, voor fusie in plaats van federatie, terwijl het evident is dat het grondvlak in meerderheid een andere keuze wenst.

Is er een toekomst voor Hervormde Gemeenten?

Zodra de fusie een feit wordt, komen de Hervormde Gemeenten onder het gezag van de SOW-kerkorde, de SOW-synode, de regionale dienstencentra etc. Alleen gemeenten die dat willen kunnen aan de SOW-classis vragen of zij protestantse gemeenten mogen worden. Wie dat niet vraagt als gemeente blijft hervormde gemeente, gereformeerde kerk en Lutherse gemeente, echter wel binnen het SOW kerkordelijke kader.

Ten aanzien van de plaatselijke Gereformeerde Kerken ligt dat in die zin anders dat de fusie niet alleen op synodaal niveau definitief beslist kan worden, maar dat iedere plaatselijke kerk zich daartoe bereid moet verklaren. De Evangelisch-Lutherse Kerk verkrijgt in het SOW-kader een zekere status aparte, maar dat doet hier even niet ter zake. In het rapport *De eenheid en de heelheid van de kerk* heeft het moderamen der Synode als deze mening neergelegd, dat door het synodale fusiebesluit iedere plaatselijke hervormde gemeente totaal gebonden is. Echter niet in de zin van: *Roma locuta, causa finita* (= Rome heeft gesproken, en daarmee is de zaak uit).

In feite is het laatste woord daarover nog niet gezegd. In twee arresten van het Gerechtshof te 's-Gravenhage dd 18 IX 1997 en 21 XII 2000 wordt gesteld, dat '...indien en zolang zij (nl. de hervormde gemeenten) ervoor kiezen om als (zelfstandig) onderdeel binnen de kerk, als kerkgenootschap in de zin van artikel 2:2 BW, te functioneren...'. Dat betekent, dat, wanneer Generale Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk besluit de nieuwe SOW-kerkorde te aanvaarden zodat daarmee de fusie een feit wordt en daarmee de eigen Hervormde Kerkorde buiten werking gesteld wordt, Hervormde Gemeenten – als zelfstandig onderdeel - kunnen besluiten en er voor kunnen kiezen om niet de nieuwe SOW-kerkorde te aanvaarden, maar om als Hervormde Gemeente te blijven voortbestaan buiten het SOW-kader. Ongetwijfeld zal dat tot een aantal bovengenoemde processen aanleiding geven met als inzet de plaatselijke kerkelijke goederen, waarover het laatste woord voorlopig nog niet is gezegd. Uit een oogpunt van rechtsgelijkheid zou het volstrekt onjuist zijn ten aanzien van de Gereformeerde Kerken en ten aanzien van de Evangelisch-Luthers Kerk met andere maten te meten.

Nog afgezien van deze juridische vragen, wat voor mij persoonlijk het zwaarste weegt is niet Samen op Weg op zich. Het gaat om de vraag: hoe en op welke manier? Een hereniging van kerken op grond van de hervonden consensus in de belijdenis kunnen wij alleen maar toejuichen. Dan kan er ook geen sprake zijn van een dwang-model maar van een groei-model. Waar het goed gaat, moet men geen belemmeringen opwerpen. Waar het op grote weerstand stuit, moet men het niet dwangmatig opleggen. Men wil niet onder elkaars juk doorgaan in de kerk. Dat mogen wij ook niet van elkaar vergen. Wel: 'aanvaardt elkaar, zoals als Christus ons aanvaard heeft' (Rom. 15:7). Daarin ligt ruimte maar geen dwangmatigheid. Mijn grootste bezwaar ligt in de bovengeschetste hiërarchische structuur van het bestuurlijke apparaat, waarin directeuren op grond van bestuurlijke inzichten de dienst uitmaken in plaats van de ambtelijke vergaderingen op grond van Schrift en belijdenis, alsmede in de verschuiving waardoor ambtsdragers in de gemeente worden tot functionarissen en geprest in het harnas van het bestuursbestel, waardoor de vrijheid van het Woord van God en de vrijheid van het ambt wordt bedreigd.

De Classis en de synode

Wij moeten attent zijn op de veranderingen in de kerkorde. Kerkrecht is geen populair vak noch onder docenten noch onder studenten. Hoogleraren zijn juridisch slecht geschoold en dientengevolge de predikanten eveneens. Daarom zijn slechts weinigen in staat om vast te stellen wat er werkelijk gebeurt, omdat men zich laat meeslepen door de verpakking van de schijnbaar onschuldige voorstellen.

Hoewel wij niet meer een lastbrief meegeven aan onze afgevaardigden ter synode, moet er veel meer een goed samenspel zijn. De stem van de classis moet doorklinken in de synode. Men kan een motie aannemen, men een agendavoorstel doen, men kan samen met andere classes zich in een bepaald voorstel verbinden. En als men geen gehoor vindt, dan toch niet aflat. Er staat niet voor niets de gelijkenis van de onrechtvaardige rechter in Lucas 18. Men kan onmiddellijk beginnen door een motie aan te nemen en bij de Generale Synode te protesteren tegen het kerkonwaardige optreden in Driesum. Men kan telkens weer opnieuw de zaak van federatie en fusie aan de orde stellen. Ten onrechte wordt dat door de kerkleiding ervaren als het steken van een spaak in het wiel. Integendeel: het gaat er om ongelukken te voorkomen, waarop de ambtsdragers op het grondvlak meer kijk hebben dan de top. Die zorg sprak uit het Unie-voorstel; en nu weer opnieuw in het belangwekkend boek 'Samen op de goede Weg?' van de hoogleraren Dekker en Heitink, met liefde voor de kerk geschreven en ook in de zojuist verschenen brochure 'Hoe gaat wij samen?' van het Confessioneel Gereformeerd Beraad. En tegelijk hopen en bidden wij, dat deze stemmen vanuit het grondvlak uiteindelijk gehoor zullen vinden.

Men kan ter ondersteuning van de afgevaardigde ter synode een adviescommissie instellen. De synodeleden worden bedolven onder de stukken. Niemand kan op alle terreinen deskundig zijn. Ik pleit voor collegiale ondersteuning voor de synodeleden vanuit de classis. De synodeleden dienen uiterst kritisch te zijn bij begrotingen en financiële rapporten. Te vaak is gebleken dat de cijfers heel anders uitvielen dan ter synode was voorgeschoteld. De afgevaardigden dienen zeer kritische vragen te stellen bij de zog. Informatienota, waarin zij worden voorgelicht over activiteiten van het moderamen in de afgelopen tijd. Wat staat er wel in? En vooral: wat staat er niet in? De classes dienen de synodeverslagen zeer serieus te nemen en om hun afgevaardigden heen te staan, die vrijwel een onmogelijke opdracht hebben.

Pecunia nervus rerum

Ik eindigde in 1970 een artikel over het ambtsrapport van Berkhof met *Pecunia nervus rerum* (geld is de zenuw van de zaken). Ik schreef: 'zou centralisatie van het beheer dan niet veel meer kunnen presteren?' Mijn antwoord was toen en is nu: 'Een bovenlokale pot zal geen oplossing bieden, maar een bodemloze put blijken. Bovenlokale financiering zal het episcopalisme sterk doen toenemen'. En wanneer de geldstroom opdroogt? 'Nooit is de schatbewaarder machtiger dan wanneer hij weinig te verdelen heeft'. De groei van het landelijke apparaat sinds 1951 is ten koste gegaan van de predikantsplaatsen. Na aanvankelijke uitbreiding van het aantal plaatsen worden zij aan de lopende band opgeheven. Dat is het spannen van het paard achter de wagen. Gemeenteleden zijn bereid zich offers te getroosten om hun gemeente in stand te houden, maar niet wanneer die opgeslokt wordt in grote verbanden. M.i. dienen de ambtsdragers en kerkvoogden zich hard te maken naar de SOW-top toe en het niet te accepteren dat geldmiddelen, die met giften en gaven van gemeenteleden uit liefde voor de verkondiging van het Woord bijeengebracht zijn, af te dragen aan een topzware organisatie is. Als het geld aangebeden wordt is het een mammon. Maar er is ook een geestelijke kant aan. Wij hebben goede rentmeesters te zijn van de gelden, die uit liefde voor de verkondiging van het evangelie en niet voor een bodemloze put worden ingezameld.

Wij hebben geen functionarissen nodig maar arbeiders in de oogst. Zolang wij leven is het nog niet te laat om ons te bekeren. Wij dienen de bovenlokale kerkelijke organisatie tot het meest noodzakelijke te reduceren. Het dient een heldere en transparante structuur te hebben zodat de synodeleden weten wie zij waarop kunnen aanspreken. Wij dienen ons te concentreren op het eigenlijk werk in de heggen en steggen. De oogst is groot, maar de arbeiders zijn weinig. Wij moeten afluken om te kwantificeren in de kerk. Er is vreugde in de hemel over één zondaar die zich bekeert. En ik denk aan Gunning, die in de tijd dat hij in Amsterdam hoogleraar was, elke morgen vroeg een dronkelap van huis

ophaalde naar diens werk en 's avonds van dat werk voorbij de kroeg weer thuis bracht. Zo werd hij bekeerd en werd zijn gezin van de ondergang gered. Als wij allemaal daarop gericht zijn om het instrument te mogen zijn dat één zondaar, die op onze weg geplaatst wordt, zich bekeert, en dat kan alleen wanneer wij de hand in eigen boezem steken en onszelf bekeren tot onze eigenlijke roeping, dan is er toekomst voor de kerk vandaag en morgen.

Bijlage 2 – Het gezag in de kerk en Samen op Weg (Lezing classis Alblasserdam, z.p, z.j.)

De eenheid van de kerk

De eenheid van de kerk kan ons niet genoeg ter harte gaan. Calvijn schreef naar Engeland: 'ik zou wel 10 oceanen over willen steken als ik maar iets kon doen voor de eenheid van de kerk' (*Quantum ad me attinet, si quis mei usus fore videbitur, ne decem quidem maria, si opus sit, ob eam rem traicere pigeat*, CO 14, 314). En wanneer kardinaal Sadoletus hem met Farel en Viret beschuldigt van scheurmakerij, dan heeft deze kardinaal Calvijn op het hart getrapt. 'Als dat waar zou zijn', zegt Calvijn, 'dat wij het gewaagd hebben om de bruid van Christus te verscheuren (let op deze existentiële en bijbelse woordkeus!) dan golden wij terecht voor U en de hele wereld als verloren' (OS I, 488).

Wat maakt de eenheid uit? Calvijn ziet de eenheid als een eigenschap van de kerk, die in God haar oorsprong heeft in Hem haar doel. Zo legt Calvijn de tekst uit van Johannes 17:21 die Sadoletus hem tegenwerpt. Met een valse eenheid van een kerk die alleen haar organisatie als wereldkerk zoekt uit te stallen, heeft deze bijbeltekst niets van doen. Het gaat er om, en dat is het nieuwe theologische inzicht, om te horen naar de hoorbare stem van de ene herder Jezus Christus en die te gehoorzamen. Die dat doen vormen het ene lichaam van Christus. Tegenover de sektarische kerkbeschouwing van Rome stelt Calvijn zijn oecumenische definitie van de kerk: zij is een gemeenschap van alle heiligen, die op de hele aarde verspreid, door alle eeuwen heen, verbonden is door de ene leer van Christus en de ene Geest, en de eenheid van het geloof en de broederlijke eendracht vereert en handhaaft. Wij bestrijden, dat wij met deze kerk niet een zijn' (*societatem esse sanctorum omnium, quae per totum orbem diffusa, per omnes aetates dispersa, una tamen Christi doctrina et uno spiritu colligata, unitatem fidei ac fraternam concordiam colit atque observat* OS I, 466). Het is deze kerk waarvan Calvijn zegt: 'wij vereren haar als een moeder en wij wensen in haar schoot te blijven'. Zo neemt Calvijn de eigenschappen van de kerk: de heiligheid, de katholiciteit en apostoliciteit samen en daarmee geeft Calvijn het doorslaggevende argument: de kerk die op haar uiterlijke eenheid en hiërarchie pocht, moet zich aan deze eigenschappen legitimeren. Nog scherper gezegd: eenheid is die belofte van een kerk, die ter wille van haar waarheid scheidingen tevoorschijn roept. De belijdenis van de eenheid van de kerk is de scherpste kritiek aan haar zichtbare gestalte. Daaruit volgt dat de ene kerk noodzakelijk grenzen kent. Die grenzen tekenen zich daar af, waar Christus slechts in naam Heer van de kerk is, maar het feitelijke gezag over de kerk in de handen van mensen terecht komt, hetzij in de hiërarchie en haar onfeilbaar leerambt, hetzij in het subjectieve individuele geweten. Zowel door het pausdom als door de geestdrijvers wordt de eenheid van de kerk op gelijke wijze verbroken.

De fusie van SOW

Wij zijn niet tegen Samen op Weg, maar alleen zo niet. Dat kerken samen op weg gaan, daar kan niemand met de hand op de Heilige Schrift en de belijdenis bezwaar tegen maken. De vraag is wel, welke weg slaan de kerken in? Vinden wij elkaar in de eenheid van het Schriftverstaan en in onze gemeenschappelijke belijdenis? Of vinden wij elkaar in het terzijde stellen van de gereformeerde belijdenis van de Hervormde Kerk, dezelfde belijdenis die de grondslag is van de Gereformeerde Kerken? Juist ten aanzien van het meest wezenlijke zijn de kerken intern en onderling tot op het bot verdeeld. Dat de Lutheranen meegegaan zijn in het proces, ook daar kan men op zichzelf geen bezwaar tegen hebben. Juist de hervormden hebben altijd een grote liefde voor Luther gekoesterd. Zouden alle SOW-predikanten preken in de geest van Luther, dan was de kerk gered.

De juiste weg naar de eenheid

Het zou een juiste weg geweest zijn, wanneer de Gereformeerden eerst in eigen kring de breuk met de Vrijgemaakten hersteld zouden hebben, en dat de Hervormden de hand gereikt zouden hebben aan de oude Afscheidenen van 1834, en daarna het proces van Samen op Weg ingegaan zouden zijn. Maar die weg was onhaalbaar, en nu vinden er wel herkenningen plaats maar er zijn geen echte breuken geheeld. Want wat nu op 12 december gebeurd is, is de bezegeling van het feit dat de midden-orthodoxie en de gereformeerden elkaar hebben omhelsd en dat het rechtse deel van de kerk totaal uiteen gescheurd is, en echter wel èn geestelijk èn financieel het gelag moet betalen. De zojuist aangenomen nieuwe quotisatie-regeling zal in de het rechtse deel van de kerk leiden tot het opheffen van predikantsplaatsen.

Er is geen enkele reden tot feestvreugde, al betuigen wij ons respect aan HM de Koningin, dat zij naar de Domkerk wilde komen. Geen feestvreugde, ook omdat de kerkverlating ontstellende vormen heeft aangenomen. Grote delen van ons volk zijn volstrekt van het evangelie vervreemd. En de jongeren, die zich nog laten engageren, verdwijnen in de evangeliekale bewegingen. Het is een illusie te denken dat een fusie op het bestuursvlak deze ontwikkelingen zal kunnen keren.

Vals dilemma

De synodeleden werden voor een vals dilemma gesteld. Een principieel 'nee' tegen de kerkorde, waar niemand met de hand op Schrift en belijdenis 'ja' op kan zeggen, werd onmiddellijk belast met kerkscheuring en afscheiding. Dat desondanks 24 synodeleden hun rug recht hielden en de moed hebben gehad om 'nee' te zeggen, verdient diep respect.

Wat zijn de bezwaren tegen de kerkorde?

In 1951 was het hoofdbezwaar tegen de kerkorde tweeledig: de belijdenis bleef wel gehandhaafd, maar het apostolaat werd vooropgesteld en vervolgens werd de belijdenis dynamisch geïnterpreteerd.

1. Nu worden de verschillende hervormde en lutherse belijdenissen naast elkaar geplaatst, echter - en dat is het hoofdbezwaar! - onder het deksel van het pluralisme.
2. De PKN-kerkorde is in veel opzichten een knieval voor de dictatuur van huidige maatschappelijke inzichten. Ik noem als voorbeeld: het huwelijk.
3. Omdat een eensgezinde bijbelse visie op het ambt ontbreekt, raakt het ambt in de knel van de arbeidsorganisatie, en daarmee is de vrijheid van het ambt en van de dienst des Woords in het geding.
4. De zogenaamde professionals, de vrijgestelde krachten, zijn in de houdgreep van de bureaucratie gepakt en deze dirigistisch opgezette bureaucratie dreigt het hele kerkelijke leven en werken te gaan beheersen.
5. De synode heeft zichzelf gaandeweg meer bevoegdheden toegekend en de gemeenten worden van bovenaf gedwongen zich daarin te voegen op straffe van het weigeren van autorisatie en approbatie in het beroepingswerk. Een gemeente die terecht weigert mee te betalen aan de topzware lasten van het landelijk apparaat, of het zogenaamde vrij beheer op te geven, wordt op deze wijze gepakt. Ik aarzel niet om te zeggen, dat deze synodale praktijk ronduit chantage is en een kerk onwaardig.
6. In 1951 was de situatie geheel anders. De reglementenbundel werd afgeschaft en de kerk kwam weer in ambtelijke vergaderingen bijeen. Bij alle bezwaren toen was dit een geweldig winstpunt.

In 2003 ligt de situatie geheel anders. Nu is de geest van de reglementenbundel teruggekeerd. Door de sterke centralisatie van het synode-bestuur en het dirigisme van bovenaf is de toestand nu veel erger dan onder de besturenkerk.

De fusie

Fusie – het is een werelds woord en behoort niet tot de taal van de Heilige Schrift en de belijdenis – heeft iets bedrijfsmatig. De kerkelijke bureaucratieën worden gefuseerd. Daar is op zich niets op tegen, ware het niet dat deze apparaten topzwaar zijn en een veel te grote en voor een groot deel ook volstrekt overbodige ballast vormen voor de plaatselijke gemeenten. De landelijke en de provinciale bureaucratie is financieel een veel te zware belasting voor de plaatselijke gemeenten en het takenpakket is nooit door de gehele kerk in haar grondvergaderingen vastgesteld en wordt door het grondvlak ook niet gedragen. Echter het voeren van een gezamenlijk adres en een gezamenlijk bureau is echter geen oecumene.

Kerkorde en de eenheid van de kerk

Er is een nieuwe kerkorde gezamenlijk aangenomen. Maar ook een kerkorde is geen oecumene. Een gezamenlijke kerkorde aanvaarden is op zichzelf geen daad van eenheid. Die wordt eerst zichtbaar rondom Woord en Sacrament en in de eenheid van belijden. Kan men een kerkorde zoals de PKN-kerk, waarin bij voorhand het pluralisme als een deksel op de Heilige Schrift en de belijdenis wordt gelegd, als een daad van oecumene gezien worden? Volstrekt niet. Het is veel eerder een obstakel op weg naar de eenheid, omdat de kerkelijke onenigheid kerkordelijk gesanctioneerd en vervolgens in allerlei regelgeving vastgevroren wordt. Door deze vergaande regelingen in de richting van 'elk wat wils' wordt het kerkelijk leven steriel; de dynamiek, het leven is er uit.

Een kerkorde is geen Bijbel!

Wat is het gewicht en de betekenis van een nieuwe kerkorde? Staat of valt de kerk daarmee? Welnee! Een kerkorde is mensenwerk en hangt van compromissen aan elkaar. Al onze ordeningen zijn onvolkomen en wij moeten bereid zijn om telkens weer opnieuw te vragen naar de goede, welbehagelijke en volkomen wil van God. Het is goed om nuchter tegen de gang van zaken aan te kijken. De PKN-kerk is een stuk slechter dan die van 1951. Ook die deugde niet. Zij die toen tegenstemden, omdat het apostolaat voorop gesteld werd, hebben over de hele linie gelijk gehad. De ontwikkelingen wijzen het uit. Het apostolaat heeft, doordat het volstrekt gesecculariseerd werd, de kerk innerlijk en geestelijk uitgehold.

Het eigene van de kerkelijke orde

Het kerkelijk recht is wezenlijk te onderscheiden van het wereldlijk recht en daarmee niet te vergelijken. Het wereldlijk recht bestaat uit formele rechtsregels en die zijn dwingend en verbindend. Het kerkelijk recht is geestelijk. De verbindende kracht van het kerkrecht berust alleen op het gezag van het Woord van God. Wanneer in Psalm 99 gesproken wordt over de sterkte des Konings die het recht liefheeft, dan gaat het niet om het formele dwingende wereldse recht, daaraan ontbreekt het pastorale element, maar om de gerechtigheid Gods, waarin liefde, genade, trouw, waarheid en rechtvaardigheid verbonden zijn. In de kerk mag het niet om macht gaan. Het kerkrecht is dienend, pastoraal, het recht staat onder de tucht van de liefde (Markus 10:42-45).

De Geest in de raderen

Dat het samengaan van kerken tot een herordening van het kerkelijk leven moet leiden, daarover behoeft geen discussie te zijn. Wel dienen wij te beseffen, dat wij deze herordening niet moeten overschatten. Wij kunnen organiseren

en reorganiseren, maar wij kunnen de Heilige Geest niet organiseren. Deze afhankelijkheid van de Heilige Geest moet ons bescheiden maken. Wij kunnen niet over de Heilige Geest beschikken en moeten ons telkens weer opnieuw aan de Heilige Schrift oriënteren. Dit bewaart ons voor overschatting van de betekenis van een kerkorde. Luther zei: 'de kerk is niet zonder plaats en lichaam. Maar alle dingen zijn indifferent en vrij, want de Heilige Geest regeert hier, en die maakt dat alle dingen die aards en lichamelijk zijn, indifferent en niet noodzakelijk. De eenheid van de Geest, waarover wij moeten waken naar het gebod van Paulus, hangt niet aan een plaats noch aan een persoon'. Dat betekent dat ons algemeen ongetwijfeld christelijk geloof niet afhangt van menselijke wetten of inzichten, maar alleen van de Heilige Schrift.

Calvijn

Voor Calvijn is de kerk de gemeenschap der heiligen (*communio sanctorum* Inst. 4.1.3), die allen dezelfde hemelse Vader hebben en in Christus hetzelfde Hoofd van Zijn gemeente, nl. Zijn lichaam. Als het gaat over het ambtsdragers dan is voor hun roeping de overeenstemming (*consensus*) en de goedkeuring van het kerkvolk (*approbatio populi* Inst. 4.3.15) een vereiste. Calvijn keert zich scherp daartegen, dat de kerkelijke jurisdictie in de hand van één monarchische bisschop gecentraliseerd wordt en hij laat volstrekt gelden, dat de geestelijke volmacht (*spiritualis potestas*) van de kerk (*ecclesia*), die nooit vermengd mag worden met de zwaarmacht van de overheid, aan de wettige vergadering (*legitimus consessus*) is toevertrouwd (Inst. 4.11.5-6). Uit de samenhang wordt duidelijk wat Calvijn daarmee bedoelt, nl. de vergadering van de oudsten (*consessus seniorum*), van de ambtsdragers. Voor Calvijn is het wezenlijke, dat God de opbouw van Zijn kerk door de dienst van mensen, die Hij met bijzondere gaven daarvoor toerust, leidt en bevordert. Door de veelheid van de door God gegeven verschillende diensten en ambten wordt het lichaam van Christus bijeengehouden en opgebouwd, groeien wij op in Hem die het Hoofd is, zo worden wij onderling verbonden, zo worden wij allen gebracht tot de eenheid van Christus, waar wij de leer (*doctrina*) van profeten en apostelen aannemen en die niet verachten. Deze verscheidenheid van ambten en gaven (*varietas donorum*) brengt Calvijn niet bij de bisschop. God heeft niet aan één alles gegeven, maar aan ieder naar de maat van de gave van Christus. De verschillende ambtsdragers of dienaren blijven op elkaar aangewezen, en kunnen alleen in gemeenschappelijke gehoorzaamheid aan Christus, het Hoofd van Zijn kerk, hun dienst naar behoren verrichten.

Dat is het principe. Vervolgens is Calvijn een nuchter praktisch theoloog. Hij schrijft niet legalistisch alles voor iedereen voor. Hij laat heel veel vrij en houdt rekening met verschillende omstandigheden van tijden en plaatsen. Het is juist de platte organisatie, die hij voorstond, waarin hij zijn tijd ver vooruit was, die de ruggegraat vormde waardoor de hervorming kon standhouden tegen de vloedgolven van de contra-reformatie. En wat was de geestkracht waardoor al die verschillende kerken hun rug overeind hielden? Dat was de eenheid van het reformatorisch belijden! Waar de bisschop of de landsheer omviel, was het met de reformatie gedaan. Het enthousiasme voor de bisschop dat men hier en daar aantreft is dwaas. Er is geen heil te verwachten van een bisschop die met kerkelijke diplomatie een kerk die qua belijdenis tot op haar botten verdeeld is moet bijeenhouden. Evenmin van een bureaucratische stolp die van bovenaf aan de kerk wordt opgedrukt. Ik verwacht in onze gesecculariseerde tijd veel meer van een platte organisatie en vooral alles van een wezenlijke convergentie in de essentiële hoofdpunten van het belijden.

De beperking tot het wezenlijke

Alle kerkorden die in de reformatie in verschillende landen ontstaan zijn, worden gedragen door dit besef van de voorlopigheid en onvolkomenheid van al ons kerkelijk handelen. Een kerkorde dient daarom heel dicht bij de Heilige Schrift en de belijdenis te blijven. Dat betekent o.a., dat de kinderdoop en het huwelijk wel (maar de kindercommunie

niet!) in een reformatorische kerkorde horen, of deze nu hervormd, gereformeerd of Luthers is,. Dat behoort tot het wezenlijke.

Er moet een orde zijn en die orde dient geestelijk te zijn en pastoraal. De liefde moet voorop gaan: 'dat de broederlijke liefde blijve!' Daarom dient de orde zich tot de wezenlijke dingen te beperken. Er is in de kerk geen plaats voor onmatige regelzucht, zodat voor elke misstand vervolgens een regel bedacht wordt. Wij mogen van de nood geen deugd maken. Alle dingen die secundair of indifferent zijn dienen vrijgelaten te worden. Bijvoorbeeld de kwestie van het vrij beheer, alsof één model van beheer iets uit te staan heeft met de eenheid in belijden. Met deze kwestie is de kerk volstrekt niet gediend. Slechts een steeds verder gaande vervreemding van de top van de kerk van het grondvlak. Dat de kerkleiding van deze kwestie een halskwestie gemaakt heeft en zelfs onwillige gemeenten van haar predikanten en pastoraat berooft, behoort tot de beleidmatige synodale blunders en is in flagrante strijd met de eigenlijke roeping van een meerdere vergadering.

Eenheid en verscheidenheid

De concentratie op het wezenlijke heeft een signaal-functie om niet bijzaken tot hoofdzaken te maken. Bijzaken, die op zich indifferent zijn en in ieders vrijheid staan. Bijvoorbeeld kaarsen in de liturgie. Die zijn op zich volstrekt onnodig en overbodig, maar men met er niet voor de kerk uitlopen.

Zodra als er woeking optreedt van bijzaken en aan een bijzaak een wezenlijke functie wordt toegekend, gaat er iets mis. Dat is stellig het geval met de huidige neiging tot ritualisering. Dr. Adolph Zahn sprak van 'Der Nebel des Ritualismus' en waarschuwde tegen het 'mysterie van de symboliek' waardoor het eenvoudige Woord van zijn plaats verdrongen wordt. 'Das Wort ist dem modernen Menschen verhasst. Die Reformation trat mit dem Evangelium Gottes auf und verlangte den Gehorsam gegen dasselbe; die Verführung hat einen geschmückten Dienst, bei dem sich jeder denken kann, was man will' (de verleiding heeft een versierde functie, waarbij ieder denken kan wat hij wil). Het zich druk maken om zaken zoals 'ziekenzalving' en 'duivelbezwingingen' is een bedenkelijke ontwikkeling.

De verhouding tussen de plaatselijke gemeente en de algemene kerk

Het is cruciaal dat in de regeling van de verhouding tussen de plaatselijke gemeente en de algemene kerk het geestelijke karakter van de kerkelijke ordeningen tot uitdrukking komt. Daarbij is het van zeer groot belang om, als er sprake is van gezag van de synode, nauwkeurig vast te stellen wat dan precies de aard is van dit gezag en wat de grenzen zijn van dit gezag! Want wanneer men op een wereldse juridische wijze precies gaat afwegen wat de bevoegdheden en competenties van de synode en van de plaatselijke gemeente zijn, dan heeft men het geestelijk vlak van het kerkelijk recht reeds verlaten. Reeds vanuit het Nieuwe Testament is het zonneklaar, dat de plaatselijke gemeente volledig kerk is. En het is volstrekt bijbels en reformatorisch, dat het ene ambt niet over het andere ambt heerst. Wij zien in Handelingen 15 iets van een meerdere vergadering ontstaan. In zo'n meerdere vergadering komen gemeenten of vertegenwoordigers van haar op geheel gelijkwaardige wijze samen. Zij nemen besluiten. Het gezag is slechts dienend, zoals alles in de kerk aan het Woord onderworpen is. Er kan geen sprake zijn van een bevelstructuur in de kerk, laat staan van sancties. Het gezag van een synode kan en mag niet verder reiken dan een appelleren aan het gezag van Christus dat genormeerd is aan Zijn Woord. Zoals ook verstandige ouders in de opvoeding van hun kinderen niet autoritair optreden, maar verwijzen naar de geboden en beloften van God, waar zij zichzelf ook onder stellen.

Het is veelzeggend, dat de apostelen en oudsten in Jeruzalem hebben het resultaat van hun beraad niet dwingend hebben opgelegd, maar verkondigd (Handelingen 15:22). Paulus geeft de misstanden in de gemeente heel duidelijk

aan, maar hij oefent pastoraat, geen heerschappij (2 Korinthe 1:24). Het mag in de kerk nooit gaan om heerszucht (*imperium*) maar om een pastorale dienst (*ministerium*). Wanneer wij onszelf een naar Gods Woord 'hervormde' of 'gereformeerde' kerk noemen, dan dienen wij dat waar te maken door ons als plaatselijke gemeenten en meerdere vergaderingen onder het Woord van God te plaatsen. En de meerdere vergaderingen en vooral de synode zullen elke zweem van synodokratie moeten vermijden.

Hoe nu concreet Samen op Weg

Wij zeiden in het begin: het dilemma werd verkeerd gesteld: tegen de PKN-kerkorde wil niet zeggen: voor afscheiding. Daarmee is een geweldige gewetensdwang op de synodeleden uitgeoefend. Dat is één derde deze kerkorde heeft afgewezen, en het is zonneklaar dat dit deel de overgrote meerderheid van het kerkvolk vertegenwoordigt, geeft aan de beslissing van 12 december een karakter van een Pyrrusoverwinning. Het blijkt onmiskenbaar dat de synodale top zich op een veel te grote afstand beweegt van het grondvlak van de kerk.

Echter afscheiding is immers altijd en overal een heilloze weg. Elke gescheiden kerk zoekt een grond voor de scheiding bij de ander. Wanneer wij op grond van Gods Woord en om des gewetens wil niet kunnen instemmen met de voorgestelde PKN-kerkorde, dan wil dat niet zeggen, dat wij ons schuldig maken aan scheurmakerij. Dat wil alleen maar zeggen, dat er naar een andere en betere weg gezocht moet worden. Dan kan men niet plaatselijk schotjes maken tussen groepjes mensen, die verder ieder hun eigen gang kunnen gaan, en die elkaar dan bovenlokaal ergens moeten treffen, dan kan men niet de verontrusting proberen te sussen met de belofte, dat ieder vrij is om de belijdenis van de kerk te handhaven, terwijl de synode die op losse schroeven zet.

Dan moet al het dwangmatige verdwijnen en de bevelsstructuur van het apparaat afgebroken worden. Dan zal er een geestelijke weg gegaan moeten worden. Niet van bovenaf maar van onderop. Op het plaatselijke vlak bijeenkomen rondom de open Bijbel. Oecumene is geen zaak van kerkbesturen, maar geschiedt op het plaatselijke vlak waar zonen van één huis als broeders samenwonen rondom Woord en sacrament.

Hoe ver strekt het gezag van de synode?

Waar het op aankomt is de vraag hoe ver het gezag van de synode zich uitstrekt? Wij hebben reeds gesteld, dat de synode zelf zich schuldig maakt aan ontrouw aan de belijdenis en daarmee zich onttrekt aan het gezag van Christus. Het protest daartegen kan niet scherp en duidelijk genoeg naar voren gebracht worden, mits wijzelf bereid zijn ons volledig onder het gezag van Christus te voegen; mits ons protest gedragen wordt door het 'protester', dat is het belijden en hooghouden van de Naam van Christus. .

Hoe nu verder?

Toch mogen wij met de kerk niet breken, ook al vertoont de kerk nog zoveel gebreken. Totdat het echte breekpunt komt, nl. dat wij niet meer vrij zijn om Christus openlijk te belijden. Totdat wij gedwongen worden mee te doen aan afgoderij. Dan breekt het moment aan, dat wij met de apostelen geroepen zijn om te 'protester', te betuigen dat wij Gode meer gehoorzaam zijn dan de mensen (Hand. 4). En dat betekent ook dat wij bereid zijn in die grenssituatie om de uiterste consequentie daarvan te aanvaarden. Dan wordt 'belijden' tot 'lijden', medelijden met Christus. Dan zullen wij daarvoor niet terugschrikken. De knecht is niet meerder dan zijn Heer. 'Das Leiden ist ein Zeichen der Echtheit der Jüngerschaft', zei Luther.

Het Sanhedrin zegt (Hand. 5): 'opsluiten die apostelen. Verbiedt ze te spreken. Maak een eind aan hun prediking'. De deuren zijn zwaar vergrendeld. Wachters bij elke deur op hun post. Hier kan niemand ontsnappen. Christus zegt: 'open die deur!' Want het evangelie moet gepredikt worden aan alle creaturen. De leden van de Hoge Raad zeggen: 'het is nu

een beklonken zaak en het moet voorgoed afgelopen zijn met die lieden. Maak een eind aan hun prediking'. De engel haalt ze tevoorschijn. Dat is de kracht van Christus. Zijn kracht om op te staan, als de hele hel het denkt gewonnen te hebben. De engel opent de deuren van de gevangenis en leidt de apostelen naar buiten. Onderwijl blijft alles in takt. De grendels en de wachters. Die in de hemel woont zal lachen. Hij zal ze bespotten al Zijn vijanden. De apostelen waren inderhaast zonder verhoor de gevangenis is geduwd, met hoon en smaad. Met een goddelijk ere-escorte worden zij er uit geleid. Dat is Gods Woord en Zijn werk.

Wat nu? Waarheen? Naar een veilig onderduik-adres? Tot de kust weer veilig is en zij de wijk kunnen nemen naar veiliger streken? De engel spreekt hen toe. Hij heeft orders van hun hemels Meester. Het was een wonderlijke bevrijding van de apostelen. En met hen werd ook het Woord van God bevrijd. Dat Woord van God behoudt altijd en overal Zijn eigen vrijheid. Vrij ook van enig systeem of welke synode-besluit ook. Gods Woord zelf bindt de strijd aan en behoudt de overhand. En dan krijgen de apostelen als dienaren van het Woord van God opnieuw de opdracht. 'Gaaf daar staan!' De soldaten worden weer in het gelid gesteld. Ze gaan niet op verlof maar direct terug naar het front. 'Gaaf in de tempel staan en spreekt tot het volk al deze woorden des levens'.

'Moet ik daar weer heen? Naar die tempel?' 'Nee', zeggen wij, 'dat is onmenselijk, naar die bunker van het sanhedrin? Dat is veel te gevaarlijk'. Als getuigen van de opstanding worden zij er onmiddellijk weer op uit gestuurd. 'Doorgaan. Niet te rade gaan met vlees en bloed. Weest er van overtuigd. De Raad des Heren houdt eeuwig stand en Hij zal al Zijn welbehagen doen'.

Denkt U zich dat in. Mensen, opeens opgepakt en in de gevangenis geworpen. En dan midden in alle angst en nood, in de nacht gaan de deuren open, zomaar! Dat doet God! Dat doet Hij alleen. En dan wordt hun opnieuw hun taak aangewezen. 'Mij is gegeven alle macht'. Daar kunt u van op aan. 'Gaaf daar staan en verkondigt al deze woorden des levens.' U ziet het hier in de Schrift zelf. 'Gaaf daar staan. In de tempel'. Want zegt God. 'Het is mijn huis'. En Christus zegt: 'de kerk dat is Mijn bruid'. 'Daar heb Ik mijn heilgeheim geopenbaard al ligt het onder heel veel dwaasheid van mensen bedolven'. 'Spreekt mijn Woord'. Het is het Woord van behoud, waardoor wij zalig worden.

Dat Woord is niet gebonden, aan geen mens, aan geen kerkorde, aan geen synode, en de Heilige Geest waait waarheen Hij wil. Daar kan niemand over beschikken. Die kan niemand organiseren. Dat is Gods vrijmacht. 'Gaaf daar staan'. Wij mogen niet klagen en zeggen: 'wij kunnen niet mee en wij kunnen niet weg'. Wij hebben maar één roeping. 'Gaaf daar staan en verkondigt het Woord des Levens'. En in de gehoorzaamheid aan onze roeping mogen wij ons verzekerd houden van de belofte van Christus: 'Ik ben met u, Ik sta er achter, alle dagen tot aan de voleinding der wereld'.

Bijlage 3 - Het Samen op Weg proces (Lezing classis Zaltbommel, z.p., 2000)

Kerk in ontbinding

Als wij spreken over "Kerk der Toekomst", dan dienen wij te beseffen dat het kerkelijk leven op vele plaatsen in de Westerse wereld en in ons land zich in staat van ontbinding verkeert. Deze ontbinding heeft vormen aangenomen als wellicht nog niet eerder in de geschiedenis van de kerk in 2000 jaar. De cijfers van de Kaski-rapporten kunnen dit verduidelijken. De honger naar religieusiteit wordt niet meer gevoed via de traditionele kaders van de kerk.

Andere religies: vooral de Islam maar ook Boeddhisme nemen snel toe. En dan niet te vergeten de Evangelikalen, die veel dichter bij de mensen staan. En dan nog de grote rol die sekten van allerlei soort en snit spelen, vaak in het verborgen. Men denke ook aan New Age.

De officiële kerk is volstrekt gemarginaliseerd in de samenleving. Buitenstaanders en politici hebben deze ontwikkeling veel scherper in het oog, terwijl men de indruk heeft dat men binnen de kerk veelal hiervoor nog de ogen gesloten heeft zowel aan de top als aan het grondvlak van de kerk. B.v. eind vorige eeuw waren meer dan een kwart van het aantal studenten aan de rijksuniversiteiten theologische studenten. Tegenwoordig is dat nog nauwelijks één procent en het aantal loopt de laatste jaren sterk terug. Al het geharrewar over SOW maakt dan ook op buitenstaanders niet de minste indruk. Als kerkmensen niet eens in vrede kunnen samenleven, wat valt er van de kerk te verwachten voor de oplossing van de grote problemen in deze wereld waar genocide plaats vindt terwijl het onze koude kleren niet raakt. De kerk is terecht gekomen in de marge van de samenleving.

Reformatie en eenheid

Moeten wij bij voorbaat nee zeggen tegen SOW. Dat niet. Als kerk hebben wij ons diep te schamen voor ons gebrek aan eenheid. En bijzonder als kerk der reformatie. Zij bedoelde niet de kerk te scheuren maar heel de kerk te hervormen. En Calvijn met zijn enorme oecumenische inzet - hij wilde wel 10 oceanen overzwemmen om maar iets te kunnen doen voor de eenheid - en dat geldt zowel voor zijn theologie als voor zijn praktijk - is hierin door zijn volgelingen slecht nagevolgd. O. Noordmans begint zijn prachtig opstel over "Het Calvinisme en de oecumene" met de zin "Het calvinisme is reeds krachtens zijn oorsprong een oecumenische beweging". Ik laat dit nu even rusten - dit verdient een referaat apart - om te vragen: hoe komt het, dat juist het gereformeerde protestantisme in zo'n versplinteringsproces is terecht gekomen? Wie nauwkeurig toeziet, ontdekt dat het vooral een nederlands probleem is, dat vanuit ons land is geëxporteerd naar Amerika en Canada. De nauwe band tussen kerk en staat bestaat in de Lutherse landen en in de Anglikana nog steeds. Bij ons door het opkomende liberalisme in de 19^e eeuw viel de band tussen kerk en staat weg. De vele kerkscheuringen in ons land stoelen in wezen op een liberale wortel. Vanuit het hart van de Schrift en de Reformatie moeten wij ons verblijden in elke poging om kerken nader tot elkaar te brengen. De kerkorde heeft altijd een artikel gehad waarin de weg tot hereniging werd aangewezen, allereerst met die kerken waarmee wij door de belijdenis en geschiedenis verbonden zijn. Dat betekent dat SOW altijd iets eenzijdigs heeft gehad. Eenwording tussen Gereformeerden en Vrijgemaakten en met de chr. Gereformeerden had heeft meest voor de hand gelegen om daarna de banden aan te knopen met de Hervormde Kerk. Nu is SOW een beweging van bovenaf die zeer gedeeltelijk vanuit het grondvlak gedragen wordt. Nu gaat het niet om een herkenning op grond van belijdenis en geschiedenis. Nu gaat het om 2 kerken die allebei door het secularisatie-proces in beweging zijn geraakt en elkaar herkennen in de geest van de tijd. En dan begint men niet op het grondvlak van de plaatselijke gemeenten, maar bij de bureaucratie. Wat wij nu meemaken is een in elkaar schuiven van de landelijke bureau-apparaten van kerkelijke medewerkers en ambtenaren en vervolgens wordt ons dit als een vorm van oecumene aangeboden. Men kan niet doen alsof een fusie van twee

functionarissen-organisaties een werkelijke bijdrage tot de oecumene zou zijn. Een bureau-apparaat is in wezen niet meer en mag niet meer zijn dan een facilitaire dienstverlening. Dat het wel degelijk meer is, komt zo dadelijk aan de orde. Wij duiken eerst nog even in de historie. De kerk is in de marge van de samenleving terechtgekomen. In de eeuwen van de gekerstende levensorde was de kerk dominant. In de bekende 17de eeuwse investituurstrijd ging het er om aan wie het hoogste gezag toekwam, aan het altaar of aan de kroon, aan de kerk of aan de staat. Nu in deze tijd van ontkerstening kan er van enige dominantie van de kerk geen sprake meer zijn. Nu het zilveren koord is afgekocht is de laatste band tussen kerk en staatorgesneden. Dat sluit tegelijk aan bij het modern levensgevoel. In de planologie van de moderne mens wordt de kerk gemarginaliseerd en naar de rand geschoven. In verzet tegen de heersende kerk van vroeger, die het hele leven ordende en bepaalde, wil de huidige mens zelf zijn leven bepalen. De ontplooiing van de autonomie van de mens heeft als tegenpool de marginalisering van de kerk. De godsdienst wordt naar de privé-sector van het leven verwezen. De kerk wordt geacht te zijn een club ter bevrediging van religieuze behoeften en wie daar behoefte aan gevoelt kan privé daaraan doen. Echter de mens is niet alleen een sociaal maar ook een religieus wezen, en wanneer hij de kerk voorbijloopt, zoekt hij pseudoreligieuze wegen. Dat is een onmiskenbaar feit. Wie God buiten de deur zet, haalt immers met dezelfde gang de afgoden binnen. Met het afnemen van de invloed van het christendom in de westerse maatschappij ontstaat geen zogenaamd neutrum, geen neutrale sector, maar wordt de vrijgekomen ruimte onmiddellijk gevuld met pseudoreligieusiteit of modernheidendom.

Terugblik

Vanaf 1816 tot 1951 heeft de kerk gezocht onder de besturenkerk, die door Koning Willem I ten onrechte was ingesteld, en dat betekende dat na invoering van de liberale grondwet van 1848, de koning als hoofd van de kerk deze functie moest neerleggen en dat voortaan een oligarchie van de negentien leden van de Algemene Synode Commissie, die zichzelf aanvulde, de kerk van bovenaf bestuurde. Alle pogingen om tot reorganisatie te komen, zijn afgestuit op de onwil van deze commissie. Sinds Da Costa's Bezwaren tegen de geest der eeuw in de 19e eeuw werd een felle strijd gestreden. Het liberalisme en modernisme werkte kerkverwoestend. De besturenorganisatie, door koning Willem I aan de kerk opgelegd, legde de macht in handen van de liberale élite. De supra-naturele orthodoxie ter rechterzijde was innerlijk en geestelijk niet tegen de geest van de tijd opgewassen. Men probeerde Beëzebul met behulp van Beëzebul uit te drijven en viel daarbij zelf ten slachtoffer aan het rationalisme. Het Réveil heeft velen bij het geloof bewaard, en op allerlei terrein een stoot gegeven tot zendingswerk, tot christelijk filantropisch en maatschappelijk werk, maar het Réveil was door zijn gevoelsvroomheid en romantisch individualisme niet in staat tot werkelijk kerkherstel bij te dragen. De afscheiding koos de oude onatistisch-doperse oplossing: door zich af te scheiden van het geheel richtte men zich op de opbouw van de ware kerk van gelijkgezinden in eigen kring.

Kuyper en de Gereformeerden

Aan het eind van de zestiger jaren komt A. Kuyper op het toneel. Een man met groot talent, grootse visie en grote organisatorische kracht. Kuyper was een strateeg die met een vast omljnd plan streefde naar emancipatie van hen die beschouwd werden als te behoren tot de nachtschuit van de natie. Hij trachtte de hegemonie van de liberalen te breken op drie manieren.

1^e In het onderwijs en de wetenschap door de oprichting van de Vrije Universiteit,

2^e in de besturenorganisatie van de kerk door de doleantie en

3^e in de politiek door de coalitie met de roomsen.

Een machtig wapen in deze strijd was de pers. Kuyper werd eerst redacteur van het weekblad De Heraut en in 1872 richtte hij het dagblad De Standaard op, financieel in staat gesteld o.a. door Groen van Prinsterer. Het eerste nummer verscheen op 1 april en Kuyper had ook aan de naam "De Geus" gedacht. Kuyper zei te en zijn vrienden, die zijn plannen financieel mogelijk maakten: "met de pers hebben we met 5 jaar de macht in handen. Allard Pierson schreef in datzelfde jaar aan zijn vader dat deze "De Standaard" maar niet meer moest sturen. Pierson kon dat blad niet meer lezen en zei tegen zijn vader, dat Kuyper maar het beste naar de Tweede Kamer kon gaan en zich daar met zijn artijgetwist en journalistieke talenten in de politiek ten nutte maken, omdat hij anders le mauvais génie van de Vaderlandsche Kerk dreigde te worden. Kuyper werd dat inderdaad. In 1880 werd de Vrije Universiteit opgericht, een idee oorspronkelijk van Gunning, die dat echter geheel anders bedoelde dan Kuyper en dus ook onmiddellijk afhaakte. Dan in 1886 de doleantie: het afwerpen van het synodale juk, het bijeenvergaderen van de ware belijders, en de kerk van onderop, vanuit de vrije plaatselijke kerken, weer opnieuw hervormen. Kuyper was hierin doelbewust zoals blijkt uit zijn traktaat van de reformatie der kerk. Met een ongeëvenaarde offerbereidheid hebben de gereformeerden sindsdien op vele terreinen zich ingezet om hun beginselen waar te maken. De doleantie onder Kuypers leiding was een indrukwekkende poging terug te grijpen op de bloeitijd van de kerk in ons land in de 17e eeuw. Kuyper als dog aticus zij aan zij met Rutgers als canonicus beoogden een restauratie van de kerk, die verworpen was onder de liberale besturen, uit de 17e eeuw met haar vastheid en homogeniteit. Theologisch gezien staan de figuren van Voetius en Witsius uit de 17e eeuw tussen Calvijn en Kuyper.

Vroege tekenen van ontbinding van het gereformeerd levensbesef

Toch waren er al vroeg tekenen van ontbinding van binnenuit. Hugo Visscher was cherp in zijn kritiek op de Vrije Universiteit, maar Kuyper wilde van geen kritiek op zijn geesteskind weten. Voor Visscher was de Vrije Universiteit een kweekplaats van overlopers. Hij zei (1916): 'De beginselen als zodanig liggen er. Die vereisen geen dikke boeken, het religieus licht van het calvinisme is er. Maar het ontbreekt aan mannen die er werkelijk door bezielde zijn. De oorzaak ligt in de materialistische geest. Dat is de oorzaak van de achteruit ang van het gereformeerde leven en geestelijke inzinking in brede lagen van het gereformeerde volk'. En ten aanzien van de Vrije Universiteit concludeert Visscher: 'Daarbij komt, de stabiliteit der geesten ontbreekt, zodat er geen de minste zekerheid, maar zeer gegronde twijfel is, dat het gereformeerd begin een gereformeerd einde betekenen zal'. Dit waren profeti che woorden. Ook iemand als Miskotte - dat blijkt uit zijn dagboeken - was van mening dat Hugo Visscher met zijn kritiek op de verwatering van de Gereformeerde Kerken in zijn recht stond. Deze 'stille omwenteling' in de Gereformeerde kerken is steeds verder gegaan en is vooral onder Kuitert doorgebroken tot modernisme. De groepering van het confessioneel beraad kan deze ontwikkeling niet keren en een respectabel man als Dr. Wentzel met zijn belangrijk en omvangrijk dogmatisch werk staat binnen de theologen uit de Gereformeerde Kerken vrijwel alleen.

De ontwikkeling in de Nederlandse Hervormde Kerk

Maar nu het mes naar binnen, want met de Hervormde Kerk - ondanks het verlies van velen die met afscheiding en doleantie meegingen - is het overigens geen draad beter. Met de invoering van de nieuwe kerkorde van 1951, was er een breed gedragen besef, dat wij nu eindelijk af waren van de besturenorganisatie, die zolang het kerkelijk leven van bovenaf had beheerst. De bezwaren tegen de kerkorde welke in die jaren werden geformuleerd, waren geen pleidooi om de besturenorganisatie in stand te houden, maar waren gericht tegen de dynamisering van het belijden, het vooropstellen van het apostolaat en de bewerktuiging van de Raden. Zij die toen bezwaar maakten, hebben achteraf gelijk gehad. Het is verbazingwekkend om te zien, dat wij in de kortst mogelijke tijd via de toenemende bureaucratisering en professionalisering (de raden-republiek) weer opnieuw een besturenkerk hebben gekregen, waardoor het grondvlak

van de kerk monddood dreigt te worden gemaakt. Kerkelijke besturen zijn enorm taai. De organisatie van 1816 heeft het ondanks vele stormrammen bijna 150 jaar uitgehouden. De huidige besturenmentaliteit is niet minder taai. Zolang de inanciën het toelaten, d.w.z. zolang het grondvlak er niet echt een stokje voor steekt, zal men blijven doorgaan en te vrezen is, dat men in de huidige impasse - zij het in een lagere versnelling - it een oogpunt van diplomatie - toch zal blijven doorgaan om van bovenaf de zaken door te drukken.

Het apostolaat van de kerk

Het geestelijk élan achter de nieuwe kerkorde was de apostolaats-theologie. Hoe men daar ook over denken mag, in het begin leefde daarachter duidelijk het verlangen de boodschap van het evangelie uit te dragen onder heel het volk en in heel de wereld. Ook hier kwam echter een 'stille omwenteling', waardoor de boodschap werd ingeruild voor een politieke ideologie. Zonde werd apartheid en de toomraket; het evangelie werd bevrijding in politieke zin en de kerk een messiaanse samenzwering in de maatschappij. Deze politisering van de verkondiging waardoor bijna het hele kerkelijke apparaat doortrokken is, gaat gepaard een andere ontwikkeling. De eigenlijke theologische vragen: de bezinning op de belijdenis en het hart van het evangelie: de verzoening, de vraag naar het wezen van het ambt wordt aan de kant geschoven en maakt plaats voor een knieval voor de gedragswetenschappen. In de predikantenopleiding wordt een steeds grotere plaats ingeruimd voor de mens- en gedragswetenschappen ten koste van de theologie. De predikant wordt van ambtsdrager functionaris en wordt dienovereenkomstig geschoold. Sociologie en psychologie, managementprincipes en theoriën over sociale groepsprocessen nemen de normerende functie van de theologie over. De zog. praktische theologie wordt een op basis van de menswetenschappen opgebouwde kritische theorie, een empirische theologie, die werkt. Het werkt, denkt U maar aan collega Nico ter Linden van de Westerkerk in Amsterdam. Maar wat werkt: Niet meer de boodschap, maar de performance.

Mensen en structuren

Willen wij het rechte zicht willen hebben op het SOW-gebeuren, an moeten wij niet alleen letten op de voorstellen tot een geheel nieuwe kerkorde voor een verenigde protestantse kerk, maar minstens evenzeer op het rapport mensen en structuren. Merkwaardig is daarbij de centralisatie van de functionarissen-structuur. Het landelijk kerkelijk apparaat hoezeer gedwongen tot inkrimping is bij alle vernieuwing tegelijk uit op centralisatie en een hiërarchische opbouw. Dat is in flagrante tegenstelling tot de huidige maatschappelijke trend, die juist uitgaat van decentralisatie en een platte organisatie-vorm. Maar in de SOW-organisatie vertoont een zeer strakke hiërarchische opbouw en daarmee een centrale greep op de kerkelijke middelen en fondsen. Maar tegelijk wordt datgene wat tot het eigenlijke kerkelijke en geestelijke leven behoort aan de grootst mogelijke chaos prijsgegeven. Iedere dissidente groep die zich aandient, vindt onmiddellijk gehoor. En de kerk verbreekt plaatselijk in een groot aantal groepen, die elkaar vliegen afvangen, en zich om het postolaat niet meer bekommeren. Trouwens het missionair élan ontbreekt geheel. Het toverwoord van de zending is de dialoog en daarom worden de kerkeraden en de gemeente verrast met stukken van de PKV waarop een Davidsster, een kruis en een halve maan prijken, en oecumene is daarmee een mixture van Jodendom, Christendom en Islam. Daarvoor hebben we geen instructie van een PKV-orgaan of straks een regionaal dienstencentrum nodig. Dat kunnen we elke dag in de "NRC" en "de Telegraaf" lezen. Intussen infiltreert deze liberale opvatting van interreligieuzeiteit als een zog. eucumeniciteit ook het christelijk onderwijs.

Daarom zien we twee volstrekt tegengestelde bewegingen in de kerk. Ook al noemen wij onze kerkorde presbyteriaal: in feite ten aanzien van het eigenlijke kerk-zijn op het plaatselijke vlak zijn wij congregationalistisch geworden: elk wat wils. Men heeft via congregationalistische bepalingen in de kerkorde de nood van spanningen in een plaatstelijke gemeente tot deugd gemaakt, zoals b.v. de verfoeilijke perforatie van de gemeente-grenzen. De kerk verwordt daardoor

tot een groot aantal conventikels van gelijkgezinden en dat is in wezen de ontbinding van de kerk. Het SOW-proces is slechts op die plaatsen waar het goed loopt een werkelijke toenadering, maar op vele plaatsen slechts een verder naast elkaar voortbestaan, zoals dat binnen de Hervormde kerk met de modaliteiten al lang het geval is. Alles kan en alles mag, samengaan met Rome, zelfs tot aan interreligieusiteit toe. Hier ligt de eigenlijke nood van de kerk. Maar in de kerkelijke organisatie en de zaken van beheer, zijn wij episkopaal geworden: centralistisch, top-down. Dan mag er opeens heel weinig. Dan is een zog. vrije kerkvoogdij uit de boze, en mag men van bovenaf het beroepingswerk obstrueren. Wij spreken over dienstencentra, maar het zijn aangeboden diensten, die zelden aangenaam zijn en het is zeer de vraag of het diensten zijn of bevelen. Men denke prof. Jongeneel die hier sprak over bevelstructuur. Het gezag berust in naam bij de ambtelijke vergaderingen maar in feite bij directeuren. Directeuren horen niet thuis in de kerk. De kerk kent alleen maar dienaren. Er is er maar één hoog in de kerk, nl. Christus, het Hoofd van Zijn gemeente. Er is maar één gezagsinstantie in de kerk en dat is het Woord van God. Alle ambtsdragers zijn dienaren en hebben geen gezag op eigen titel zoals bisschoppen of directeuren; amtsdragers hebben slechts gezag in zoverre zij het Woord recht spreken. Deze centralisatie-neiging in SOW-verband is des te opmerkelijker omdat in de vorige eeuw Kuyper en zijn navolgers in de stormloop tegen de kerkelijke besturen alle kaarten zetten op het recht van de plaatselijke gemeente, op de decentralisatie dus. Kuyper sprak in 1869 in Odeon een beroemde rede uit over: Eenvormigheid de vloek van het moderne leven, een pleidooi voor de zelfstandigheid van de plaatselijke kerken in een federatief synodaal verband.

Beleidsplan

De kerkeraden worden gedwongen een beleidsplan op te stellen en voor te leggen aan de PKV. Men kan daar verschillend over denken. Voor een kerkvoogdij kan een financieel beleidsplan heel nuttig zijn. Echter: het geestelijk werk in een gemeente kan men onmogelijk in een beleidsplan vatten en geschiedt niet onder toezicht van "hogere" organen. Dat toch te willen is een pasquil. Het hart van het kerkelijk leven is prediking, catechese en pastoraat. Daar is geen beleidsplan voor nodig. Maar de predikant wordt manager van de kerkelijke activiteiten-agenda waarmee men de étalage van het beleidsplan kan vullen en in de zondagprediking wordt de predikant uitvoerder van de liturgiewerkgroep, waarin de mondige gemeenteleden zelf uitmaken wat zij willen horen of liever wat zij willen "vieren". Maar een heel andere vraag is: waar is het beleidsplan van de Generale Synode, van de kerk in haar geheel. Is dat opgesteld en zijn daarover ooit de grondvergaderingen der kerk geraadpleegd? Het rapport 'Mensen en Structuren' is op zeer ondemokratische en onpresbyteriale weg via het functionarissen-apparaat zonder enige inspraak van de ambtelijke vergaderingen tot stand gekomen. Wie heeft voorgesteld KPMG consultants in te huren en wat voor opdracht is aan hen verstrekt? Wat weet het grondvlak van de kerk daarvan? Waar is het draagvlak voor dit alles?

In de Synode is onder druk besloten eerst het kerkorde traject af te werken en dan met het rapport "Mensen en Structuren" verder te gaan. Intussen werkt de projektorganisatie op volle toeren en de kosten blijken veel hoger te zijn dan de aanvankelijke begroting aan de Synode voorgesteld. Er moeten 9 regionale dienstencentra komen. Heeft het grondvlak daarom gevraagd? Kan de kerk dit financieel dragen? Daarover hoort men niets. Het gaat alleen over de inspanningen om in de regio's draagvlak te verwerven voor de plannen. Uit het rapport Mensen en Structuren, dat eind oktober 1994 aan de synode werd aangeboden (als een geschenk van kerkelijke professionals en bureaukraten zonder enige raadpleging laat staan opdracht van het grondvlak van de kerk), blijkt een grote mate van organisatie-sociologische deskundigheid en een ontstellend gebrek aan inzicht in wat de kerk krachtens de Schrift en de belijdenis heeft te zijn. Prof. dr. J.A.B. Jongeneel heeft in *Kerk en Theologie* (1995), 60-68 dit rapport aan een terechte en scherpe kritiek onderworpen. Het werkt als eens stoomwals en is niet te stoppen of te keren.

Kerkgrip achter dit rapport?

Welk begrip van kerk leeft achter dit rapport? Een 'vrijwilligers-organisatie' kan men toch moeilijk een bijbels kerkgrip noemen. Hoe ver staat deze visie af van wat er leeft op het grondvlak van de kerk? Met de invoering van de kerkorde van 1951 kwam een geheel nieuwe ontwikkeling op gang. Naast de gewone taken (nl.: diakonaat, zending, de zorg voor de opleiding van predikanten), die steeds tot het wezen van de kerk hebben behoord en ook altijd het hart van de gemeente hebben gehad, werden een groot aantal raden in de kerkelijke organisatie opgenomen. De Hervormden liepen voorop met het aantrekken van deze nieuwe taken en het onder kerkelijke kap brengen van veel arbeid die eerder door verenigingen werd verricht. Het aantal vrijgestelden nam zeer toe en er ontstond een vlucht uit het ambt naar een beter betaalde kerkelijke functie met meer vrije tijd. De Gereformeerden volgden met hun deputaatschappen. De bovenplaatselijke organisatie is steeds verder uitgebouwd, terwijl na enkele groei-jaren het aantal predikantsplaatsen stelselmatig is ingekrompen i.t.t. de kerkelijke organisatie. De bezuinigingen dwingen thans tot herbezinning, maar nog steeds wordt deze wanverhouding (een enorme overhead van funktionarissen ten opzichte van het aantal predikantsplaatsen) niet in de wortel aangepakt. Er is in de hele maatschappij geen enkel equivalent met een dergelijke wanverhouding. Ondanks vele rapporten heeft het ontbroken aan een werkelijke evaluatie van deze categoriale bewerktuiging van bovenaf van het grondvlak, laat staan dat de vragen naar de zin, het nut en het profijt daarvan helder aan de orde geweest zijn en dat daaruit de consequenties getrokken zijn. Deze bezinning had eerst dienen te geschieden in de kerkeraden, classes en synode alvorens de opdracht tot het ontwerpen van een nieuwe kerkelijke organisatie-structuur gegeven had mogen worden.

Heeft de kerk op het grondvlak werkelijk deze enorme stolp, deze boven-lokale organisatie nodig? Er kan en er dient op grote schaal geprivatiseerd worden. Want de bereidheid van het grondvlak van de kerk om deze boven-lokale organisatie financieel te blijven dragen is niet erg groot en zal stellig nog verder afnemen. Wanneer er op het plaatselijk vlak bepaalde behoeften leven aan toerusting, dan kan men daarin zelf voorzien. Daarvoor zijn in ons land vele mogelijkheden aanwezig. Dat hoeft niet door de kerkelijke organisatie aangeboden (of opgelegd) te worden. Heeft men behoefte aan een bepaalde deskundigheid dan kan men die inhuren. Er geschiedt heel veel dubbel werk. De kerk moet niet de pretentie voeren dit allemaal nog eens en beter te kunnen. Nu gaat de kerk op grote schaal dienstverleners terwijl het de vraag is of gemeenten deze dienst behoeven en of niet op een andere wijze daar veel beter en veel goedkoper in voorzien kan worden. Door deze overorganisatie komen de eigelijke taken in de knel.

De zorg voor de predikantenopleiding

De zorg voor de theologie en de opleiding van de aanstaande dienaren des Woords moet de kerk het allereerst en allermeeest ter harte gaan. Alle universiteiten in ons land danken hun ontstaan aan deze zorg. In de nog steeds vigerende hervormde kerkorde is de predikantenopleiding toevertrouwd aan de commissie voor theologisch wetenschappelijk onderwijs: TWO. TWO heeft een aantal gedelegeerde bevoegdheden en is regelrecht een orgaan van bijstand van de Generale Synode. Nu de SOW-organisatie een feit is geworden, is TWO opgeborgen in de hiërarchie van Mensen en Structuren. Dwz TWO moet door een viervoudige bestuurslaag heen om in de Synode te komen. Er is een algemeen directeur, daaronder zijn 3 organen met directeuren, daaronder zijn suborganen en daarin is TWO ondergebracht samen met de deputaten van de Gereformeerden voor het contact met de VU en Kampen. Nu heeft het moderamen van de Trio-synode de macht in handen en terwijl men miljoenen uitgeeft aan de dienstencentra moet de theologie drastisch bezuinigen. Als dat werkelijk zou moeten van de minister wat ik waag te betwijfelen - Deetman heeft altijd gezegd: wij komen niet aan het totaalbedrag, maar het moet beter besteed worden. Als dat werkelijk zou moeten, moet de kerk zeggen: Minister, wij dragen alleen verantwoordelijkheid voor de kerkelijke opleidingen aan de Universiteiten en voor

de hogeschool van Kampen. Wij zijn bereid onze kerkelijke opleidingen samen te trekken in Hydepark en Kampen. De kerk heeft geen verantwoordelijkheid voor de theologische faculteiten. Terwijl elke MO door zijn topambtenaren gewaarschuwd werd voor het mijnenveld van de theologie, nu kan minister Hermans rustig op veilige afstand toezien, want het moderamen van SOW loopt domweg door het mijnenveld en je ziet achter elkaar de mijnen ontploffen. Bovendien is het bestuurlijk een blunder van de eerste orde om 2 jaar lang aan te sturen op opheffing van Leiden en Kampen en de inrichting van een SOW-faculteit in Amsterdam en dan na 2 jaar in een handomdraai ineens een totaal andere richting in te slaan, zodat Groningen van de tafel moet en Kampen en Leiden kunnen voortbestaan.

Toch een bepaalde hiërarchie?

Ik kom terug om de hiërarchie van SOW. Alles wordt tegenwoordig sociologisch bekeken i.pl.v. theologisch. In de maatschappij verzet men zich tegen elke vorm van autoriteit. Dat er in de kerk een “Fehlentwicklung” geweest naar een “dominokratie”, dat is duidelijk. Maar de vraag is of de “demokratische” structuur van Calvijns kerkorde daaraan debet is. De neiging tot heersen in plaats van dienen is altijd en overal aanwezig. Deze wordt ingebakken in de structuur van 1816 en daarom is deze structuur verwerpelijk. Maar ook na 1951 zijn wij aan dit gevaar niet ontsnapt, vanwege de grote hoeveelheid “functionarissen”, die via de raden de kerk zijn gaan overheersen. En hoewel de SOW-kerk zich presbyteriaal noemt, heeft het functionarissen-bestel van “Mensen en structuren” zo’n grote en “demokratisch” oncontroleerbare macht, dat hier een nieuwe hiërarchie tevoorschijn komt.

“Dienende” kerk of functionarissen-kerk?

Dit heeft vergaande gevolgen. Dé verschuiving, die er stilzwijgend plaatsgrijpt momenteel is die van ambtsdrager naar functionaris. Kijkt U maar naar de teneur van ³Kerkinformatie¹. Ambt wordt ambachtelijk, een sociale techniek. Predikanten worden gedwongen via beleidsplannen en rapportage’s hun ambtswerk te quantificeren en continu te doen aan “windowdressing”. Dat het eigenlijke werk van de predikant ligt in het “in het Woord arbeiden” en “de verborgenheden van het evangelie te kennen te geven en uit te reiken”, daar is geen sprake van meer. In sommige gemeenten wordt de predikant de manager van de religieuze hobbyclub en in andere gemeenten gaan de kerkeradsleden de predikant zien als een arbeider die door hen betaald wordt en die het door hen opgedragen werk moet verrichten. In beide gevallen heeft men geen hart en oog meer voor het eigenlijke van de ambtelijke opdracht. Wie op de hoogte is met de visitatie-rapporten weet dat er in vele kerkeraden gekrakeel en geharrewar is. En dat komt echt niet alleen voort uit meningsverschillen op het principiële vlak. Dat heeft er mee te maken, dat door de bovengenoemde verschuiving de ambten op elkaar worden gericht. Terwijl het èn bijbels èn historisch zo is, dat de ambten niet op elkaar gericht zijn maar op de gemeente gericht. Tot in de kerkorde van 1951 wordt het eerste artikel van de synode van Emden uit 1571 gevolgd: “Opdat niet de ene gemeente over de andere, het ene ambt over het andere, noch de ene ambtsdrager over de andere heerschappij voere, wordt de regering der kerk uitgeoefend in vergaderingen, waarin de ambten bijeen zijn”. Dit is om zo te zeggen de grondwet van het presbyteriale kerkrecht. De bepaling stamt uit de franse kerkorde van 1559, die ook al bekend was bij de verborgen synode in het geheim gehouden in de zuidelijke nederlanden in 1564: Geen kerk zal over andere, geen dienaar over dienaren, geen ouderling over ouderlingen, geen diaken over diakenen voorrang of heerschappij uitoefenen, maar veeleer zal elk zich wachten voor alle verdenking daarvan en gelegenheid daartoe”. In principe is er geen hogere instantie, zowel plaatselijk als landelijk zijn kerken en ambtsdragers in rang en in rechten gelijk. Wat betreft de meerdere vergaderingen, zoals classes en synoden, daar geldt de grondregel: “men zal geen zaken tot grotere verzamelingen brengen dan die in de mindere niet konden afgehandeld worden of die de kerken in het algemeen aangaan”.

Dr. O. Noordmans heeft in geschrifte, in brieven en in de Commissie voor de Kerkorde na de oorlog gewaarschuwd tegen de ontwikkeling, dat de predikanten arbeiders in dienstverband bij de kerkeraad zouden worden en dat de ambten op elkaar gericht zouden worden. Samen moeten de ambten op de gemeenten gericht zijn om de gemeenten te brengen tot dienstbetoon en tot de ware mondigheid zoals Paulus ons voorhoudt in Efeze 4. Zijn inbreng heeft stellig deze ontwikkeling in de kerkorde van 1951 verhoed. Echter daarna is via vele aanvullingen en wijzigingen de presbyteriale orde steeds meer omgebogen in de richting van het ongregationalisme enerzijds en door telkens taken te ontnemen aan de classes en deze hogerop onder te brengen naar episcopalisme anderzijds. Men ziet dat ook hierin de kerk de wereld volgt. Als er ergens iets gebeurt, dan moet dat vervolgens wettelijk geregeld worden. Wanneer slechte en verkeerde praktijken op die manier gesanctioneerd worden, gaan deze regelgeving ook verder verwoestend en ontbindend werken. Een kerkorde moet klein zijn en soepel. Men dient de grondregels strak te houden. Dan kan men in de praktijk wel eens tolerant zijn. Maar men moet nooit het verkeerde gaan verwettelijken.

Aan welke eisen moet de structuur van de kerk voldoen?

De structuur moet als een geraamte het leven ondersteunen en bevorderen maar mag geen harnas van Saul worden waarin David niet gaan kan. Dat is de dood in de pot. Er zijn taken, die onmiddellijk met het wezen van de kerk samenhangen: (wereld)diakonaat, zending, predikantenopleiding, waarvoor centrale kerkelijke organen noodzakelijk zijn. Daarnaast is er opzicht en tucht, visitatie, kerkelijke rechtspraak, etc. Deze taken stuiten niet op weerstand bij het grondvlak. Echter heel veel vanuit de bewerktuiging van de raden op synodaal en provinciaal vlak dient opnieuw aan een diepgaande evaluatie onderworpen te worden. Een aanzienlijk percentage van deze taken kan veel beter geprivatiseerd of afgestoten worden. De plaatselijke gemeenten zijn mondig genoeg om zelf te bepalen door welke instantie men zich indien nodig wil laten bijstaan.

In de kerkelijke bureaucratie komt men hetzelfde tegen als in de ambtelijke wereld van de rijksdiensten. Er is een veel te grote afstand tussen departement en het veld. Elke zogenaamde vereenvoudiging van regelgeving betekent een nieuwe complicatie. Want vanaf de tekentafel heeft men geen echt contact met hen die in de hitte des daags arbeiden. Aan de andere kant zijn er vele kerkelijke organisaties (en dan denk ik niet alleen aan de Gereformeerde Bond) die ondersteunend werkzaam zijn en wel aansluiting hebben bij het grondvlak van de kerk. Men dient voor deze onthullende realiteit de ogen niet te sluiten maar deze mee in de analyse en evaluatie te betrekken.

Voor de kerk is het van primordiaal belang dat de overheadskosten drastisch teruggebracht worden. De ervaring leert dat wij met functionarissen wel een apparaat opbouwen maar niet de kerk. Dan staan de gewone predikantsplaatsen niet langer op de tocht, kunnen er weer nieuwe plaatsen bijkomen en part-timers weer volledig ingezet worden. De vlucht uit het ambt moet gestopt en de terugkeer naar het ambt bevorderd worden. Uit het kerkelijk apparaat terug naar het grondvlak van de kerk. Ik pleit er niet voor om alle kerkelijke functionarissen zonder meer te ontslaan en naar de bijstand te sturen. Maar ik zou ze wel graag weg hebben van de bureaustoel. Zij moeten weer met twee voeten op de grond komen. Wij moeten allen de heggen en de steggen in. Daar vallen de uiteindelijke beslissingen in de strijd met de secularisatie.

Denken in structuren

De roeping tot eenheid is een geestelijke zaak. Het is een dwaasheid te denken dat men met een nieuwe kerkorde en een gefuseerd kerkelijk apparaat de eucumene dient. Het is een typische socialistische gedachte om te denken in structuren. Allard Pierson zag dit al in de vorige eeuw (1887): hij laakte de socialisten omdat zij alles van maatschappelijke hervorming en niets van persoonlijke wedergeboorte verwachten. SOW dient geestelijk gedragen te

worden door de plaatselijke gemeenten op het grondvlak. Daar geschiedt de dienst van Woord en sacrament. Daar rondom komt de gemeente samen. Dat kan men niet afdwingen door structuren van bovenaf op te leggen.

Regeer en Beheer

Zeker niet het onbelangrijkst zijn de kerkrechtelijke vragen rondom regeer en beheer. Dit heeft een zeer grote rol gespeeld in de doleantie en dit speelt eveneens een zeer grote rol in het SOW-proces. Het is een schande dat terwijl men zoveel vrij laat in de kerk, dat men de gemeenten met zog. vrij beheer niet met rust laat.

Het plan van de GB

U begrijpt, dat ik niet veel sympathie heb voor het voorstel van de GB om ringen en classes van gelijkgezinden in te voeren. Dat is in wezen een donatistisch-dolerend principe. Het moet ons gaan om heel de kerk en heel het volk.

Comité tot behoud van de Hervormde Kerk

Kerkrechtelijk heeft het Comité tot behoud van de Hervormde Kerk een sterke positie. Immers de Hervormde Kerk bestaat uit Hervormde Gemeenten. Zolang er nog één Hervormde Gemeente is niet met SOW meegaat, bestaat in principe de Hervormde Kerk nog. Maar je kunt wel gelijk hebben, je moet ook nog gelijk krijgen. Kuyper en Rutgers hadden geen gelijk in 1886 in Amsterdam en kregen het ook niet van de rechter in die tijd. Hoe een rechter in deze tijd zal oordelen, is zeer de vraag.

Tenslotte

Wij spraken over de kerk der toekomst: functionarissenkerk of dienende kerk. Na al hetgeen gezegd is, kan het duidelijk zijn dat de toekomst van de kerk in Gods hand ligt. Hij zal Zijn kerk in stand houden. Zijn kerk, dat is niet een kerkelijk apparaat met een enorme overhead, die het geestelijk leven en werken dreigt te verstikken, maar Zijn kerk is een dienende kerk, waarin de dienst van Woord en sacrament, van pastoraat, diaconaat en zending getrouw wordt volbracht. Die kerk heeft toekomst, want God zal er voor zorgen, naar het schone woord van Calvijn, dat het offer van Christus nooit zonder vrucht zal blijven.

[Als Calvijn uitleg geeft aan het profetische ambt in het Nieuwe Testament, dan merkt hij op, dat de profetie geen algemene (promiscuum) maar een bijzondere gave (peculiare donum) is. Het profetisch ambt bloeide korte tijd als een begeleidend verschijnsel van de komst van het koninkrijk der hemelen. Daarnaast spreekt Calvijn over een bijzonder charisma om de Schrift uit te leggen en op de tegenwoordige tijd toe te passen. Deze laatste gave acht Calvijn veel hoger dan de toekomstvoorspelling waarin hij zich aansluit bij Paulus. En daarbij blijven de geesten der profeten aan de profeten onderworpen. Men kan zich niet zo maar de profetenmantel omwerpen en dan ieder ander aan zich en aan zijn mening onderwerpen. Het ambt van profeet is daarom ook niet institutionaliseerbaar. De ware profetie laat zich niet organiseren.

Met de oudtestamentische profeet staat het in wezen niet anders. De profeet treedt op als de priester in gebreke blijft. Christus 'vergelijkt de profeten met dienaren, die als de wijnoogst gehouden is, gezonden worden om de vrucht op te eisen, want zoals wij weten waren dezen ook wijngaardeniers en was hun hetzelfde werk als de priesters opgedragen. De priesters zijn aanvankelijk ongetwijfeld aangesteld om de kerk door de gezonde leer tot de toestand der volmaaktheid te brengen, maar als zij door traagheid of onwetendheid het hun opgedragen werk verzuimen, worden bij wijze van buitengewone hulp de profeten gezonden, om de wijnstok van onkruid te bevrijden, de overtollige loten af te snijden en door andere arbeid de ledigheid van de priesters te vergoeden. De profeten hebben niet de blijvende en onveranderlijke leiding van de kerk, die ligt veel meer in de handen van de priester', aldus Calvijn. Profetie in de bijbel richt zich allereerst tegen het verworpen religieuze instituut, dat zijn roeping verzaakt. Als het gaat

om overheid en volk, kan niet niet stellen dat enkele christelijke inzichten ontwikkelen aangaande politieke situaties, dat dat profetie is. Profetie is ook altijd anders dan de mensen denken. Profetie in de Schrift komt nooit en nergens mensen in het gevele en roept altijd op tot ommekeer.

Datamanagementplan

1. Algemeen

NAAM STUDENT:

Maurits Bos

NAMEN SCRIPTIEBEGELEIDER(S):

Prof. dr. Aza Goudriaan

DATUM:

9-8-2023

VERSIE:

Masterscriptie 1.1

2. Algemene gegevens over het onderzoek / scriptie-onderwerp

(WERK)TITEL ONDERZOEK / SCRIPTIE:

'Gaan of blijven, blijven of gaan?'

KORTE OMSCHRIJVING VAN ONDERZOEK EN ONDERZOEKSMETHODE(N) :

Het onderzoek is een duiding van de theologische overwegingen van het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Bond in het Samen op Weg-proces vanaf 1996 tot aan de totstandkoming van de Protestantse Kerk in Nederland in 2004.

Dit onderzoek is descriptief-vergelijkend en kwalitatief van aard. Op een beschrijvende manier worden de theologische overwegingen van beide partijen geïnterpreteerd en op een rij gezet. Vervolgens worden in een analyse de overwegingen met elkaar vergeleken en geduid.

Een methodisch relevant punt is wat Brad Gregory noemt 'seeing things their way'.³⁰⁴ Zijn methode gaat over het luisteren naar de (religieuze) ander en het daadwerkelijk willen begrijpen van de ander. Deze bereidheid om te luisteren moet niet worden verward met goedkeuren of onderschrijven van de standpunten van een ander. Het is een methodologische noodzaak om eigen overtuigingen weg te kunnen schuiven en te proberen de werkelijkheid vanuit het perspectief van de ander te bezien. De ander moet zich begrepen voelen in de verwoordingen die het onderzoek

³⁰⁴ Brad. S. Gregory, 'Can We 'See Things Their Way?' Should we try?', in *Seeing Things Their Way: Intellectual History and the Return of Religion*, ed. Alister Chapman, John Coffey en Brad. S. Gregory, (Notre Dame, Indiana USA: University of Notre Dame Press, 2009).

geeft aan zijn of haar overtuigingen. Op deze wijze is geprobeerd de opvattingen van zowel de Gereformeerde Bond als het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk te begrijpen en te beschrijven.

TYPEN ONDERZOEKSDATA:

Ik heb gebruik gemaakt van gedrukte bronnen, met name uitgegeven brochures en boekjes. Het is veel primair materiaal. Ook zijn er enkele bronnen die niet zijn gepubliceerd. Dit is ruw-materiaal en betreft verslagen van lezingen en manuscripten.

PERIODE WAARIN DATA VERZAMELD WORDEN:

December 2022 – augustus 2023

3. Technische aspecten

HARD- EN SOFTWARE:

Word-bestanden, docx

BESTANDSFORMATEN:

Word-bestanden, docx

OMVANG VAN DE DATA (SCHATTING IN MB/GB/TB):

Minder dan 1 MB

OPSLAG DATA TIJDENS ONDERZOEK:

Personal Laptop (vergrendeld met wachtwoord)

OPSLAG DATA NA AFLOOP ONDERZOEK:

Personal Laptop (vergrendeld met wachtwoord)

4. Verantwoordelijkheden

BEHEER DATA GEDURENDE HET ONDERZOEK:

Mij en mijn begeleider.

BEHEER DATA NA AFLOOP ONDERZOEK:

Mij en mijn begeleider.

5. Juridische en ethische aspecten

EIGENAAR DATA:

Publiek domein. Voor ongepubliceerde documenten: Nabestaanden die instemmen met het gebruik van deze documenten.

PRIVACYGEVOELIGE DATA:

JA / NEE

INDIEN JA: HOE WORDEN ZAKEN ALS VEILIGE OPSLAG EN TOESTEMMING VAN BETROKKEN PERSONEN EN/OF ORGANISATIES GEREGELD?

Het betreft documenten die (vermoedelijk deels) niet zijn gepubliceerd, maar door prof. W. Balke tijdens zijn leven aan derden ter beschikking zijn gesteld. Balke is inmiddels overleden. Zijn familie is toestemming gevraagd om deze bronnen te gebruiken. Die toestemming is verleend.

6. Overige zaken

=====
(In te vullen door thesisbegeleider:)

Goedgekeurd

Niet goedgekeurd, omdat: _____

Naam, handtekening: _____A. Goudriaan_____

Datum: _____9.8.2023_____

=====

TOELICHTING

Ad 1. Algemeen

Noteer de datum waarop het datamanagementplan is ingevuld en noteer de versie bijv. 1.0.

In de loop van het onderzoek kunnen mogelijk zaken als de onderzoeksmethode wijzigen of bij nader inzien toch privacygevoelige issues gaan spelen. Wijzig dan naast de betreffende paragraaf ook de datum en het versienummer. Vul alle velden in, of vermeld expliciet: niet van toepassing/n.v.t.

Ad 2. Algemene gegevens over het onderzoek / scriptie-onderwerp

Geef een korte omschrijving van het onderzoek en beschrijf welke onderzoeksmethoden gebruikt gaan worden.

Omschrijf het type onderzoeksdata, zoals schriftelijke bronnen (archieven, literatuur), transcripties, interviews (bijv. beeld- en geluidsopnamen), verslagen, vragenlijsten, enquêteresultaten, afbeeldingen.

Vermeld ook als het bijvoorbeeld ruwe data of afgeleide data betreft.

Ad 3. Technische aspecten

Wordt specifieke hardware gebruikt naast pc/laptop? Wordt specifieke software gebruikt bijv. voor data-analyse?

Bestandsformaten kunnen bijvoorbeeld zijn: DOCX, TXT, XLSX, PDF, WAV, JPG.

De omvang van bestanden kan weergegeven worden in megabyte, gigabyte of terabyte. Geef in ieder geval een globale schatting indien bij aanvang van het onderzoek nog niet precies de omvang te bepalen is.

Sla data tijdens het onderzoek op de juiste (veilige) locatie op. Bijvoorbeeld privacygevoelige data op de Home-directory van de Vrije Universiteit. De H-schijf van de VU is overigens altijd de meest veilige opslaglocatie. Sla privacygevoelige data nooit in de cloud op. Gebruik clouddiensten uitsluitend voor het opslaan van standaard data, zoals een wetenschappelijk artikel in PDF. USB-sticks en de eigen laptop zijn eveneens ongeschikt voor opslag van (privacygevoelige) data. Deze kunnen immers verloren of gestolen worden of beschadigd raken.

Denk ook aan een goede, veilige en regelmatige back-up van de versies van je masterscriptie.

Na afloop van het onderzoek kunnen data gepubliceerd worden als onderdeel van de masterscriptie, bijvoorbeeld in een bijlage. Dat geldt met name voor kleine dataverzamelingen, die geen privacygevoelige gegevens bevatten. Via de bibliotheek PThU kunnen (geanonimiseerde) data als losse bestanden bij de scriptie worden gearchiveerd. Via de bibliotheek PThU kunnen bestanden met privacygevoelige data worden gearchiveerd in een speciaal daarvoor beschikbare data-opslag faciliteit van de VU (ArchStor/DarkStor).

Ad 4. Verantwoordelijkheden

In het kader van wetenschappelijke integriteit is het belangrijk om te beschrijven op welke wijze data veilig opgeslagen zijn en beheerd worden. Daarmee wordt o.a. de controleerbaarheid van de data gewaarborgd. Zie ook de Nederlandse Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit 2018 (te vinden op www.pthu.nl/Onderzoek-PThU/Academic_Integrity/).

Geef aan wie de data tijdens het onderzoek beheert. Dat zal veelal de student zelf zijn. Heeft echter de scriptiebegeleider ook toegang? Na afloop kan de student het beheer overdragen aan de PThU (bibliotheek).

Laat ook geïnterviewden weten, hoe (privacygevoelige) data worden beheerd en door wie.

Ad 5. Juridische en ethische aspecten

Omschrijf wie (mede-)eigenaar is van de data.

Indien er sprake is van privacygevoelige gegevens is het noodzakelijk zeer zorgvuldig om te gaan met de verzamelde onderzoeksdata. Denk daarbij aan persoonsgegevens (naam, adres, leeftijd, geslacht), maar ook aan het BSN of religieuze overtuiging.

Sla deze dus altijd veilig op (zie ad 3). Voorkom datalekken! Laat geïnterviewden weten hoe met de data wordt omgegaan. Vraag hen via een zogeheten *Informed consent-formulier* vooraf om toestemming te geven voor het onderzoek en het gebruik en de opslag van de onderzoeksdata. Geef aan dat je de verzamelende data uitsluitend gebruikt voor jouw onderzoek.

Anonimiseer zo veel mogelijk de data.

Ad. 6 Overige zaken

Vermeld hier onderwerpen die niet ondergebracht konden worden bij eerdere onderdelen.

Overleg te allen tijde met je begeleiders indien zaken niet helder zijn, je twijfelt over de juiste wijze van data verzamelen of over het opslaan van data. Of vraag advies aan de bibliotheek PThU.

PThU, Amsterdam/Groningen
(bestandsversie: 20190703)